

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

NÉPI ORVOSLÁS A BORSAVÖLGYÉBEN

IRTA

VAJKAI AURÉL

KOLOZSVÁR

1943

NAGY JENŐ ÉS NAGY SÁNDOR KÖNYVNYOMDAJA

ERDÉLYI
TUDOMÁNYOS INTÉZET
KOLOZSVAR IV.
ERZSÉBET-ÚT 21.

BORSAVÖLGYI
KUTATÁSOK

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

BORSAVÖLGYI KUTATÁSOK NÉPRAJZ

SZERKESZTI: K. KOVÁCS LÁSZLÓ

NÉPI ORVOSLÁS A BORSAVÖLGYÉBEN

ÍRTA
VAJKAI AURÉL

KOLOZSVÁR

1943

NAGY JENŐ ÉS NAGY SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJA

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

NÉPI ORVOSLÁS A BORSAVÖLGYÉBEN

ÍRTA

VAJKAI AURÉL

KOLOZSVÁR

1943

NAGY JENŐ ÉS NAGY SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJA

Felelős kiadó: Vajkai Aurél.

Nagy Jenő és Nagy Sándor könyvnyomdája Kolozsvár, Búza-u. 3. Fv.: Nagy Jenő

BEVEZETÉS

Népi orvosláson a népnek a betegségekről vallott felfogását és a nép orvosló módjait értjük.¹ A meghatározással természetesen meglehetősen kitágítottuk a népi orvoslás fogalmát, több szerző ennél szűkebbre vonja a szóban forgó területet. Jungbauer összefoglalásában pl. a gyógynövények alig szerepelnek, a szorgalmas német szerző inkább csak a természetfeletti erőkkel való gyógyeljárásokat sorozza a népi orvoslás fogalmához.² Szendrey Zsigmond összefoglalásában szintén a természetfeletti erőkkel való gyógyítás az irányadó, az empirikus eljárásokkal alig foglalkozik.³ Jungbauerrel ellentétben Hovorka és Kronfeld nagy művükben⁴ a varázslatos gyógyítást (Zaubermedizin) egészen különálló részben tárgyalják, náluk a főrészt inkább a tapasztalati gyógyítás foglalja el.

E különbségek elsősorban a feldolgozó tudósok egymástól eltérő szemléletében rejlenek. A néprajztudóst mindenekelőtt a népi szemlélet érdekli, a jelenségeket is aszerint értékeli, mennyiben illeszthetők vagy sem a népi gondolatvilágba. Az orvost viszont kutatásában, rendszerezésében a jelenségek tapasztalati értéke, haszna vezeti. Egy növénynél azt keresi, van-e abban valami hatásos hatóanyag, ami indokolja felhasználását. A racionális gyógymódokhoz kapcsolódó varázslatos mozdulattól eltekint, figyelmen kívül hagyja, vagy külön csoportba osztályozza.

A valóságban azonban nincsenek különálló jelenségek, minden összefügg egymással, tapasztalat és természetfeletti erők

---

¹ O. A. Erich-R. Beitz: Wörterbuch der deutschen Volkskunde. Leipzig, 1936. 771.

² Jungbauer, G.: Deutsche Volksmedizin. Berlin u. Leipzig, 1934.

³ A magyarság néprajza, IV, 229.

⁴ Hovorka-Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin. Stuttgart, 1938.

hatalma a nép szemléletében minden élesebb határvonal nélkül folyik össze. Nem mondhatjuk, hogy a nép — legalább is a mi szempontunkból nézve — jó megfigyelő volna. A nép inkább az összhangot szereti, azt, hogy minden újabb mozdulata jól beágyazható legyen felfogásába. Még az esetleg helyesen megfigyelt tényt is tőle telhetőleg művészi formába önti, költői magyarázatokkal látja el, hogy végtére is az utóbbi tűnik fel fontosabbnak, nem az egyszerű tapasztalat. Ha pl. a gyógynövények hasznát fel is ismeri és gyógyításában alkalmazza, akkor is magasabbrendű erők hatásával, gyakran nekünk meglehetősen bonyolult következtetéssel magyarázza eredményeit. Még a nyilvánvaló külerőszaki sérülésekben is természetfeletti erők beavatkozását sejtí meg és gyógymódja természetesen aetiologiai felfogásához alkalmazkodik. Az egyszerű tapasztalat feloldódik hitvilágában, ősi emlékekkel keveredik és a kettő alig választható szét egymástól. — Hozzá tehetjük még: az sincs kizárva, hogy mi tévedtünk és valamilyen jelenséget hibásan értékeltünk. Amiben ma varázslatos mozdulatot sejtünk, holnap talán a tapasztalattól igazolást nyer és fordítva, a látszólag a tapasztalaton nyugvó eljárás is értékét vesztheti. Értékítéleteket tehát nem adhatunk és a feldolgozandó anyagot sem lehet ennek alapján felosztani.

Beosztásomban igyekeztem a különböző szempontok előnyeit lehetőleg egyeztetni és ennyiben többé-kevésbé úgy jártam el, mint Berde Károly a magyar nép bőrgyógyászatát tárgyaló munkájában.⁵ Könyvem első részében tehát az általános elveket ismertetem, képet óhajtván nyújtani a nép mai szemléletéről, majd sorra veszem a betegségek okait és a különböző gyógy módokat. E rész tehát közelebb áll a tulajdonképeni néprajzhoz, itt Seyfarth,⁶ Jungbauer irányát követem. A második, részletes részben az egyes betegségeket tárgyalom, inkább orvosi szempontok szerint csoportosítok, itt tehát lényegében Hovorka-Kronfeld módszerét követem. Az utóbbi beosztás néprajzi szempontból talán nem kielégítő, viszont gyakorlatilag jól felhasználható, mert így egymás mellé kerülnek

⁵ vitéz Berde Károly: A magyar nép dermatológiája. Budapest, 1940.

⁶ C. Seyfarth: Aberglaube u. Zauberei in der Volksmedizin Sachsens. Leipzig, 1913.

pl. bizonyos adott testrészek betegségei, tehát könnyen összehasonlíthatók más területeken végzett gyűjtésekkel.

Az elkülönítést meglehetősen megnehezíti a mai falukép. Városi hatás, felülről jött műveltségáramlatok máskor is érték a népet. Napjainkban ez a hatás mindenesetre nagyon megnövekedett. Az orvostudomány többé-kevésbé régebben is különbözött a népi orvoslástól,⁷ de e különbségek semmi esetre sem voltak oly nagyok, mint manapság. Egyrészt tehát ősi, szinte alig érintett jelenségeket találhatunk, másrészt szigetszerűleg itt-ott már felbukkannak a felülről kapott javak. A kettő még egyelőre békességben megél egymás mellett, de előbb-utóbb az egyik kivetí a másikat. Ma még Javol, Aspirin mellett ráolvasás is van, de holnap már aligha. Az egész népi orvoslás voltaképp nagy gyűjtőmedence, amibe az ember ösztönös, lélektani törvényekkel megfejtendő és magyarázható bajelhárító mozgólata, a nép ősi hitvilágának töredékei, helyesen tapasztalt megfigyelések és tények, a hivatalos orvostudományból kikopott, elavúlt nézetek keverednek.

A mai néprajzi leírások főcélja, hogy egységes, áttekinthető képet adjanak a falu jelenlegi életéről, másrészt hogy rögzítsék a jelenségek változását, hullámzását. Ha mi pontos falu keresztmetszetet akarunk adni, úgy abba — a népi orvoslás területén maradván — egyformán fel kell vennünk az ősi eljárásokat és a patikaszerket. Hibás képet adnánk a falu mai képéről, ha leírásunkban csak a szorosabban vett, természetfeletti erőkkkel való gyógymódokat tárgyalnánk és egyéb, a kulturális változással együttjáró jelenségeket elhanyagolnánk.

A mai falukép mozaikszerű,⁸ szorosabban vett egységes parasztkultúráról már nem beszélhetünk. De vidékek szerint valami különbség mégis csak van, ezt a helyi adottságok, ott élő népfajok, gazdasági viszonyok, történeti fejlődés stb. együttesen határozzák meg.

Az itt tárgyalandó vidék, a négy borsavölgyi falu, B á d o k, C s o m a f á j a, K i d e, K o l o z s b o r s a, Kolozs vármegyében

⁷ L. pl. M O E. I. 76.

⁸ Magyarország minden részében hasonló jelenségeket tapasztalhatunk. A Keszthely melletti Czerszegtomajon — noha országunk leglátogatottabb gyógyfürdőhelyétől, Hévíztől csak 2 kilométerre fekszik — egyformán gyógyít a városi orvos és a helybeli javas (Népr. Ért. 1939: 196).

fekszik, hegyes-dombos vidéken. Az említett falvak Kolozsvártól 25 kilométerre, Kolozsborsa a vasúttól 14 kilométerre fekszik, a négy falu egymásközi távolsága 4—9 km. Kolozsvárról naponta rendes körülmények közt autóbusz jár Kolozsborsára. A közlekedést esős időben az elképzelhetetlenül nagy sár, sőt árvizek (legutóbb 1941 őszén) akadályozzák, illetve teljesen lehetetlenné teszik. A négy falu közül Kolozsborsa a legnagyobb, 3078 lakossal, 6908 kat. hold határral. Kide lakosainak száma 739 (2195 kat. hold), Bádoké 669 (2217 kat. hold), Csomafájé 610 (1417 kat. hold).⁹ Kolozsborsa járási székhely, itt lakik a körorvos, azonkívül gyógyszertára is van. A legnagyobb forgalom tehát Borsa felé irányúl, a többi község egymásközi forgalma egészen csekély, így pl. beszéltem öreg kidei asszonyokkal, akik még nem voltak az alig 4 km távolságban eső Bádokon. Valóban e két község közt emelkedő, alig 100—150 m magas hegyerinc úgyszólván áthághatatlan gátat emel Kide és Bádok közé, azonban valószínű, hogy a hegy nélkül sem volna különösebb közük egymáshoz.

A mai falunak több köze van a városhoz, mint a szomszédos faluhoz. Kidén sokkalta jobban ismerik Kolozsvárt, mint Csomafáját. Szóbeszédben is alig kerül elő a szomszéd falu. Manapság a községek talán még távolabb kerültek egymástól, mint régente, viszont közelebb a városhoz. Sorsközösségről így nem lehet nagyon beszélni, de egyetlen faluban sincs meg a közös örömmek vagy fájdalomnak érzése. Tanúja voltam egy jelenetnek, amidőn Bádokon a falu közepén kigyuladt egy szénaboglya és a lobogó lángok körül jajveszékeltek a románok (ép román ünnep volt), de senkinek sem jutott eszébe, hogy erélyesen beavatkozzon a dologba. Úgy kellett a népet az oltásra kényszeríteni, sőt egyenesen hajtani.

Legfontosabb kérdés itt számunkra a nemzetiségi megoszlás. A környező falvaknak mind tiszta román vagy erősen román túlsúlyú lakossága van. Az 1910. évi népszámlálás szerint a kolozsvári járásban 9316 magyar és 27,380 román, a hidalmási járásban 4071 magyar, 18,339 román élt, a tárgyalandó területet körülvevő falvak népe tiszta román.

⁹ Magyarország Helységnévtára 1941.

A borsavölgyi községek néhány fontosabb adata:¹⁰

A község neve	Jelenlevő népesség 1910-ben	Magyar	Román	Római katolikus	Református	Unitárius v. ágost h. ev.	Görög katolikus	Magyarul beszél	Ír és olvas
Bádok	530	172	352	3	159	—	358	294	188
Csomafája	485	130	319	4	109	—	353	247	137
Kide	796	607	186	164	403	27	188	760	418
Kolozsborsa	2333	469	1854	54	349	11	1862	756	742

A fentebbi statisztikából láthatjuk, hogy egyedül Kidén van magyar többség, mindenütt másutt csak magyar töredékekről beszélhetünk. A statisztika 1910 óta a mi szempontunkból rosszabbodott, mert pl. Kolozsborsán az akkor feltüntetett közel félezer magyarból napjainkban alig néhányval találkozunk a faluban. A magyar többségű Kide lakóinak száma azonkívül 1910 óta megfogyott, míg a román többségű Borsa hatalmasan megnövekedett. A kulturális szintre eléggé jellemző, hogy 1910-ben a magyar többségű Kidében a lakosságnak több, mint a fele írt és olvasott, míg a román többségű falvakban csak egy harmada.

A magyar kultúrfölényt román részről a románság számzerű többsége igyekszik ellensúlyozni. Tömegekkel szemben pedig a nemzeti kultúra vagy akár a fejlődés már nehezebben tud megbirkózni. Vegyük itt közelebből szemügyre a népi orvoslás területét. Már gyors vizsgálatra is megállapíthatjuk, hogy a románok sokkal több népi gyógyeljárást tudnak és gyakorolnak, mint a magyarok. Majdnem minden román asszony

¹⁰ Magyar Statisztikai Közlemények (42). Az 1910. évi népszámlálás.

ráolvas, olyikuk hosszú, terjedelmes szöveget mond, egy betegség ellen háromféleképen is gyógyít. A magyarok ilyen hosszú szövegű vagy ennyi magyar ráolvasást nem ismernek. Aki a magyarok közül mégis *nézni* tud, az rendszerint románul mondja a szöveget, olykor egészen mechanikusan, anélkül, hogy értelmét ismerné. Általában azonban a magyar ember bizonyos fölényes hitetlenséggel szemléli e dolgokat. Nem szabad azonban itt figyelmen kívül hagyni a vallási különbségeket sem. Vidékünk magyarjainak túlnyomórészt református a vallása, márpedig a reformátusok Magyarország egyéb területein is meglehetősen hitetlenek a népi orvoslásban, „baboná”-ban és egyebekben. A magyar sokkal felvilágosodottabb a románnál, mégis — a népi orvoslás területén — meglehetősen a román befolyás alatt áll. Román műkifejezéseket használ a magyarban is (*deszkintálni, broszkonya, jaketura* stb.), román gyógyítókat keres fel, ha betegségbe esik. A magyar racionálisabb felfogására vall, hogy az ügyeskező, híres *kenők* (masszirozók) majdnem mind a magyarokból kerülnek ki.

A román befolyás — a gyógyításban — állandóan éri a magyarokat és ez alól alig tudják kivonni magukat. De talán nem is akarják. Itt nem a román hatáson van a lényeg, hanem bizonyos ősi, a népi szemléletből fakadó eljárásokon. A beteg ember hiszékeny, a falusi beteg ember különösen szívesen fogadja el a világnézetéhez közelálló gyógyeljárásokat, akár a magyartól, akár a romántól. A beteg ember lelkülete mindig más, mint az egészségesé, még a művelt nagyvárosi ember is fájdalmában kuruzslókat keres fel. Budapestről pl. magas állású tisztviselők keresnek fel vidéki javasokat.¹¹ Babonára mindnyájan hajlamosak vagyunk — még ma is, természetes, hogy a magyar is sokat átvesz a román konzervatív szemléletével és lelkületével életben tartott hiedelmekből, legalább is, ha ez a betegség gyógyítására vonatkozik.

Természetesen az, amit a magyar átvett a romántól, nem biztos, hogy kizárólag, minden időben a románság műveltségjára volt. Feltehető, sőt egészen valószínű, hogy régebben a mi embereink is ismertek pl. hosszú ráolvasásokat (elégg, ha a Bor-

¹¹ Pl. a vácdukai mérő asszonyhoz a fővárosból is kimennek a betegek (Eth n. 1936:296), az ősi javasembert Budapestről gépkocsival keresték fel (Eth n. 1938:362).

nemisza-féle szép ráolvasásokra gondolunk),¹² tartalomban talán meg is egyeztek a románokéval, de napjainkban, — ép az erőteljes magyar kultúrhatás alatt — a magyar ráolvasás kiveszett, és a mai magyar már csak a romántól kaphatja, úgyszólván kölcsönbe, román szöveggel.

Mindez azonban csak a gyógymódok egy részére vonatkozik. Ha áttekintünk a következőkben részletezendő gyógymódokon, megállapíthatjuk, hogy azok legtöbbször az ország egész területén ismerik. Különbségek olykor csak a hit erősségében vannak: ismerik, de az egyik helyen jobban, másutt alig vagy sehogy sem hisznek benne. De tudomásuk azért van az illető szokásról, gyógymódról. Az alább tárgyalandó gyógymódok, vagy kifejezések kis része kétségtelenül ma már csak Erdélyben ismeretes, azonban olykor kimutatható, hogy korábban Magyarországon egyebütt is ismeretesek voltak. (Pl. a ma már csak Erdélyre korlátozódó *néző* szó). Az eddig már ismert és számtalan helyen közölt hatalmas népi orvoslás adatgyűjtéshez sok újjal mi sem járulhattunk, hisz meglepő, eddig homályban lapangó gyógyeljárásnak felfedezését már sehol sem remélhetjük. Alapos és részletes gyűjtésekből azonban egészen meglepő tényeket állapíthatunk meg. Így pl. bámulatos, hogy ilyen kis területen, mint e négy falu, annyi sok (másfélezernél is több) gyógymódot ismernek. Ez mindenesetre bizonyíték a nép hatalmas tudása mellett. De van valami tiszteletreméltó életerő, élni akarás is ilyen nagy tudásban. Mintha a nép semmi áron sem akarna beleegyezni a sors kérlelhetetlenségébe, a betegség törvényeibe, a fájdalom kínjába. Nem beszélhetünk egy nép fatalizmusáról, nemtörődomségéről, amikor egyetlen kis közösségen belül másfélezer eljárással hadakozik a fájdalom, az elmúlás ellen. Még akkor sem, ha különben meglehetősen türelmes fajtának ismertük meg az ittenieket. Így pl. Csomafáján meglehetősen egykedvűleg, siránkozás nélkül szemlélték a Borsa hirtelen támadt és veszélyt hozó őszi áradását.

A népi orvoslás másrészt mindig rendet, engedelmességet, a szabályok pontos betartását jelenti. Az egyes eljárásokban minden pontosan kiszabott és e szabályokat, úgy látszik, jól esik betartani. Itt sokkal mélyebb lélektani tényezőkről van

¹² Bornemisza Péter: Ördögi kisirtetekről. Sempte, 1578. (L. M. O. E. III, 234).

szó és valószínű, hogy a népi gyógyítás, a fájdalom a különböző nemzetiségek faji tulajdonságait letompítja, lecsiszolja, közelebb fűzi egymáshoz a magyart és románt. Két különböző vallás ugyan eltéríti egymástól az embereket, a betegség gyógyítása azonban még akkor is közelebb hozza, ha esetleg ép válásos mezben jelentkezik. Így keresi fel a román ember betegségében a katolikus papot, mert falujában pópa nincsen, a református papban pedig kevésbé bíz, a református beteg viszont a román pópához megy, mert annak gyógyerejében hisz.

A borsavölgyi magyarság értelmes, meglehetősen polgárosult nép. Román környezet nélkül bizonyára még sokkal polgárosultabb volna — és esetleg kevesebb gyógyítást tudna. De a város, a polgárosultság sem jelent mindent. Amerikát járt, felvilágosodott magyar ép úgy köpköd a kis borjúra szemverés ellen, mint más valaki. Ezen a téren szabályokat felállítani meglehetősen nehéz. A Budapest-környéki svábok ép eléggé polgárosultak, mégis nagyon sok ráolvasást ismernek.

Az alább ismertetendő gyógymódokat nem tekinthetjük egységes tudásanyagoknak, abból nem részesedik mindenki egyformán. Általában sokkal többet tudnak, mint amennyit valóban el is hisznek és gyakorolnak. Ez a tudás egyhamar nem is pusztul ki, mert nem okvetlen szükséges, hogy a hit tartsa életbe a tudományt. Kis 8—10 éves gyermek sokkal többet elleshet az öregektől, — talán, mert gyerek és hiszékeny — kezdetben még megdönthetetlen ténynek veszi, amit hallott, később ugyan sohasem gyakorolja, nem is hiszi, de a tudásanyagot élete végéig megőrzi és hasonló módon tovább adhatja a következő nemzedéknek.

Egységes, egyöntetű tudásról, hitről ma már nem beszélhetünk, az egyéni képességeknek döntő jelentőségük van. Így a falu mozaikszerű képe és az a tény, hogy a fejlett polgárosultság mellett még feltűnően sokban hisznek, érthetőbbé válik. A kis tanuló ugyan az iskolában ilyen leckéket ír: „Babonáság — bolondság. Az én gyerekkoromban sokkal félelmetesebb volt a világ, mint most. Mindenféle furcsa szerzet csavargott benne, akik különösen éjszakának idején követtek el sok garázdaságot. A padláson kísértetek zörögtek, a pincéből a tüzes emberek kukucskáltak ki, a levegőben boszorkányok röpködtek söprűnyélen, a keresztúton garabonciás deákkal lehetett találkozni s a temetőárokban lidércek öltögették lángnyelvüket stb.” (És ezután jön a tünemények természetes magyarázata). Leírja a

kis elemista, de ebben a lidércben majdnem mindenki hisz még a faluban. Ha az okok valamennyire tisztázódnak is, a gyógyításban még mindig megmaradhatnak az ősi szokásoknál. Olyanféle törvényszerűséget látok, mintha az aetiologia hamarabb modernizálnódna, mint a therápia. Pl. a meghülést már elfogadták aetiologiai tényezőnek, de ugyanakkor a gyógyításban megmaradtak a ráolvasásnál.

Az ember mindig úgy gyógyít, ahogy gondolkodik, a gyógy mód szemléletének tükre. A románál a népi gyógyítás még szerves egésznek alkot szemléletével, a mieinknél már kevésbé. Ezzel függhet össze az a megfigyelésem, hogy a románok mindig szívesebben, közvetlen módon árulták el gyógymódjaikat, mint a magyarok. Náluk a gyógyítás még természetes, úgy szólván öntudatlan művelet, a mieinknél már valami idegentestféle, ép ezért gyakran szégyenkeznek és restellik bevallani.

Ha egységes tudásról nem is beszélhetünk,¹³ az itt-ott halott részletekből, adatokból felépíthetjük az egész falu szemléletét. A kép nem lesz hamis, hisz nem egyéneket írunk le, hanem a falut. Olyan ember egy se akad, aki az alábbiakból mindent kivétel nélkül tudna, de olyan sem, aki semmit sem tud.

Az egyén viszonya a közösséghez a gyógyításban különösen érdekes. A nép egy területen sem értékeli annyira az egyéni tulajdonságokat, képességeket, mint a gyógyításban. A tény annál meglepőbb, hisz a legtöbb gyógyító olyan eljárásokkal gyógyít, amelyeket mások is ismernek.¹⁴ Erősen hisznek abban, hogy bizonyos egyének értenek a gyógyításhoz, azokat keresik fel bizalommal.

Feltűnő a gyógyító specialisták nagy száma is. Minden faluban van jó egynehány specialista és érdekes, hogy a specialisták egy-két betegségen kívül más gyógyítással a legtöbbször nem foglalkoznak. Egészen kivételes egy Bá. 42. vagy C. 70.,* akik sok betegség ellen tudnak ráolvasni. Amíg a nép szemléletében a racionális és a természetfeletti erőkkal való gyó-

¹³ Mindezeket figyelembe véve szükségesnek tartottam, hogy az adatközlőket feltüntessem, ha még oly közismert dolgokat is mondottak.

¹⁴ L. pl. gyűjtésemből az egyik kiskunsági parasztorvost, aki a veszettséget a faluban közismert körisbogár porával gyógyítja [Eth n. 1936:157] vagy az ősi javas embert, aki közismert imákkal, miatyánkkal, üdvözléggel gyógykezelté betegeit [Eth n. 1938:353]. Vö. még Magyarország tudomány, 1942:118.

gyítás keveredik, addig már a gyógyító személyben kevésbé. Aki ráolvas, az alig ken, a kenők viszont nem értenek a ráolvasáshoz.

A helyszini gyűjtést a négy faluban 1941 augusztusában és szeptemberében végeztem, a legtöbb időt azonban a túlnyomórészt magyar lakosságú Kidén töltöttem.¹⁵ Kide magyar népi orvoslását a maga teljességében összegyűjtöttem. Ha a románok többé-kevésbé hasonló eljárásokkal is gyógyítanak, mint a magyarok, mégis náluk sokkalta több a ráolvasás, amellett, hogy gyakrabban alkalmaznak jellegzetesen román gyógymódokat (pl. a pópa gyógyításait). A román gyógymódokat (főleg Kolozsborsán) nem sikerült teljesen összegyűjtenem, hisz a teljes román anyag oly hatalmas, hogy ez már egészen külön felkészültséget követel meg.

Az alábbi sorokban összehasonlításokat alig végzek, céloom amúgy is elsősorban a puszta adatközlés, a mai helyzetkép megrajzolása. Az egyes fejezetekhez fűződő megjegyzéseimben a közölt adatokat csupán a magyarországi irodalommal vetem egybe, megállapítani óhajtván, mennyiben általánosan ismert szokásról vagy kizárólag csak Erdélyre korlátozódó tényről van szó. A részletes összehasonlításhoz még feltétlen szükségünk van jónéhány alapos felvételre. Mindez a közeli jövő feladata.

---

¹⁵ Itt is köszönetemet kell kifejeznem szíves adatközlőimnek, magyarnak, románnak egyformán, akik kivétel nélkül, minden esetben megfeleltek kérdéseimnek és az annyira féltve őrzött gyógyító tudományukat a maga teljességében feltárták, sőt még a román ráolvasásokat is mindig elmondták, engedve, hogy a gyógyító műveleteket le is fényképezhessem.

A) A GYÓGYÍTÁS ÁLTALÁBAN.

I. A beteg ember.

1. Testrészek leírása, testi hibák.

Kipe. *Jaj de csúf a kend kipe.* (K. 22.)

Haj színe: fekete, veres, gesztenyebarna, szőke, fehér. — *Kopac.*

Okos, mert kopac. Veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó.

Arc színe: szép a fehér. *Jaj de csúf szeplős, mint a pulykatojás.*

Orr. *Cimpája van. Fene egye meg az orrod szaglását, de jó*

cimpája van. — Ha nagy orra van: *mint egy sós ugorka.*

Fog. *Zápfog, szemfog.* Akinek szép foga van: *jalu disze.* Ha

kiáll a foga: *agyaras, agyara van.*

File. A kis gyermeknek *filikája* van.

Koponya. *Feje lágya.*

T'akszem (= halánték.) *Úgy megütötték vakszemen, hogy meghalt.*

Girinc. — *Seggirinc* = os sacrum.

Nyaka csugulyája (= nyakcsigolya).

Farkereszt (lumbalis rész?)

Vápája. (Medencecsont.)

Farcsuka = os sacrum.

Keze nyele = alkar.

Hüvelyk ujj. (A nevetlen ujjat itt nem ismerik.)

Comb.

Lába furujája. *Furujacsont* (= lábszár).

Lábikra.

Csics.

Női nemi szervek: *p . . a, vallag.* *Egye meg a nyavalya, a tetű*

a vallagodat. — Vén asszonynak: *p . . a.* — Románul: *tyizda,*

csuna. Mondja a magyar is: *csuna.* Kis lánynál: *egye meg*

a fene a kis csunidot. — Kis lánynak van *pinkója, nunusa.*

Egye meg a nunusát. — Kis lánynál románul: *pruna.* A

kideiek vásárra mentek. Kérdezik tőlük útközben: mit hoz-

nak? „*Prunát* (= szilvát) hozunk“. „Ki van pattintva?“
 „Nincs kipattantva, mert akkor piacosabb“, felelte a kidei,
 mert kis lánnyal ment a vásárra. — A clitoris: *pecek*,
lingyik, *p. csavezér*. (K. 78.*)

Férfi nemi szervek: *f. sz.*, *druga*, *pula*. Nagy a *pulája*, nagy
 a *drugája*. — *Drugalódtak* = *rübelődtek* = *b. szkodnak* =
b. sznak. *Sudrimankó*. Szereti az asszony a *sudrimankóját*.
 — Kis gyerekeknek van *pucája*, *puckája*, *kicsiny puckója*,
kicsiny fuszujkája, *kis mücske*. (K. 78.*)

Alak, forma. *Suhancár* = magas, csinos. — *Sugármagas*, *sugár*
termetű. — *Magas a szép*. A szép férfinek szép bajusza
 van. A szép nőnek legyen szép melle, jó lába. *Jaj de jó*
faras, jó feneke van. — *Mennél kisebb, annál frissebb*.
 — *Olyan, mint a makk, mint a virág* (= egészséges.) —
Görcsös, idétlén, otromba ujja van; idétlén, durva.

Kövértség. *A kövér el van tepsedve*. — *El van lepsedve, lepcsés*.
Kicsi ügyes, nagy lepcsés. — *Deberke* = egyforma, nincs
 karcsúsága, melle olyan, mint a hasa. — *Burдохó*. *Jaj*
de burдохó = nagy hasa van. — *Potrohosz, potroha van*,
potrohója van. — *Olyan, mint egy nagy szétfolyt tészta*.
 — *Nagy dög*. — *Szappant lehetne belőle csinálni*.

Sovány. *Egyszálbélű*. — *Gilisztakokas*. — *Gereblye*. — *Cérna-*
káplár. — *Olyan, mint a deszka*. — *Olyan rongyos, olyan*
sovány, mintha poloskával, svábbogárral élne.

Nyomorék a púpos, a félkezű, a vak, a béna. (De a béna szót
 nem ismerik). — A *púpos* mind rossz, irigy, ravasz, egy se jó.

Sánta, styapa, sontorog. Kidén egy embernek gúnyneve a *Son-*
torog (Dénes György), mert sántit.

Féllábú, biceg.

Kancsi, kancsal (= ide néz, tova lát).

Vak.

Süket. Ha rosszul hall, akkor is süket.

Mutuj = néma.

Dadog, selypit, hadar. *Jár a hadaród* = gyorsan beszél.¹⁶

2. A halál előjelei. Halálokok.

A *Zodija könyvben* meg van írva, hogy mi által hal meg az
 ember. Ez a könyv a püspököknél van (K. 78.*). Az egyik

¹⁶ Adatközlők: K. 22, a nemi részek leírásánál K. 78.*

magyar adatközlő szerint Borsán egy román embernek is megvan.

Ha a kutya vonyít, akkor a kutya vagy valaki meghal. Ezért jobb, ha elpusztítják a kutyát, nehogy embert vigyen el a háztól. (B. 88, C. 117.*)

Bagoly (a haláلبagoly) is halált jelent. (B. 88.)

Ha a tyúk kakas hangon megszólal (kukorikol), akkor a tyúk hosszával lemérik a távolságot az asztal és a küszöb közt. Ha feje a küszöbig ér, úgy elvágják, nehogy embert vigyen magával. (C. 117.*)

Aki azt álmodja, hogy ledült egy fal (például a ház sarka) vagy foga fájdalma közepette kihúll, akkor meghal valaki. Ha álmában a foga fájdalmatlanul hull ki, akkor senki sem hal meg. (K. 88.)

Ha a pap kereszteli a gyereket és közben a gyerek felsír, akkor nem marad meg. (K. 98.)

Jóslások a halálra: A mezőről bablevelű füvet hoznak és minden szálát valakiről megnevezik, majd a szobában gerendára szúrják: akinek a füve elszárad, az meghal, akié tovább nő, az életben marad. (K. 22.)

Szentjános virágot (*szünzijenye*) szednek, koszorút kötnek és Szent János napkor felhányják a ház fedélre. Akinek koszorúja leesik, az még abban az évben meghal. Románok szokása. (K. 22, 78.*)

Aki eltitkolja feleségét, meghal. (K. 63.)

A holttesttől általában nagyon félnek, még a férj se mer abban a házban aludni, ahol a felesége meghalt.

3. A beteg ember leírása. Haldoklás. Halál.

A kis gyermek *nyavalyás* (= gyenge). K. 10.

Gethes = aki köhécsel, sovány. (K. 10.)

Sindevész. Szegény olyan, hogy mindennap *sindevész* = szárad le a lábáról (soványodik, stb.) K. 22.

Sinylődik, kornyadozik. (K. 22.) *Napról-napra apad le, sinylődik a betegségtől*.

A lábán húzza a betegségit (= beteg, de jár). *Lábán sinylődik*.

Pusztul, fogy. *El van pusztulva, el van fogyva*.

Halálszíne van.

Sárpenész. *Olyan vagy, mint egy sárpenész* (= sárga).

Olyan vagy, mint a penészvirág.

Jaj de veszett vagy = sárga vagy.

Olyan, mintha kötőcsővel élne (= sápadt, sovány, tüdőbajos).

Csak háltni jár beléje a lélek (beteg, de fenn jár).

Ej, téged borsért hordoznak. Olyan, mintha borsért hordoznák.

Olyanról mondják, aki erősen beteg, nagyon gyenge, szárad a lábán, alig tud vánszorogni. Az ilyen beteg ugyanis hasonlít a *rongyos macskához*, akit az ördög használ fel. Ép ezért szoktak a macska füléből, farkából egy kis darabot levágni, akkor az ördög eltávozik tőle, a macska jobban lesz, hízik.¹⁷

Sárgul a beteg, olyan gyenge, betegeskedik.

Szárad a lábán.

Ahonnán fáj, onnan vész az ember.

Nyomja az ágyat, fekszik. Milyen régen nyomja már az ágyat.

Halálra húz. Nem húzott semmit, meg is halt. (Haldoklik. De az utóbbi szót nem igen mondják).

Úgy halálra vált, egészen halálra lett válva.

Nézi a padlást (= haldoklik).

Halottszagú. Meghegyesedett az orra, üvegesek a szemei, hörög.

Megboldogult = meghalt, megnyugott.

Alulról szagolja az ibolyát.

Mehet a víznek (= meghal).

Az meg van halva most.

Hallgatja a földi rókát (= meghalt.)

Úgy volt neki elrendelve.

Vérhasban mentek el.

Aki meghalt, annak olyan fényes a szemvilága, mint az üveg. (Adatközlők: K. 10, 22, 63.)

A haldokló lábát meg kell fogni, nehogy az illető féljen a holttesttől. — Halott ruhájából egy darabot letépnek és azzal föstöli magát, aki felejteni akar. — Halott sírjából földet vesznek és azzal annak a nyakát dörzsölik, aki a halottól fél. Erre a földre az illető tudta nélkül rá is fektetik. (C. 117.*)

¹⁷ Egy másik magyarázat szerint: régebben *vostyinások* jártak, vagyis borsot áruló románok, akik a borsot lépért cserélték el. A beteget tehát, aki szárad, sárgul, a sárga viaszhoz (léphez) hasonlítják. Tüdőbajosról is mondják. (K. 10.)

II. A betegség oka.

1. Isten büntetése.

Isten nem bírta a titkát erre a bűnös népre. De betegség lehet Isten büntetése, Isten verése. (K. 10, 22.) — Isten verése volt a következő eset is: egy fiú és egy lány egy napon születtek. Születésükor mondotta az egyiknek az apja: hála Istennek, ebből egy pár lesz. De megadta az Isten, mert nem szabad így előre összepárosítani; amire felnőttek, az egyik megbolondult, a másik meghalt, egyiknek sem lett párja. (K. 10.) — Ha Isten akarja, ad betegséget, de ilyenekben nem hiszek. (30 éves ref. asszony.)

2. Lidérc.

Lüdérc (románul zmeu). Láttam valamikor elhaladni erre: egy hosszú lang, tüzes lang ment. Férfihez, nőhöz megy, szerelmeskedik. — A lidérc rossz szellem. Aki bánkódik társa után, annak képiben megjelenik, szerelmi viszonyt űz vele, gyötri, kínozza, eltáncoltatja. (K. 13, K. 27.*) — Ezelőtt harminc évvel járt a lidérc, a sztrigoj, de ma már nem. (K. 83.)

A lidérc betegséget is okozhat. *Elsárgul, elgyengül, olyan lesz, mint a viasz, akibe a lidérc jár. Fojtogatja is. (K. 58.) — „Ez is igaz történet: Fejérden volt egy jóképű cigánylány, akinek meghalt az udvarlója. Búsult nagyon a lány. Akkor a fiú rossz szelleme minden éjjel eljárt a lányhoz, de a lány tagadta ezt. A lány gyengült, soványodott, sápadt, izzadt, a végén bevallotta, hogy a fiú jár hozzá. Mások is láttak fényt besuhanni a szobába, ez volt a lüdérc. Messziről jött hozzá. Amikor bevallotta a lány, a lidérc fojtogatni kezdte, hogy miért árulta el őt. Végén is egy öreg román ember zavarta el, aki hét krajcárt dobott abba az irányba, amerre a lidérc járt. Addig évekig kínozza a lüdérc a lányt.“ (B. 129.) — Lidérc (lüdérc) járt egy asszonyhoz, mert az szerelmes volt.*

Éjjelre elvitte a kísértet az asszonyt, fák tetején hordozta, csak reggelre hozta vissza. Örökké búsult az asszony, olyan volt, mint egy hülye, nem beszélt senkihez sem, nem dolgozott, nagyon meg voltak a lábai dagadva. A szellemet ördögűző könyvvel üzték el. (K. 39. L. vallásos gyógyításnál.) — A lidérc olyan félelmet is okozhat, hogy szívbajossá teheti az embert. (K. 10.) — Mondják, hogy betegséget is okozhat,¹⁸ annyira, hogy még meg is hal az ember. (K. 27.*) — Egy lányhoz a lidérc járt. Úgy gyógyult csak meg, hogy a pópához vitték, aki palástjával leborította.¹⁹ (B. 129.)

3. Prikulics, fehér ember.

A *prikulics* = *ördögfióka*. Belső bajt, ijedtséget okozhat. *Vérszorulást* kap az ember az ijedtségtől. (K. 80, 81.). — Ahol a fehér ember megjelenik, ott pénz van. Arra a helyre fehér ruhadarabot tesznek. De csak ággal szabad odatenni, nem kézzel, különben elszárad az illető ujja.²⁰ (K. 13.) — Általában úgy mondják, hogy a *prikurics*, a *fehér ember* betegséget nem okozhat, csak a lidérc. (K. 58.)

4. Ördög.

Az ördög, úgy látszik, elmebetegséget okozhat. Borsán egy legény késsel szaladt az utcán, stb. azt mondták róla, hogy az *ördög szállta meg*. (L. Elmebetegségek alatt.) — A macskát az ördög használja fel: ha a kis gyerekekkel hagyják, ráfekszik az orrára, megfullasztja.

Sokszor a lidérc, az ördög képe összefolyik.²¹ Az ördög

¹⁸ A megnyomás azonban nem feltétlen lidércnyomás. „Sógoromat éjjel megnyomta valami, de okáról nem tud semmit.“ (K. 78.*)

¹⁹ Vidékünkön még meglehetősen hisznek a lidércben (v. ö. Jankó: Kalotaszeg, 194, Jankó: Torda, 246.). Másutt, pl. a Dunántúlon, Alföldön ez a hit sokkal gyengébb, azonban a lidérc a betegségek közt itt is szerepelhet. (Pl. Hódmezővásárhely, Ethn. 1923:177, Csesznek, Ethn. 1929:201).

²⁰ Ugyanezt l. Jankó: Kalotaszeg, 195. — Prikulicsra vonatkozólag l. Ethn. 1900:69.

²¹ Aranyosszéken a lidércet a boszorkánnyal, Kalotaszegen az ördöggel veszik egynek. (Jankó: Kalotaszeg, 194, Jankó: Torda, 246.). Az ördög és a boszorkány határa is elmosódott (Jankó: Torda, 240.).

éjjel hurcolja az embert fák, bokrok felett: össze-vissza karcolják azok az ember fenekit. (K. 81.) — *Az ördög a macskát is hordozza borsért (rongyos macska).* Ennek a meggátlására a macska nyakába kis fonallal foghagymát kötnek. (K. 81.) Farkából, füliből levágnak egy darabot. (Bá. 42.) — Egy román ember Derzsén tudta a *zodija könyvből*, hogy ő villám által fog meghalni. Egyszer nagyon nehéz idő kerekedett, az emberhez egy kopó jött, akárhová is ment az ember, a kopó mindig előtte volt. Az ember elővette imádságos könyvét, imádkozott, de a kopó csak nem hagyta el. A végén is beütött a menykő, meg is halt az ember. A kopó az ördög, a *ludérc* volt. *Ez tényleg igaz, nem hazugság.* (K. 78.)

5. Csuma.

L. az egyes betegségek leírása alatt.

6. Boszorkány.

Régebben boszorkányok voltak. A boszorkánynak a *gerince végén, a segge lyuka felett szőrös farka van.* (Bá. 42.) — Sokféle boszorkány (*sztrigoj*) van: gyerek kicserélésre, tejelvitelre, lidérc stb. (román nő mondta). — A *sztrigoj* úgy megkísérti az embert, hogy mindig azt látja, akit beképzelt, ettől beteg lehet. Megfojtja, ha mindig rájár. (K. 64.) — A boszorkány tüzes seprűvel éjjel megveri, hogy másnap nem tud felkelni. (K. 10.) — A leggyakrabban mégis azt hallhatjuk, hogy a boszorkány kicseréli a keresztleetlen gyereket hat hetes koráig. A kidei unitárius papné régen nagyon értett a *broszkonyához*, annyi tejet csinált, amennyit akart. De egyszer megátkozták, mert soknak elvette a tejét, akkor pünkösöd első napján harangozáskor kihasadt a tehene és tej folyt ki belőle. De ma már nem hisznek ennek a babonaságnak. — A *sztrigoj* az anyától el is tudja venni a tejet és máshoz viszi. (Bá. 42. De ugyan-csak Bá. 42. szerint a boszorkány betegséget nem nagyon okozhat).

A boszorkányhoz hasonló rosszindulatú teremtmény lehet bizonyos esetekben a *béka* is, illetve ilyen alakot ölthet magára a boszorkány. Borsán a románok még nagyon hisznek a béka

látogatásában. Valaki rosszindulatból is küldheti a békát, ilyenkor nem merik megölni. Beszéltem egy román asszonnyal, akihez két béka is járt. *Nézettek* is ellene. (B. 131.)*

Tekintve, hogy a *babona*, *boszkonya*, *kuruzslás* kifejezések tartalma gyakran keveredik egymással, az alábbiakban felsorolom az ezekre vonatkozó adataimat.

Babona. „Megbabonáztak“ -- sokszor mondjuk. De hogy mi az, tudja a csoda. (K. 1.) — Babonaság például, ha valakihez a lidérc jár. (B. 129.) — Megbabonázzák, hogy nem tud férjhez menni. (K. 6.) — »Babona, hogy pénteken húst nem szabad enni« — mondja egy csomafáji református magyar asszony, de ugyanakkor szenes vizet csinál, hisz az igézetben. Ez utóbbiakat már nem tartja babonának. — *Nagyon hitt a babonában.* (B. 88.) — *Babonás asszonyok.* (K. 64.) — *K. G.-né babonás asszony volt.* (K. 10.)

Boszkonya (Bádok, Borsa), *broszkonya* (Kide), *boszkonye* (románul) = *csinálmány*, *babona*. (K. 10, C. 104.) *Megbroszkonyál.* *Megprikezsálják* = *megbroszkonyálják.* (K. 22.) *Megbroszkonyálta* (= *megbabonázta*), hogy elpusztult, meghalt. *Broszkonya* például, hogy valakit el kell venni. (K. 6.) — *Meg van broszkonyálva, meg van csinálva*, ha nem bír a lábára állni. (K. 63.) — *Ördögi dolog a broszkonya*, ma már nem hiszik azt. (K. 62.) — *Kidén volt egy asszony, aki úgy megbroszkonyált egy fiút, hogy minden éjjel tizenkettőkor el kellett mennie az asszonyhoz.* (K. 10.) — *Broszkonyálás* ellen régebben a zsebükben tollszárban patikában vett kénest hordoztak. (K. 22.)

Kotálni = nézni (Borsa.)

Kuruzslás. Hallotta a kuruzslás szót, de nem tudja, mi az. (K. 1.) — *Kuruzslás, ha valakit megbroszkonyál*, hogy örök életre beteg legyen, ereje ne legyen. (K. 64.) — *Kurusolás* = *valamit babonasággal viszen által* (K. 41.) — *Megkuruzsolta*, hogy elvette feleségül. (K. 64.) — *Nagybátyámat megkuruzsolta felesége még leánykorában, hogy el kellett vennie.* (K. 63, 64.) — *Szerencse jöjjön hozzám, megkuruzsolja.* (K. 64.) *Egy nő megkuruzsolta a férjét, hogy lidérccel magához vitette.* — *Vén Jokus csordás meg tudja kuruzsolni a marbákat, hogy nem szélednek szét, hanem mellette maradnak.* (K. 39.) — *Afféle kuruzsló asszony volt az, aki ezt (a bo-*

szorkányságot) elkövette. (K. 16.) — *Te tudsz valami kurusolást.* (K. 41.)

Sztrigálni = kiáltani.²² (K. 99.)*

7. Csinálmány.

Csinálmány (románul »*faketură*«) gyakran szerepel az aetiológiában. — Akin betegség van, papírban elhányja a betegséget: belefúj, belemond a papírba, aztán eldobja. Aki felveszi, arra ragad a betegség. (K. 60.) — »*Csinálmányban (faketurában) vagyok, megcsináltak, megfaketuráltak*, azért vagyok hülésben vagy reumában“, ezt egy nézőnő mondta a betegnek. Harangozáskor valaki megleste a lábnyomát, kis port vett fel onnan, rongyba kötötte és egy halotthoz eldobta, mondvá közben: akkor legyen jól, amikor ez a föld felkerül a sírra. Mondják, hogy amikor az ilyen beteg jár, mindig lenéz, ahová lép, mert a nyomot nézi. Adatközlőt a nézőnő nem gyógyította meg, csak megmondta, hogy csinálmányban van. (K. 14.) — *Csinálmány = broszkonya*. Például a nyomát felveszik és a sírba dobják. (K. 6.) — *Megcsináltatták*, hogy nem tudott felkelni az ágyból. (K. 32.) — Betegséget lehet okozni, ha egy beteg ember krajcárt köt a zsebkendőjébe és egy keresztútra dobja; aki megtalálja, arra ragad a betegség. (K. 13.) — Egy esetben liszttel *csinálták meg*. (K. 32.) — Gyakran szemetet hánynak az útra, azzal szórják ki a betegséget. — »*Nekem hányták a betegséget*«, — mondta egy cigányasszony, amikor *megkínozta a görcs.* (K. 60.) — Valakinek fáj a háta, arra is mondták, hogy »*csinálmány van.*« Tanácsolták, hogy fordítva viselje az ingét. (K. 17.)* — *Faketură* ellen is eleven *ezüstöt (kénesöt)* hordoznak a zsebükben. (K. 22.) — Egy fiatal menyecske irigykedett rá és *megcsinálta*, hogy *unta magát*, még visított is. Úgy gyógyították meg, hogy Bádokba vitték az ingét egy nézőhöz. (K. 8.)

A betegségekkel kapcsolatban csak *csinálmányról* beszélnek, *megkötésről*, *rontásról* nem. De ha a *megkötés* szót nem is,

²² Másrészt a románok is átvettek tőlünk sokkal racionálisabb betegségszavakat. Az avasvidéki nyelvjárásban pl. a következő szavakat találhatjuk: *bătăg* = beteg, *bătésig* = betegség, *chehă* = keh. *fene* = fene (*spargă-tě fene* = tépjen szét, egyen meg a fene), *ispítal* = kórház, *nevoieş* = nyavalyás, *nimuric* = nyomorék, *orbanş* = orbánc (*foc viu*). (Barbul Jenő: Az avasvidéki nyelvjárás. Budapest, 1900).

a megkötés fogalmát ismerik. Ha azt akarják, hogy az özvegy ne menjen férjhez, urának ruháján vagy két göcsöt csinálnak: »megkötötte N. N.-t, hogy ne menjen férjhez«. »Te nem mégy férjhez, kilenc görcsre vagy kötve, amíg azt ki nem oldják stb.« (K. 13.) — A halott lábát megkötik, hogy férje (felesége) ne nősüljön meg (ne menjen férjhez). Úgy temetik el megkötött lábbal (K. 10).

A csinálmányhoz hasonló az öntés is, erről részletesebben más helyen szólnunk.

8. Igézet.

Le az egyes betegségek gyógyítása alatt.

9. Ráböjtölés.

Böjtöléssel meg lehet az embert betegíteni. Aki valakire haragszik, a nézőhöz megy el, aki megszabja a böjtölést. A böjtölés a haragosára fordul, ha az valóban bűnös volt, de ha nem, akkor visszafordul. Három pénteket vagy három szombatot kell betartani (tartson három szombatot stb.; napokat tart valakire, rátart valakire napokat), mások szerint 3—9 keddet vagy pénteket. A böjt napján az, aki megfogadta, szúette deszkára térdepel két égő gyertya közé (olykor a pincében) és közben mondja: „Úgy száradjon ki e világból, mint ahogy e deszka kiszáradt.“ „Úgy egyék a nyüvek, mint ahogy eszi ezt a deszkát a szu.« »Úgy apadjon ki a világból, mint ahogy apad ez a gyertya.“ Háromszor mondja a böjt napján, az egyes mondasok közt imádkozik. Egész nap semmit sem eszik, még vizet sem iszik. A második böjtnapon már beteg lesz az, akire megfogadta, a harmadikon már meg is hal. (K. 32.) — Az egyik esetben egy román asszonytól lisztet, kenyeret loptak. Az asszony erre kilenc keddet fogadott fel, böjtölni kezdett. A böjt napján nem dolgozott, nem evett, csak imádkozott. Az ötödik kedden a tolvaj asszony elküldte lányát a károsulthoz, hogy kérjen kenyeret, mert akkor már rosszúl volt. Ha ilyenkor kiadnak valamit a házból, az illető jobban lesz, de azért az átok a családot megfogja. A következő héten a tolvaj asszony ura is beteg lett; megint kértek kenyeret, a károsult megsajnálta, adott is, a kilenc

keddet azonban betartotta. Erre a tolvaj asszony meghalt, ura ugyan megmaradt, de összegörnyedve. (K. 10.)

A böjtölés másik formája, amikor valaki a szerencséért, egészségért vagy a halálért felteszi magában, hogy a hét meghatározott napján mindaddig böjtölni fog, amíg a faluban egy bizonyos öreg ember meg nem hal. Kilenc szál gyertyát gyújt az illető napokon és imádkozik. (K. 63.)

A katolikusok *Szent Antal böjtit fogadnak, Szent Antalnak ígérik.* (K. 63.)²³

10. Átok.

Azt is mondják, hogy ha megátkoz valakit, attól betegséget kap. „De nem tudom, igaz-e.“ (K. 1.) — Amikor a tűzből szikra pattan, akkor háromszor köpnek és mondják: „*Phüj, phüj, phüj, szökjön annak a szemibe, aki haragosan jön ide.*“ (C. 113.)

Az átok helyet keres, aki érdemes rá, azt fogja meg. Megtörténik azonban, hogy *visszafordúl rá, ha átkozott.* (K. 23.) — Két veszekedő asszony így fogadkozott egymásnak: „Agyon az Isten ojan szerencsét, amijen igaz.“ — „Agya az Isten, hogy ojan könnyen szabaduljak meg (terhemtől), mint ahogy igaz.“ — Akinek igaza volt könnyen szült, a másik már másnap is csak görbülve tudott kimenni a házból, így volt tíz hétig, bivalya is megbetegedett. Szokták is mondani: „*Ne átkozz, mert az átok helyet keres.*“ (K. 10.)

Románoknál közismert a *furiszenyás könyv. Furiszenyás könyvet (= átkos könyvet) olvas. Olvassa a fureszényát, csinál neki fureszényát.* (K. 23.) — Ha elvész valami, akkor így fenyegetnek: „Te vitted el, ha nem adod vissza, elmegyek a paphoz és elolvastatom a furiszenyát.“ (K. 78.*) — Általában azt mond-

²³ A ráböjtölés manapság csak Erdélyben és a szomszédos Tiszaháton ismeretes, elsősorban a románok közt. Egy udvarhelyi ev. ref. faluban, ahol a böjt nem szokás, egy lány dühében bolonddá böjtölte haragosát. (E t h n. 1901:36). Kalotaszegen a beteg megfogadja, hogy minden pénteken böjtöl. Jankó szerint a böjtölés az oláh paptól származik, a magyar beteg is az oláh paphoz megy (Jankó: Kalotaszeg. 198). Aranyosszéken a fő gyógyítási mód a böjt, a fogadás, a román pap. Böjtöt fogadhat valaki saját magára, de a marhájára is. Sokan személyre fogadják: addig böjtölnek, amíg az él. Van fogadalom kedvenc ételekre is (Jankó: Torda, 251). Ráböjtölés valakinek a megrontására 9 pénteken, Debrecen. Né p ü n k és Ny e l v ü n k, 1929: 119. V. ö. még Berde 68.

ják; hogy csak papok tudják olvasni a furiszényát, azok közül se mindenki. („De én nem voltam náluk, nem tudok semmit.“ K. 25.*) — Furiszényát csak pap olvas annak, aki rosszat cselekedett. (K. 99.*) — A furiszénya csak úgy fogan, ha a pap lekönnyököl és úgy mondja. (K. 16.) — Mondják a furiszényát *Dávid átkának* is, mert az elmondandó zsoltárrész (109. zsoltár) Dávid Doég elleni könyörgését tartalmazza.

Hisznek a furiszénya erejében a magyarok is, amire több példát hozhatok fel. Az egyik esetben egy zsidó és egy református asszony kereste fel a kidei római katolikus plébánost és kérték, hogy olvassa el a Dávid átkát, mert az egyiknek elveszett a gyűrűje. (K. 98.) — Az öreg kidei unitárius papban az a hit élt, hogyha Dávid zsoltárát, a furiszényát elolvassa és böjtöl, *akire tartja*, az elpusztúl, ha nagy bűnt követett el. Ilyenkor előfordult, hogy a bűnös eljött és bevallva bűnét kérte, hogy csak szüntesse be az átkot, mert különben *lebúll a hús róla*. — Volt Kideén egy öreg magyar asszony, sok *broszkonyát* csinált. Betegséget gyógyított, de betegséget tudott okozni is: elolvasta az *átkos könyvet*. *Akire olvassa*, beteg lesz tőle, hogy meg is hal. (K. 23.) — A kidei állatgyógyító (K. 16.) nem hiszi, nem használta soha, mégis pontosan megtudta mutatni a Bibliában az illető részt, sőt még a zsoltárszámot is megmondta. Szerinte most el vannak tiltva a papok a furiszénya olvasásától.

Érdemesnek tartom itt az ismert átokformákat is felsorolni, mert azok legtöbbszörében betegségek szerepelnek.

F e n e. *A fene egye meg.*

Ott egyen meg a fene.

A fene egye meg a bőrödöt.

A fene egye meg a csontodat.

Egye ki a fene a beledet.

Egye ki a képedet a fene.

Ett volna meg a fene az anyádban.

Egye meg a fene a körmödöt, hogy ne tudj lopni.

A fekete fene egye le a húsodat.

Egyen meg a fekete fene, hogy soha meg ne ismertelek volna.

Egye le a faszát a fekete fene.

Megette már a ráci fene.

Menj a fészkes fenébe.

Menj a fityfenébe.

Franc. Egyen meg a franc.

A franc egye meg a dolgodat.

Menj a francba.

Frász. *A frász egyen meg.*

Görcs. *A görcs húzzon össze.*

Gutta. *A gutta üsse meg.*

A gutta üssön beléd.

Verjen meg az Isten,

Üssön meg a gutta,

A mi szemetünkön,

Basszon meg a kutya.

Hidegrázás. *A hideg rázzon ki.*

Kórság. *A kórság egyen meg.*

A kórság egye meg a beled.

Törjön ki a kórság.

Kosz. *A kosz egye meg a dolgodat.*

Nyavalya. *A nyavalya törjön ki.*

A nyavalya egyen meg.

A nyavalya törje ki az oldaladat.

A rossz nyavalya törjön ki.

Egye meg a nyavalya a vallagodat.

Menj a nyavalyába.

Rogya. *Verjen meg a rogya.*

Hogy a rogya verjen meg.

Suj. *A suj egyen meg.*

Hogy a sülyedés egyen meg.

Tetü. *A tetü egyen meg.*

Egye meg a tetü a vallagodat.

Egyenek meg a tetvek a kertek alatt.

Zsigoráj. *A zsigoráj egyen meg. (Csak kutyának mondják).*

Vegyes. *Egye ki a nyü a szemit. (Románul mondta).*

Ennének meg a nyüvek elevenen.

Fojjon ki a szemed, hogy ne láss többet.

Az Isten vakítson meg.

Sobasem lássam a napot.

Vakuljak meg, ha nem mondok igazat.

Úgy hallanál örökre.

Süketülnél meg már, hogy ne hallanál.

Száradjon le a nyelvem.

Száradjon le a kezem (ha ezt elvettem). Száradjon le a két kezed.

Törjön le a kezem (ha ezt elvettem...).

Egye meg a körömméreg a körmödöt.

Törjön ki a nyakad.

Szakadjon meg a nyaka.

Szíved szakadjon meg.

Merednél meg.

Fulladnál meg.

Zöldüjj meg.

Rothadjon le a húso.

Rothadjon el az ágyában, hogy én forgassam.

Tizenhárom esztendeig nyomjad az ágyad fenekit.

Tizenhárom szekér szalma rothadjon el az ágyadban.

Pukkadj meg.

Ne férnél hét szél pendelyben (= dagadj meg).

Dühödnél meg.

Döglenél meg.

Egyen meg a kánya.

A csuda verje meg.

Hogy az ördög vinne el.

Az ördög szánkásztasson meg.

Az apád ne csinált volna el a világra.

Az anyád keservét.

Az Isten úgy adjon neked egészséget.

Ne adjon az Isten neki erőt, egészséget.

Tudod rózsám, sok szép idő,

Száradjon beléd a tüdő.²⁴

11. Féreg.

Régen azt hitték, hogy akinek a feje fáj, zúg, annak a fejében *prücsök* van. *Babonával csinálták*, hogy kimenjen. (K. 10.) — Egy embernek állandóan fejfájása volt. Az orvosok levették feje kalapját, hát egy zöld *birnyó* volt a fejiben, az okozta a fejfájást. Ki akarták venni az orvosok a *hirnyót*, de volt közöttük egy néma orvos tanuló, az tiltakozott, hogy ne nyúljanak

²⁴ Adatközlők: A legtöbbet K. 60, 61, 63, 64. mondta, néhányat K. 10, 12, 16, 80, 81, 46,* 78.*

hozzá. (A némák közt okosak vannak!) Elment és hozott egy zöld ágat zöld levelekkel, azt odaállította a zöld hernyóhoz, mire az magától kimászott a levélre. — Ezután ismét szépen visszatették a feje kalapját a betegnek. (Bá. 42.) — A mániásról is mondják, hogy *bogara van a fejiben, bogaras*. (L. a betegségek gyógyítása alatt.) — Aki *viziborjút* iszik, annak megnő a hasában és kifúrja a belit. (A viziborjú kis bogárforma a vízben, hosszú farka van. K. 63.) — A *kígyó* is bemászhatik az ember gyomrába. — Bogarak kerülhetnek a fülbe, míg a fájós fogban is kis féreg okozza a fájdalmat. — A *fogxsiu* kis hernyó, olyan, mint a csiga, fekete, szőrös. Aki nem köp, annak a nyelvére ragad, kelevénye lesz. (C. 55.)

Tudnak a *bélférgekről*: ha savanyú felbőffögése van valakinek, azt mondják, hogy „*pisál a gelesztánk*.”

12. Lelki okok.

Ijedtség. Ijedtség sok betegségnek lehet az okozója, főleg kis gyermeknél, de felnőttél is. Az ijedtségről, mint különálló kórformáról is beszélnek. (L. a részletes leírásban.) A felnőtt leggyakrabban halottól ijed meg. Az ijedtség szívbajt, sárgaságot okozhat.

Bánat. Bánatában megzavarodhatik, meg is lehet abban halni. Szívfogást is okozhat, sőt még a franc aetiológiájában is szerepel.

Bosszúság, méreg az egyik adatközlő szerint betegséget okozhat. (K. 59.)

Lelki tényezők a terhességgel kapcsolatban többször szerepelnek mint betegségek. Ha a terhes megkíván valamit és nem kapja meg, elvetél. Ha megcsodál valamit, olyan lesz a gyerek is.

13. Testi megerőltetés, erőművi okok.

Fáradtság okozhat tüdőbajt, sárgaságot, sérvést, hályogot, francot.

Eroltetéstől sérvést lehet kapni.

Hülés, megfázás, huzat. Hülésből kapja az ember a legtöbb betegséget (K. 26,* 60.) — „Mindig a hüléstől félünk, a doktor úr mondja, hogy ettől kapjuk a betegséget.” (K. 1.)

— Hülés okozhatja a tüdőbajt, fehérfolyást, köszvényt, francot. — Huzat okozhatja a hályogot. — Ha meg a lába erősen megfázik, attól vaktetüt kap. — Ha a hideg megcsípi a kis sebet, karcolást, hidegcsípést lehet kapni.

Tisztán erőművi okok, hőhatás. Ütés, szúrás, törés körömmérget okozhat. — Ha valami a szemét megütötte, hályogot kaphat. — Farfekvés oka lehet, hogy az anya valamivel megnyomta a hasát. — Ha valaki félrelép, marjulást kaphat. — Ide sorolhatók az égés, fagyás, harapás, rovarcsípés. — Valakinek ütésből *elromlott a vére* és mellrákot kapott.

14. Közvetlen érintkezés. átragadás.

Senki után klozetre ne ülünk, mert rossz betegséget (lapos tetű, sankér, dob) lehet kapni. *Akinek talál a vére, az megkapja.* De megkaphatja a nő a fehérfolyást, az ember a sankért, dob, általában mindenki a lórüht, kilist, ha valakinek még meleg helyére ül, feltéve, *ha talál a vére.* Ha a fehérfolyásból lecsepeg egy kevés és a másik — akár cipővel is — belelép, megkaphatja. (K. 63, 64.) — Aki mezitláb valakinek a hugyába lép, megnát-hásodik. (K. 63, 64.) — Másra átragad a nátha, ha valakit hátulról észrevétlen megcsókolunk vagy orrunkat odadörzsöljük. — Francot egyik a másiktól megkaphat. (De más aetiologiai tényezők is szerepelhetnek.) — Tüdőbajt, náthát, torokfájást, rák-betegséget az egyik elkaphatja a másiktól. (K. 63, 64.) — Aki ott mosdik, ahol a lovak a vályuból isznak, sömört kap. — Aki tyúkólból megmosdik, tyúkseggel lesz tele. — Aki lóhevedésbe fekszik, a hasonló nevű betegséget kapja meg.

15. Vegyes okok.

A tályog magától csinálódik. — Tyúksegget kap az ember, ha meleg tojással érintik az arcát. — Izzadástól vaktetüt lehet kapni. — Golyvát szüléstől vagy víztől lehet kapni. — A férfi be nem fejezett koitustól vagy álomban kapja a trippert. — Nő akkor kaphatja meg, ha mensese után 1—2 napra már koital. — Ha a gyerek foga nehezen jön, szívfogást, görcsöket kaphat. — Ha jól esik valami, attól csömört lehet kapni. — Akit a

varasbéka szembe lehugyoz, az megvakul. Ezért nem szabad megölni a varasbékát. — Aki mást vizelni lát, annak felszálkásodik az ujjá. — Hanyagság, piszok zabolát okozhat. — Májfoltot kaphat a terhes, ha tisztátalan szájjal (pl. marhaganéjjal a szájban) csókolják meg. — Méhrákot sok abortustól lehet kapni. — Hülye olyan helyen születik, ahol részeges a férfi. (K. 10.)

A sü benne van az embernek a vériben, úgy születik. Családi betegség. — Attól ótvaros a gyerek vére, mert tisztul. — *A gyermektelenség oka, hogy nem talál a vér a vérrel.*

Ha a havibajos látogatja meg a kis gyereket, a gyermek szpurkált lesz. — Ha a nő tojáshéjra lép, fehérfolyást kap. — A similia similibus elvén alapszik az a hit is, hogy a halottól vagy a sírtól sárgaságot lehet kapni.

Az égitestek is szerepelhetnek kórokozóként. Aki ujjával csillagot számol, annak kezén sümölcs lesz. — Napszúrás fejfájást okozhat. — Végül hisznek a holdkórosságban.

16. Az állatbetegségek okai.

Az állatbetegséget általában tapasztalati tények alapján magyarázzák: fúvódást zöld lucerna, lóhere okozza, rozsférget a zöld fű, a csömört túlétetés, a vérhugyást, marha körömggyuladását erőltetés, a ló egerét fáradtság vagy ha zöld lucernát eszik mohón. Súlyos elváltozásokat okozhat a marha kimelegedése. — De hisznek abban, hogy a menyét, a kigyó megharapja a marha tőgyit, ha pedig a marha farkasnyomból evett, ivott, a nyelvén lyuk, seb lesz.

III. Gyógymódok

1. A gyógyítás általában.

Kifejezések. *Doktorolom magam, orvosolom magam.* — *Kurálták.* — *Meggyógyítja.* — *Megengeszteltük a sebet olajjal* (Kide). — *Köhögéstül vagy köhögés ellen: egyformán használják.* — *A friss pattanást, kelést meg lehet téríteni. Azt már nem térítette meg = nem kurálta meg. A tályogot megtérítette.* — *Kiállott a főfájás = megszűnt.* — *Ideit állotta a főfájás.*

A falusi nép gyógyító képességéről, tudásáról, saját tudományába vetett hitéről a legjobban néhány példa bemutatásával adhatok képet.

Egy csomafáji református asszony mondja: semmi babonáságot nem csinál, még szenes vizet sem, ígézésben sem hisz. Egyedül a jó Istenhez imádkozik egy miatyánkot. — „Ki mibe nőtt, abba hisz.“ — „Rosszul áll, ha magyar ember is hisz a babonaszóban.“ (C. 123.)

A magyarok általában azt mondják magukról, hogy nem babonások. Babona alatt azonban rendszeren azt értik, amit nem hisznek, mert ha hiszik, akkor már nem babona. Az egyik fiatal református menyecske babonának minősítette a katolikusok pénteki böjtjét. Ő nem babonás, mondotta, hisz pénteken húst eszik. De ugyanakkor a szenes vízben hitt, csinálta is. — A babonaszó az, ami nem igaz. De sokszor úgy van, hogy semmitől sem múlik el a pokolvar, csak ha nézőhöz mennek. „Tehát a babonaszóban is lehet valami igaz.“ (K. 10.) — Jakab Istvánné sem hisz a *broszkonyában, kuruzslásban*, de egyszer fonala elvesztésekor mégis *csöbörbe nézetett* kilenc gyerekkel. Igaz, a fonál így se került elő. — A református magyarok általában minden leírást, elbeszélést így kezdenek: „Ez mind babonaszó, ezt mind nem hiszem.“ Később azonban az elbeszélés folyamán kiderül, hogy nem csak az öregek hit-

tek, hanem ők is, „mert valami igazság csak van benne“. — Az egyik református asszony mondja: „Gyógyszerül hiperman-gánt, gulárd vizet, perhidrólt használok. Pokolvar ellen nézni szoktak, de annyit ér a nézés, mint döglött lovon a patkó. De kínomban egyszer én is elmentem a nézőhöz.“ (B. 76.)

A tudás általában nem egységes, az egyéni eltérések igen nagyok. Kísérletképen az egyik 30 éves református asszonytól végig kérdeztem a vidék összes ismertebb gyógymódját. Szenes vizet nem csinál, mert gyermekei nem ijedősek. Pokolvarja nem volt, nem is tudja a nézést. Napszúrás ellen semmit sem ismer, fejfájáskor fejét ecetes vízzel dörzsöli. Hideglelés ellen kinint vesz be. Azt azonban hiszi, hogy a terhesnek csirkeszárnnyat nem szabad enni, azt is, hogy a terhesre esett gyümölcs a gyermekén jegyet okoz. A tehén tejét a jó Isten viszi el, egyszer el is vitte, mire férje tanácsára a szomszéd faluba ment egy román nézőhöz, aki azonban nem tudott segíteni.

Egy másik csomafáji, 37 éves református asszony előzőleg kilenc évig Kolozsváron gyárban dolgozott, szemlélete az említett asszonyhoz hasonló: „Kuruzslók nincsenek nálunk, de nézni tudnak. Szenes vizet szoktunk vetni, de közben semmit sem mondunk. Ősi szokás ez, ha nem használ, nem is árt. Ólomöntésről hallottam, de nem láttam. Hidegrázásnál patikába küldetek stb.“

Vannak, akik a faluban öregszenek meg és mégsem ismerik saját falujuk híresebb román gyógyítóit. Olykor a kis gyermek jobban ismeri a régi szokást, mint az öreg, helyesebben: inkább hiszi. Egyszer az egyik tizenkét éves kis lány egész részletesen elmondotta a cseberbenézést, miközben a jelenlévő öreg asszony folyton csak hitetlenül nevetett.

A román annál inkább hisz még ma is az ősi gyógymódokban és ez a hit állandóan kisugárzik a magyarokra is.²⁵ A román ember gyógyításában olykor a papja is részt vesz, vásárokon, vándor könyvkereskedőktől vásárolt nyomtatott ponyvából ráolvasásokat tanul meg és alkalmaz a falusi ember, sőt a Regátba való utazásai kapcsán (pl. munkavállalás az ottani gyárakban) csak újabb román népi gyógyeljárásokkal

²⁵ Erdélyben mindenütt így van. Úgy látszik, ez a román hatás a németekre is kiterjedt. Pl. az egyik esetben oláh asszonytól tanulta meg a német tanító a népi orvosló eljárást (Haltrich 268.). A románok babonaságáról l. még Orbán: Barcaság, 60.

ismerkedett meg. A körülmények kedveztek annak, hogy a románság ősi gyógymódját továbbra is életben tartsa és gyakorolja. Nem csoda, hogy ebben a hiedelem tengerben, ahol egy-egy román asszony 20—30 vagy még több ráolvasást is tud, a magyar is *broszkonyáról*, *deszkintálásról*, *bubáról* stb. beszél és a ráolvasások legnagyobb részét szintén románul mondja el, „mert így jobban talál a szó“.

Pedig vidékünk meglehetősen polgárosult, a közeli Kolozsvár mindenkép érezteti hatását. De olykor a város sem jelent sokat: a szolgálólányok a városba mennek, a férfiak a gyárakba és különös módon ép Kolozsváron, a városban tanúlnak el másoktól babonát, varázslatos gyógyításokat, hogy majd haza hozzák szülőfalujukba és ott gyakorolják.

2. Tiltott cselekedetek. Betegségek elhárítása.

A terhes tiltott cselekedetei. — Legtöbb tiltást a terhes asszonymál, gyerekágyasnál és a kis gyermeknél találhatunk. Pl. terhes ne csodáljon meg semmit, vizen ne menjen át, kutyába, macskába ne rúgjon stb. (L. részletesebben a megfelelő fejezetben.) — Általában terhes kívánságát teljesíteni kell. — Sok bajt megelőzhet a terhes, ha mindig állapotára gondol.

Gyerekágyas és kis gyermek. Havibajos ne látogassa meg, mert *szpurkált* lesz a gyerek. — Férfi látogató ne üljön ágyára, mert különben elviszik a tejét. — Ha látogatója eltávozik, mondja: „Legyen álmatok.“ „Legyetek olyan tiszták, mint én vagyok.“ — Ha havibajos látogatja meg, fogja meg a kis gyermek lábát: „Légy tiszta, mert én nem vagyok tiszta“. — Ha idegen gyereket szoptat az anya, a gyerek száját ingével törölje meg, nehogy tejét elvigyék. — Ha a szoptató nő sokat bánkódik, fejibe szállhat a teje és megzavarodik. — Ha az asszony megüti a mellét és a gyermek nem szopja ki, melle megkövesedik.

Betegség megelőzése céljából különböző dolgokat tesznek a kis gyermek fürdővizébe. — Kis gyermek talpát tilos megcsókolni, a gyermeket nem szabad átlépni; ha bölcsőben fekszik, a fején ne nézzenek keresztül, a kis gyermek tükörbe ne nézzen stb. Pelenkáját nem szabad naplemente után kiteríteni, fürdővizét sem szabad akkor kiönteni. — (Egyebeket l. a megfelelő fejezetben).

Jeles napok. (Megelőzés). Első menydörgéskor az ajtófélbe, vasba kell fejünket ütni (közben valamit mondva), akkor egész éven át nem fáj. — Márciusi hóban mosdanak, hogy ne fogja a tavaszi szél az arcukat, a szeplő múltjon el. — Március elején *csurdé fenekével* menjen ki a nő a házból, akkor a szél nem fogja. — A románoknál divatos a *marcisur* hordása megfeketedés ellen. — Március elsején napkelte előtt egy lepedőt kell *csurdén* rázni, akkor egész éven át nem lesz sem bolha, sem egér a házban. — Első fecske megpillantásakor mondják: „Fecskét látok, szeplőt mosok.“ — A románok húsvét első napján piros tojást és ezüst piculát vízbe tesznek és azzal mosakodnak, hogy ne legyenek sebesek. — Aratás előtt a dolgozók derekukra búzaszálat kötnek, nehogy megfájduljon derekuk a munkától.

Jeles napok. (Tilos cselekedetek). Karácsony és újév közt nem szabad paszulyt főzni, mert *kilises*, sebes lesz az ember. — A románok a nagybőjt harmadik hetében szerdán (*gyintrujeli*) nem varrnak, nem fésülködnek, nehogy sebes legyen a fejük. Ezt a napot egyesek a húsvét és pünkösöd utáni harmadik héten is megtartják. — Nagypénteken nem szabad fésülködni, mert különben elhullik a fésülködő haja. — Pénteken ne egyél zsírosat, mert megvakúlsz.

Halott. Ha az állapotos halottat lát, sárgaságot kap. — Jól meg kell nézni a halottat, akkor nem ijed meg. — Halott házánál nem szabad fésülködni, mert elhull a fésülködő haja. — A halottat a saját ruhájában temetik el, mert ha mástól vesznek el a halottnak ruhát, annak minden ereje elvész. Úgy broszkonyálják meg a lányokat is, hogy menyasszonyfátyolukat egy meghalt lány számára elkérik (K. 63.) — Sírról nem szabad virágot leszedni, mert különben sárgaságot kapunk.

Vegyes. Ha valaki saját magán más betegségét mutatja, „*kübez legyen mérve*“, mert különben ő kapja meg azt a betegséget. (K. 63.) — Aki ott mosdik a vályuban, ahol a lovak isznak, sümört kap. — Aki tyúkvalóban megmosdik, tyúkseggel megtelik. — Ha a nő tojáshéjra lép, fehérfolyást kap. — Ha valaki megeszi valakinek a falatját, *jalat* nő a nyelvére. — Ne köpj a kályhára, mert akkor kihólyagzik a szád. — Aki a tűzbe vizel, annak sebes lesz a segge. — Aki tűzzel játszik, ágyba pisál. — Aki mást pisálni lát, annak felszálkásodik az ujja. — Aki csalánra pisál, mérges lesz. — Ha fü-

tyől a lány, megnő a *csicse*. — Ujjal nem szabad a csillagokat számolni, mert különben *sümölcsös* lesz a keze.

Véres tejet ad a tehén, ha a fecske elröpül alatta. — Amikor megborjúzik a tehén, semmit sem adnak ki a házból, nehogy elvigyék a tejt. — Piros ronggyal védik a tehenet a tejelviteltől.

3. Ráolvasás.

Számtalan gyógyító műveletet bizonyos meghatározott, rövidebb-hosszabb szöveg elmondása közben végeznek el. A szöveg lehet néhány szavas mondat (felszólítás, óhaj, parancs), de lehet 60—80 vagy még több soros ráolvasás is. Egészen rövid kis mondókákat magyarul is tudnak a borsavölgyi magyarok, de a hosszabb ráolvasások mind román nyelvűek, a magyar néző is csak románul mondja, mert „magyarul nem talál a szó“, viszont románul „talál a szó“ (Bá. 42.) — „Sok mondat van, hogy románul jobban kijön, mint magyarul“. — „Csak románul érvényes“ (B. 88.). A közbeszédben is inkább román szóval jelölik meg a magyarok a ráolvasást: *deszkintálás* (Kide), *gyeszkináltni* = ráolvasni, nézni (C. 104.). Ritkábban mondják magyarul, pl. *ráolvasni*, *nézetni*, *bubát olvasta rá egy román asszony* (B. 129.), *kiolvasta babonasággal* (B. 129.). De rendszerint ráolvasást jelent a nézés is, pl. *néznek tállyognak*, *néznek azért* (pl. hájogért).

Egyszerű, néhány szavas mondókát majdnem mindenki tud (pl. szenes víz készítésnél „Atya, Fiú, Szentlélek Isten“ stb.), hosszabb szövegű (román) ráolvasást azonban már csak bizonyos személyek. A ráolvasásokban a románok a nagy mesterek,²⁶ C. 70.* pl. fejfájás ellen preventive, igézet (két), ijedés, napszúrás, hidegrázás, fápt, reuma, tályog (három), buba (két), rosáca, jeluduta, marjulás, sümölcs, tehén tejének elvitele, kutya, bolha ellen tud román ráolvasást. A magyarok már sokkal kevesebb ráolvasást tudnak (kivéve tán Bá. 42.-t), a román nyelvűt is hézagosan, rövidebben. A román ráolvasást ugyan le tudják fordítani, de magyarul általában

²⁶ A csángóknál a betegségeket általában ráolvasásokkal gyógyítják (deszkendálás), ezt a pópa vagy a román asszony végzi. (Kolumbán 105.)

akkor sem szokták mondani. Akad ugyan, aki a román ráolvasást tudja magyarul is, de a magyar változat rendszerint ráolvasást végeredményben a Borsa völgyében nem hallottam. már a román szöveg is rövid. Hosszú, kikerekített magyar ráolvasást végeredményben a Borsavölgyében nem hallottam.

A román ráolvasás életbenmaradását elősegítik a vásárokon, búcsúban, vándor könyvkereskedőktől vásárolt, román ráolvasásokat tartalmazó ponyvák is.²⁷

A ráolvasásokkal, de általában az egész itteni népi orvoslással kapcsolatban gyakran találkozunk a 9-es számmal. A 9-es szám gyógyítással kapcsolatban másutt is előfordul, nálunk leggyakrabban mégis Erdélyben, elsősorban a románok közt.²⁸

Alábbiakban a ráolvasások jegyzékét adom:²⁹

Szerelemkeltés. *„Úgy égjen a szíve és a lelke utánam, ahogy ég a só a tűzben“.* *„Akkor haggyál el engemet, amikor ez innen elvesződik“.* (K. 36.)

„Ezt a nyomot én veszem, a kemencébe tapasztom, de nem azért vettem, hogy azt odatapasszam, hanem hogy az, aki-nek nyomát felvettem, úgy égjen, mint ez a nyom, amíg hozzám el nem jön.“ (C. 107.)

„Úgy jöjjön vissza utánam, ahogy én húzom ezt a sárt hátra“. *„Szentséges szűz Mária add, hogy úgy járjon utánam, ahogy jár a füst a kéményben.“* *„Úgy ne legyen nyugta, ahogy annak a békának sem volt nyugta a hangyabojban“.* (C. 107.)

²⁷ L. Orvosi könyvek a nép kezén c. fejezetben.

²⁸ Román ráolvasás. Ethn. 1914: 255, román „áldozat“, Ethn. 1891: 7, mármarosai román, Ethn. 1891: 364, Beszterce-vidéki román, Ethn. 1913: 290. Udvarhely, Ethn. 1901: 34, Népr. Ért. 1932: 126, Kalotaszeg, Ethn. 1892: 362, Szilágy, Ethn. 1891: 203. Erdélyi szász, Erdély 1893: 30. Schullerus, 43. — Egyebütt: Nyírmegyes, Ethn. 1928: 201, Felső-ireg, Ethn. 1892: 116. Ószentiván, Ethn. 1891: 35, 1896: 463, Hajdu m., Gyógyászat 1903 [Liszt].

²⁹ A Borsavölgyében a román nyelvű ráolvasásokat is összegyűjtöttem, mivel azonban feljegyzésük nem filológiai pontossággal történt, közlésüktől kénytelen voltam eltekinteni. Különbön is e gazdag román ráolvasás gyűjteménynek a megfelelő irodalommal való összehasonlítása egész külön studiumot jelentene.

„*Akkor haggyál el engemet, amikor engem az a vérzés elhagy.*“ (K. 63.)

Asszony tejének elapadása ellen román ráolvasás (Bá.42.)
Elválasztás. „*Akkor jusson eszedbe, mikor ebből a gyűszűből adok még.*“ (K. 33.)

Gyerekágyas látogatásakor. „*Legyen álmatok.*“ (K.10.)
„*Legyetek olyan tiszták, mint én vagyok.*“ (K. 10.)
„*Légy tiszta, mert én nem vagyok tiszta.*“ (K. 10.)

Szörös gyerek. „*Szűz Mária, vedd le rólu ezt a szört (ezt a jegyet).*“ (C. 119.)
„*Szűz Mária tisztítsd meg ezt a szört, ezt a jegyet.*“ (C.119.)

Ebajos gyerek. „*Mit dolgozik szomszédasszony?*“ — „*Aggost főzök.*“ (K. 22.)

Román mondás (Bá. 42.)

Gyermek rossz sírása. „*Édes jó Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a tűzbe és süsse meg magát.*“ — „*Édes jó Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a vízbe és fullagyon meg.*“ (B. 93. Románul is mondja).

Gyepotk. Román ráolvasás (K. 78.*)

Szpurkálás. „*Legyen szebb a gyermeked, mint én.*“ (Bá.42.)
„*Én csúnya vagyok, te légy szép.*“ (K. 47.)
„*Te légy tisztább, mint én vagyok.*“ (K. 47.)

Ótvar. Román ráolvasás. (K. 22.)

Tejfog. „*Nesze egér csontfog, agyál bejette vasfogat.*“ (K.15.)

Igézet. „*Phi, meg ne igézzen!*“ (K. 63, 64.)
„*Phi, meg ne igézzen, kigyófasza szemed közé, keresztanyád picsája a nyakad közé.*“ (K. 63, 64.)

„*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Amen.*“ (B. 129).

„*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Amen. Kilenc, hét, öt, három, egy, egyse.*“ (B. 91.)

„*Ha meg van igazve szembe vagy hátul vagy oldalt, müljön el róla.*“ (K. 77.)

„*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, Amen. Szőke vagy barna, aki megigizi, szálljon a szive tájékára.*“ (C. 124.)

„*Ha kék szemü igézte meg, szálljon rája. Ha fekete szemü igézte meg, szálljon rája. Ha barna szemü igézte meg, szálljon rája stb.*“ (K. 102.)

„Édes jó Istenem, segics meg. A tűz tátos, a víz tátos, X, Y-nak legyen orvosságára.“ (B. 93.)

„Boldogságos Szűz Mária, segély meg, legyen az orvossága Istentől és tőlem. Ha meg van igézve férjítől, hasagyon a töke, ha meg van igézve asszonytól, hasagyon a csicse, ha meg van igézve leánytól, hulljon el a haja.“ (B. 90. Románul is mondja).

„Ha lány igézett meg, hasagyon meg a csicse, ha fiú, hasagyon meg a töke.“ (K. 63, 64.)

„Ha férji igézte meg, akkor repegyen meg a töke. Ha nő igézte, hasagyon a csicse.“ (K. 10.)

Különböző román nyelvű ráolvasások a szenes víz készítésekor. (K. 9. Bá. 42. C. 118. K. 26,* 97.* C. 70,* 109,* 112,* 117,* 122.*)

Ijedtség. „Amitől megijett, az jöjjön ki, tyúktól, kutytától, macskától, tehéntől, borjutól, embertől stb.“ (K. 64.) Román ráolvasók (K. 9. Bá. 42. C. 70,* 109,* 122.*)

Hideglelés. „Halljátok meg hétfél szomszédság, hogy az én fiamat, X-et rázza a forró lopó hideg“. (K. 9, 34.)

„Ki hallja, ki nem hallja, kétfél szomszédság, az én fiamat a forró lopó hideg rázza“. (K. 39.)

„Halljátok ti kétféle szomszédok, az én fiamat rázza a forró lopó hideg, ragadjon rá“. (K. 47.)

„Ki hallja, ki nem hallja, N. N.-t rázza a hideg és töri a nyavaja“. (K. 10.)

„N. nyugszik a sirban, eljöttem. Agy egy abroszt, mert X-nek vendégei vannak.“ „N., visszahoztam az abroszt, elmentek a vendégek.“ (K. 47.)

„Jó estét N. néni, az én lányomnak vendégei vannak, kérek egy abroszt“. (K. 60.)

Román ráolvasások. (K. 100.* C. 70,* 117,* 122.*)

Sárgaság. „Halljátok ti kétféle szomszédok, az én fiamat, X-et a sárgaság gyöttri. Sárgaság betegség ne gyötörje többet.“ (K. 60.)

Hátfájás, derékfájás (ceas rău). Román ráolvasás. (C. 70,* 108.*)

Az ördög megszállt valakit. Ráolvastak meggyógyítására.

Fejfájás. Első menyörgéskor preventive román szöveget mondanak (K. 19, B. 90, C. 70.*)

Napszúrás okozta fejfájás. „*Ami a vízbe, az a fejembe, ami a fejembe, az a vízbe*“. „*Ami a homlokomban van, legyen a vízben, ami a vízben van, legyen a homlokomban*.“ (K. 38.)

„*Úgy fájjon az én fejem, mintahogy ennek a forgácsnak fáj*.“ (K. 23.)

Román ráolvasások. (K. 39, 99.* Bá. 42. C. 70,* 107, 109,* 117,* 122.*)

Szemárpa. „*Árpa, árpa learatlak, kérébe kötlek, kalangyába raklak, hazaviszlek, elcsépellek, malomba viszlek, megöröllek, hazaviszlek, megsütlek, megeszlek, kutyaseggibe vetlek*.“ (K. 19.)

(Változatok) „*...lóseggibe doblak*.“ — „*...kanca seggibe verlek*.“ — „*...papné seggibe beléverlek*.“ — „*...tyúkseggibe duglak*.“

„*Árpa, árpa learatlak, marokba nem teszlek, kérébe se kötök, kalangyába se raklak, csak a kutya seggibe csaplak*.“ (B. 91.)

„*Árpa, árpa akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van*.“ (C. 111.*)

Román ráolvasások. (K. 100.*)

Hályog. Román ráolvasás. (K. 26.*)

Papfalat. „*Falat nyött a nyelvemre, nyöjjön a papné seggire*.“ (K. 10, 30.)

„*Phü, phü, phü, papfalat nyött a nyelvemre, hogy nyöjjön a papné seggire*.“ (K. 15.)

Román ráolvasás. (K. 99.*)

Pokolvar. Román ráolvasások. (Egy kidei magyar asszony. K. 29.* B. 91. C. 55, 70,* 109,* 117,* 122.*)

Rosáca. Román ráolvasás. (K. 78,* 97.* C. 70,* 117.*)

Öntés. „*Neked kalánnyal öntöttek, én most meg csuporral öntök*.“ (K. 3.)

„*Te öntesz egyet, én öntök kettőt, ...te öntesz kilencet, én öntök egész vedderrel*.“ (K. 53.)

„*Én merek eggyel, kettővel... kilenccel*.“ „*Ami a vízben van, az legyen a testeden, ami van a testeden, legyen a vízben*.“ (K. 31.)

„*Jó reggelt komámasszony, eljöttem az abrosz után, mert jöttek valamilyen vendégeim*.“ „*Uram Jézus segély meg,*

hogy legyen az orvosság az Istentől és tőlem.“ „Jó reggelt komámasszony, visszahoztam az abroszt, mert elmentek a vendégeim.“ (B. 90.)

Román ráolvasások. (K. 32, 35, 78,* 99.* B. 93. C. 70,* 117.*)

Tályog. „Te azt mondtad, akkora leszel, mint egy ökör, de ne legyél, oszolj el annyira, mint egy kis máknak a magja.“ (C. 56.)

„Én megkenlek téged tályog, az Úr Jézus legyen veled, hogy távoztasson el téged.“ (K. 31.)

Román ráolvasások. (K. 9, 18,* 30, 31, 53. B. 91, 93. Bá. 42. C. 56, 69, 70,* 109.*)

Sümölcs. „Sümölcs, sümölcs, akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (C. 111.*)

Román ráolvasások. (K. 29,* C. 70,* 117.*)

Hidegcsípés. Román ráolvasás. (B. 93.)

Bolha irtás. „Seprem a békákat, nem a gazot.“ (K. 10.)

Román szövegek. (K. 63, 64, 47. C. 70.* B. 88.)

Kozmetika. „Fecskét látok, szeplőt mosok.“ (K. 30.)

Marjulás. Román ráolvasások. (K. 25,* C. 70.*)

Tehén tejének haszna. „Úgy csorogjon a tehén csöcsiből a tej, ahogy csorog a gyerek fejéről a víz.“ (K. 80.)

„Úgy csorogjon a teje, mint csorog a veder víz.“ (K. 80.)

„Na X, na, ha elvitte valaki a tejedet, ha ebben a faluban van, ha másik faluban van, ha harmadik faluban van... ha kilencedik faluban van, ha tejül, ha turóul, ha vajul, ha tejjelül, ha szamatyisául, ha pócon, ha lakat alatt van, annyi nyugta ne legyen, mint a kicsiny bornyunak az anya hasában.“ (K. 68.)

„Aki elvitte a tejet akár téj által, akár tejjől, akár ecet, akár széna, akár só, akár víz, akár szalma stb. által...“

„Nem ezt a kenyérbelet és a sót viszem, hanem a mi tehenünknek a tejét és tejjelét.“ (B. 92.)

„Nem a mosót csapom, hanem azt, aki a tehenemnek elvitte a tejét.“ (K. 65.)

Román ráolvasások (Bá. 42, B. 89. C. 70,* 109,* 117.*)

Nyüves marha. „Bodzafa, bodzafa, bodzafa, N. N. állatból huszonnégy óra alatt a férget takaricsd ki, mert ha nem, leváglak.“ (K. 16.)

Román ráolvasás. (K. 20.*)

4. Vallásos gyógyítás.

Általában azt mondhatjuk, hogy a magyar katolikusok (pl. Kidén) a reformátusok hatása alatt állanak, így balázsolásra alig mennek, elholtért misét nem fizetnek, misére nem nagyon járnak. (K. 98.) A katolikus vallásos gyógyítás halvány, a reformátusok talán még jobban ismerik és használják a katolikusok szentelt tárgyait (pl. a szentelt vizet, szentelt tömjént, stb.)

Fogadalom minden vallásos színezet nélkül is szerepelhet a gyógyításban. Vannak, akiknek ha kezük, szemük, lábuk stb. fáj, *felfogadják*, hogy zsírosat addig nem esznek, amíg egy bizonyos kijelölt öreg ember a faluban meg nem hal. Ezt reformátusok is megcsinálják, pl. a csomafáji bíró feleségének nagyanyja sokáig hétfőn zsírosat nem evett, mert *felfogadta*. (C. 107.)

Balázs áldás. Balázs áldásra csak kevesen jönnek. Kidén alig ismerik, történetét se tudják. A balázsolás itt nem népszerű, noha a pap eleget beszélt róla. (K. 98.)

Ima. Egy bádoki református asszony Kidébe ment és ott a római katolikus papnak fizetett, hogy imádkozzon iszákos férjéért. Azért ment a katolikus templomba, mert ott több az istentisztelet, mint a reformátusoknál. (Bá. 42.)

Szent Antal áhítatosság. Aki kilenc keddet böjtöl, *amire tartja, az jól végződik*. Például lopott dolga visszakerül, sok kárja megszűnik, meggyógyul. Egy bádoki református asszonymnak (Bá. 42.) egyszer megdőglött a bivalya, csikója, disznaja, csirkéje, mire egy katolikustól titokban elkérte a *Szent Antal áhítatosságot* és elkezdett böjtölni.³⁰ Imádkozott a könyvből, azóta egy csirkéje se veszett el. „Szent Antalt kérjük pártfogónknak, hogy legyen szószólója Istennél.“ — Egy református asszony mondja, hogy betegség esetén vagy ha nincs szerencséje az állatokhoz, Szent Antalt kéri segítségül, pénzt szán rá. (20 f.—1 pengő.) A pénzt azonban nem maga viszi el a katolikus templomba, hanem mással viteti el (K. 63.). — Kolozsgyulán az egyik református magyar ember gyógyítja az álla-

³⁰ Érdekes példa arra, hogy a református nő Szent Antallal kapcsolatban katolikus szellemben beszél („Szent Antal áhítatosság“), azonban e szokás kétségtelenül a román böjtöléssel függ össze.

tokat. Ugyanő román imádságokat tud Szent Antalhoz, hogy segítse meg Isten az embereket.

Júdás Tadeus. Egy úri családból való hidalmási asszony, akinek férje delirium tremensben szenvedett, kérte a kidei róm. kat. papot,³¹ hogy Júdás Tadeus tiszteletére 9 misét szolgáltasson. De különben Júdás Tadeust Kidén nem ismerik. (K. 98.)

Búcsú. Búcsúba mennek az asszonyok, hogy gyerekük legyen. (K. 22.)

Szentelt vizet torok öblögetésre, szemvíznek, Szent-antal tüzének mosogatására, hasonlóképp ha a kis gyermek testét apró hólyagok lepték el, kérnek a betegek. (K. 98.)

Szentelt tömjént fájós fogba dugnak. Egy román tanító is kérte a kidei paptól a tömjént gyermeke füstölésére. (K. 98.) — Beteg gyermeket, *szívfogásos* beteget szentelt tömjénnel füstölnek.

Virágvasárnapi picussal villámláskor füstölnek. Az úrnapi sátorból vett ágakat haza viszik. (K. 98.)

Templom zsinde lyének hamuját használják Szentantal tüze ellen.

Búcsúhelyen megszentelt csengetyűvel gyógyítják a szív Bajos embert.

Harangot háromszor megkondítják nehéz szüléskor.

Harangozáskor szoptatja a ház küszöbén az anya a szőrös gyermekét, közben ráolvas.

Búzaszentelőkor szentelt burjánnal kerítik körül a reumás beteget, közben ráolvasnak.

*

A román paphoz³² a reformátusok is elviszik kis gyermeküket, ha megijedt. (Kis gyermek korában Bá. 42.-t is el-

³¹ A katolikus papot sokkal ritkábban keresik fel kéréseikkel a hívek, mint a román papot a románok. De ép itt idézhetjük Nyírő Józsefet, aki korábban Kidén élt római katolikus plébánosként. „És jöttek is minden ügyekkel, bajokkal. Mindenük voltam. A betegek jobban bíztak bennem, mint az orvosban. Megtörtént, hogy amikor kötelességszerűen meg akartam gyónatni, akkor derült ki, hogy a beteg másvalású”. (Nyírő József: Isten igájában. I, 170).

³² A román pópa gyógyításaira ép elég adatot ismerünk és arra is, hogy az erdélyi magyar is a román paphoz folyamodik betegségében. Pl. oláh vízkeresztkor a csángó a pópa által megszentelt patakról hoz

vitték szülei a román paphoz.) — A pap keresztes paláستtal letakarja a beteget, bibliából olvas. (Bá. 42.) Annyira megszokták a pap gyógyítását, hogy 1941. nyarán, amikor Borsán román pap nem volt, az ép ott időző kidei római katolikus plébánost kérte meg egy református asszony arra, hogy kézzel imádkozzon nyavalyatörős gyermekéért és gyógyítsa meg. (K. 98.) — Egy református magyar ember reumás volt. Betegsége gyógyítására Fejérdre ment a kalugyer pópához, mert az jól tud imádkozni. A kalugyer a következő módon készítette el a *preszkurát*: egy kupa búzából adjon a beteg falujában minden asszonynak egy marokkal, az asszonyok minden szemért imádkozzanak egy miatyánkot. Utána összeszedi a búzát és az egészet megőrleti, preszkurát süttet és abból csinálja meg a misét. Ha valaki eltéveszti az imádságot, akkor nem gyógyul meg. (B. 74.) — Egy református magyar asszonynak a lánya *szívfogásban* volt, mire gyermekét a görög katolikus templomba vitte, majd az oltár elibe térdelt, a pap a gyerek fejére tette a könyvet, olvasott rá. Vagy kétszer hozta el, *Isten után* jobban lett a gyermeke, azóta *nem érte el a szívfogás*. („Ha a jó Isten akarja, jól lesz a gyerek.“ K. 49.*)

Egy asszonyhoz a *lidérc* járt. Valamelyik asszony, akinek olyan imakönyve volt, ami az *ördögűzésre pászolt*, elment a lidérceshez, ott a konyhaajtót, az ablakfáját *keresztesen* megkente fokhagymával, az ablakra krajcárt tett. Benn a szobában, ahol a lidérces feküdt, az asztalra keresztet és szentelt vizet tett két szentelt gyertya közé. A szobában sok asszony összegyűlt, és mind imádkozni kezdtek, ő pedig olvasta az imádságot. Közben néhány férfi került a házat, örködött. Éjfélkor nagy fekete kutya rohant elő, a beteg asszony pedig sikoltozva rohant ki, neki az ablaknak. Az asszonyt lefogták, az

---

haza vizet betegségek ellen. (Kolumbán 107.) Ha a beteget az ördöggyötri (lázás, félrebeszél), a román templomba viszik, ahol a pap ördögűzést végez (u. o. 105), kelés ellen a pópá rálvas (u. o. 105), de még bosszúállásért is a pópához mennek (u. o. 106), saját papjához a csángó csak a legvégső esetben fordul (u. o. 71). — Kuruzsló román pap elmebeteg gyógyított (Ethn. 1905:317). — A nyavalyatörős magyar is az oláh paphoz megy miséért (Jankó: Torda, 243). — A román papot a magyarok sűrűn keresik fel. Érdekes, hogy inkább a tiszta magyar, mint a vegyes lakosságú falvak népe (Jankó: Torda, 251). — L. még az oláh pap **preszkuráját** Ethn. 1901:317 (Mezőség).

imakönyves asszony odarohant a szentelt vízzel és *preckelte*. Kezébe adta a szentelt gyertyát, közben az ablak *közfájára* oly erővel sújtott valaki, hogy a virágcserepek mind a középre ugrottak az ablakból, de épségben maradtak. Az asszony elájult, lefektették, mély álomba merült. Ettől fogva az asszonytól *elszokott* a szellem. (K. 39.) — Egy katolikus magyar asszonyt, akihez a lidérc járt, elvittek a román templomba és ott a pap imádkozott rá. (K. 58.)

Akihez az ördög jár, az misét szolgáltat, hogy távozzon el az ördög. (K. 78.*)

Egy román ember mondotta, hogy őt csak a román pap gyógyította meg, nem az orvosok. (C. 123.) — Románok, ha betegük van, egy nap három faluban szolgáltatnak misét. Egy templomba két kicsi darab *preszkura* megy. (A *preszkura* az úrvacsora-kenyér, rá van ütve Krisztus urunk neve.)³³ Egy református magyar lány *szívbajos* volt, tanácsolta is a szomszéd román asszony, hogy csináltasson preszkurát három templomnak. De az illető református asszony nem hitt benne. (K. 49.)*³⁴

Szent Kereszt napján (*zoa krucsi*) a románok burjánokat gyűjtenek össze (*csojánt*, mályvát, tők levelét, paszuly levelét, ebszőlőt, *másodméregvonó füvet*, stb.) és padlásra teszik megszáritani. Seb, egyéb bajok gyógyítására használják. (K. 22, 99.)*

A környékbeli románok legfontosabb búcsújáró helye *Mikola*.³⁵ A románok közt van, aki minden esztendőben elmegy Mikolára betegségelhárításra, a ház szerencséjére. Adatközlő állítása szerint ha egyszer nem megy, akkor már minden rosszul megy a házban.

³³ A **prészkurát** fonott kalácsként fonják fel, kerek, közepe lyukas, amibe a zászlót tűzik. Ha valaki meghal, misét szolgáltatnak, prészkurát adnak a papnak. Ezt csak **jertált asszonyok** adhatják. A **prészkura** szót használják a magyarok is. (K. 10.) — Lásd még a prészkurát Ethn. 1901:317 (Mezőség).

³⁴ Régebbi leírásban olvashatjuk, hogy Erdélyben táncosok mentek processzióban faluról-falura. Azt mondták róluk, hogy az ördög szállotta meg őket (Gerando 215).

³⁵ Mikola Szamosújvár közelében fekvő híres búcsújáróhely. A fő búcsú augusztus 15-én van, kisebb jelentőségű a szeptember 8-iki búcsú. A román búcsúsok messzi vidékről tódulnak ide, de akadnak magyarok is (1941. augusztus 15-én főleg kolozsvárkörnyéki, szamosújvári magyarokat láttam a búcsún). A búcsúsok mind virágcsokrot hoznak magukkal, a templomba bemenne a kegyképet sorra megcsókolják és a csokorral, ruha-

(B. 131.*) — Kidéről a reformátusok közül csak az megy Mikolára, akinek valami kívánsága, baja van. Betegek, nyomorékok mennek, illetve viszik őket oda. Elmehet valaki azért is, hogy gyereke legyen. (K. 6, 22.) Egy református asszonynak (vagy húsz évvel ezelőtt történt), döglöttek a disznói. Elment Mikolára és ott misét szolgáltatott, hogy Isten szerencsét szolgáltatson. Szentképet is hozott onnan. — Bádokról Bá. 42, a híres gyógyító asszony volt Mikolán. Beteges volt, hát *jelfogatta*, hogy szent helyre megy. Mikolára ment a búcsúba. Csak nézte ott a szentképet, de nem törölte meg, kereszteteket nem vetett, „imádkoztam az én nyelvemen.“ (Bá. 42.) — Régebben természetesen többen voltak Mikolán. — *Preszkurát* katolikus is adhat. (C. 69.) — A vélemények eltérőek, más reformátusok nem is tudják elképzelni, hogy Mikolában higgyenek. (K. 1.)

Az itteniek ismernek legendákat is Mikoláról. Mikolán szentkép van. Ha bűnös áll elibe, Mária szomorúan megnézi, de ha nem bűnös, akkor vidám képet mutat. (K. 6.) — A szentkép diófán állt, búcsúban vitték a templomba, de éjszaka megint visszament a diófára, nem akart a kicsiny monasztériában megállni. (Bá. 42.) — Szűz Mária a diófán jelent meg. (C. 69.) — Egy lány megcsókolta a szentképet, de mert vétkezett, haja leesett a fejéről, annyira bűnös volt. ³⁶ (K. 9.)

Gyógyulások. Mikolára a búcsúsok virágcsokorral mennek, a csokorral a kegyképet símogatják. A hazahozott csokrot a beteg gyermek fürdővizébe teszik. (K. 25,* B. 131.*). A virág főzetével sebet mosogatnak, haját áztatnak (C. 69.); a beteg az arcát, szemét, fülét mossa vele. (K. 48.*). A virággal a beteget megfüstölik, vagy a beteg fejét bekötik. (B. 131,* C. 122.*)

---

neműjükkal (kalappal, ruhával) vagy egyébvel (átalvetővel, csomagjükkal stb.) a képet megtörlik vagy fejükkal érintik, hajukat hozzádörzsölik. Mondják, hogy egyszer egy néma gyermeket érintettek a szentképhez, mire a gyerek megszólalt. A virágcsokrot haza viszik és a gyermek fürdővizébe teszik. Igen sok viaszoffert is vesznek a kalugyerektől, főleg egész testet, házat láttam, kezet, lábat alig. A vett offereket egy másik bódében leadják, a viaszból a papok gyertyát öntenek. Sokan misét mondatnak, a templomnak két darab **preszkurát** (kb. háromnegyed kilós kalácsot) ajándékoznak, ezzel csinálják az úrvacsorát. A preszkura maradéka a papé és a kántoré. Sokan szent földet visznek haza, mások elhozzák ide a beteg ember ruháját, hogy a pap arra olvasson.

³⁶ Egy lánynak itt Kidében is a templomban meggyúlt a **slájera** a gyertyától, mert bűnös volt. (K. 9.)

— A kis templomból az oltár mögül sárga *porondot* hoznak haza, ecettel feláztatják, azzal a beteg lábat, kezét kötözik. (C. 69.)

— A kis templomból zszindelyt törnek le, azzal füstölik a gyereket, ha megijedt. (C. 69.) — Ha a beteg nem tud elmenni Mikolára, ruháját küldi el. A ruhát a miséző asztal elé teszik, a pap arra imádkozik, ebben a ruhában jár aztán a beteg. (K. 25,* C. 122.*)

A gyógyításban nagy ritkán egyéb román búcsújáráshelyek is szóba jöhetnek. Füzes-Szentpéter mellett van *Sztrimba búcsúhelye* egy csodatevő Mária képpel. Beteg emberek járnak oda. (Bá. 42, C. 122.*) — Állítólag *Katalina* is (*Drág, Esküllő* felé) búcsújáráshely. Katalin napján mennek oda búcsúba. (K. 78.*)

Mentek a környékről a *maglaveti pásztorhoz* is az emberek. A maglaveti pásztor, az itteni legenda szerint, nem tudott jární, amikor egyszerre fekete felhőből hangot hallott: állj meg Péter (a pásztor neve). Megijedt a pásztor, bokorba bujt, ismét hangot hallott: bujj ki a bokorból, ne félj! — Jézus Krisztus leszállt elejbe: miért nem bujlsz ki a bokorból? — A pásztor azt felelte, hogy nem tud jární. Krisztus erre megparancsolta, hogy járjon és a pásztor valóban egyszeriben jární kezdett. — Borsáról egy vak ember ment a maglaveti pásztorhoz vagy háromnégy évvel ezelőtt, meg is gyógyult. (C. 122.*) — Egy kidei református magyar ember szerint viszont egy pakulárnak öltözött esperes gyógyított ott vízzel, ami fatörzsből jött elő. Kidei születésű, Kolozsváron élő epilepsiás nyugdíjas ember is ment oda. — Borsáról egy román ember ment el a maglaveti orvoshoz, mert két gyermeke néma volt. De nem gyógyultak meg. (B. 88.)

5. Cselekedetek, természetfeletti gyógymódok.

Kelést pénzzel szótlánul kereszteznek, a pénzt utána keresztútra dobják. — Tályogot férfi a penisével kerekít. — Csömörös ajakra forró fakanalat keresztalakban nyomnak. — Árpát késsel kereszteznek. — A beteg szemű az orsókarika lyukán háromszor bele-néz. — Farzsábás beteget a gyógyító háromszor körüljárja. — Igézett gyermek lábát háromszor a gerendába ütík. — Szőrös gyermeket, agos gyereket, váltott gyereket kemencébe vetnek. — Dögvésznel a disznókat visszafelé hajtják a legelőről. — Köldökös borjút a pajta küszöbén háromszor

végig húznak. — Vajudót megráznak, a vajudó az ajtót sarkával üti. — Nehéz szüléskor a fiókokat kinyitják, hogy az asszony könnyebben szüljön. — Torokfájást az tud gyógyítani, aki kezével két Szentgyörgy napkor eleven gyíkot fogott. — Marha körömguladásánál nyomát késsel kerekítik, kivágják és visszafordítják. — Az asszony ingébe tűt tűz fokával lefelé, hogy térjen meg a teje. — Megcsodálás ellen a terhes ruhájának övibe dugja mutatóujját. — Zabolás száját a pendely aljával megtörlik. Zabolás száját a gyermek anyja saját hajával törli meg. — Ha a téhén tőgye megkövesedett, zabos tarisznyával megdörzsölik. — Ha a fáptól lóheveredéstől kapta, zabos tarisznyával megdörzsölik. — Lóheveredés ellen is zabos tarisznyával dörzsölik meg, utána a tarisznyát keresztútra rázzák. — Ha a téhén tőgye megkövesedett, hét éven aluli gyermek gatyájával dörzsölik. — Ijedés ellen ónot öntenek. — Csúnya gyermeket, szőrös gyermeket hat hétig csúfolni kell. — Váltott gyermek kezébe kis bögrét adnak nagy kanállal. — Ágybavizelő gyermeket tüzes fával ijesztik meg vagy alfelit tüzesített seprűvel ütik.

Betegségek átvitele. *Sümölcsnél* göböt kötnek cérnára, a cérnát szemétdombba ássák el. — *Sümölcsöt* szalonnával dörzsölnék, a szalonnát ganéjba ássák vagy karóra tűzik. — *Sümölcsöt* talált csonttal megkennek, a csontot lelőhelyére teszik vissza. — *Tyúkseggre* puliszkát nyomnak, a puliszkát tyúknak adják. — Ráolvasás után is tyúknak adhatják a puliszkát.

Similia similibus. Kék pokolvarba kék fejtőt húznak. — Sárgaság gyógyításánál többször alkalmaznak sárga tárgyakat.

Amulett. Hideglelős beteg nyakába papírlapot kötnek, amit kilenc napig hord. — Kelésnél a beteg nyakában rossz rosta darabot hord.

Vegyes. Veszett kutya fejsze fokáról egyen egy falat kenyeret. — Ha a gyermek ágyba vizel, az utca porából vesznek kötelet és annak főzetével itatják. — Hideglelős beteg disznóvályuból egyék. — Szülő asszony ura markából iszik vizet. — Gyermekáldás ellen sokáig szoptat az asszony. — Hályogos marhának a hályoggal ellenkező oldali szarvára kötik az orvosságot. — Csuma kiüzésére egy éjszaka inget fonnak, szőnek, varrnak, stb. — Zabolás száját a macska farkával

gyógyítanak. — Orrvérzésnél a beteg nyakcsigolyájára aranygyűrűt tesznek. — Változatos szereket és módszereket alkalmaznak szerelemkeltés céljából. — Ha a ló nem huggyoz, birkaistállóba viszik. — A gyermek álmának elősegítésére a disznóólból vett gazt szórják fekhelyére. — Sárgaságos beteg előzőleg trágyadombba helyezett üveg sört igyon.

Halott. — *Hóttet*hez, golyvához, *gusához* a halott kezét háromszor érintik. — Reumás részt embercsonttal dörzsölnek, a csontot visszateszik a helyére. — Magtalanság ellen halott csontjának porát isszák. — *Szívfogás*, *ijettsé*g ellen a halott szemfödelével, ruhájával kell füstölni a beteget.

6. Gyógyító személyek.

A falusi gyógyítót nem hívják doktornak, inkább *nézőnek*³⁷ nevezik. „*Nézőné, szoktak nézni. — Tud nézetni egyet-mást. — Nekem is nézett egy asszony pokolvartól. — Hidegrázás ellen is kétszer néztem neki. — Néznek a pokolvartól. — C-né is tud babonázni, nézni.*“

„*Van más furfang is a betegségre, nem kell mindig orvossággal gyógyítani*“, mondják (Bá. 42.).

Hisznek a néző rokonában is: a faluban mondják a híres gyógyító asszony menyéről, hogy annak is kell tudni gyógyítania (Bá. 42.). — Sokszor azonban a nézőné magának nem tud szerencsét csinálni, olykor a lánya megöregszik (vagyis nem tud férjhez menni). — „*Isten akaratából használ a nézés* K. 49.*).

A javas asszony: afféle kuruzsló; babonákat mond, jósol, párosít (K. 60.). — De a *javas* szót itt általában nem használják.

Az átvizsgált falvakban nagyon sok gyógyító személy van.

³⁷ A *néző* a magyar nyelvben már korán szerepel, rendszerint jós, pythonissa, magus, ariolus értelemben. Első adat 1435—7, Zemplén m., több későbbi adat Jakubovich gyűjtésében, M N y. 1923:95. (1631, Debrecen, Komáromy 102; 1698. Ugocsa, Eth n. 1904:43; 1723, Bihar, Komáromy 315, stb.) Érdekes azonban, hogy manapság a *néző* szót ebben az értelemben csak Erdélyben ismerik (pl. Jankó: Kalotaszeg, 197; Feketekörösvölgy, Eth n. 1916:86.)

A *nézők*, akikkel a Borsavölgyében találkoztam, eleven, élénk felfogású, meglehetősen szabadszellemeű, sexualis természetű nők, olykor nincs is a legjobb hírük a faluban. Talán nem is értelmesebbek a többieknél, inkább költői, művészi lelkületűek a falu embereihez képest.

Ennek ellenére sokan mennek át a szomszédba, ha valami bajuk támad. Csomafájáról Gyulába mennek, ott *több babonás asszonyok vannak, ott jobban tudnak*. Az idevalósiaknak nem hisznek, azt hiszik róluk, hogy csalnak, inkább hát messzebbre mennek. (C. 119) — Az egyik adatközlő (K. 60.) Kérőbe ment el, mert ott híres néző volt. — Az egyik távoli faluban egy román papné *tud nézni* betegségek ellen. Szennyes ruhát (pl. zsebkendőt) kellett annak vinni. A papné egész éjszaka könyvből olvasott, imádkozott, majd megmondta, hogy a beteg pl. *csinálmányban* van. Ezért 100 leit vett el.

Kolozsváron most is van egy híres néző, főleg szerelmi ügyekben, lopás kiderítésében segít (K. 60.) — Válaszúton volt egy *babonás ember*, aki *tudott babonázni* vagyis *az ördöggel tudott*. Betegséggel, szerelmi ügyekben jártak hozzá. *Ez nem volt mese, hanem tényleg igaz*. (Bá. 42.) — Abrudbányán volt egy *nagy tudós ember*, ahhoz egyszer elment egy csomafáji ember is, mert férjhez akarta adni a lányát. Megérkeznek, hát névről szólította az öreg ember. (C. 116.) — Egy kidei magyar ember negyven éves nőtestvére most Kolozsváron él, kártyavetéssel foglalkozik. *Sokszor eltalálja*. Már mint kis lány is kártyát vetett. Megcsinálja, hogy az asszony kibékül az urával. (K. 13.)

Egy kidei harminckét éves magyar ember két hónapig az idegklinikán feküdt bénulásokkal és érzészavarokkal, de nem gyógyult meg. Saját kérésére Szamosujvárról egy román embert hozattak Kidére, aki értett effélékhez. A román gyógyító eljött, valami szerrel bekente a férfit, jól bepakolta. De a szer erős volt, lehúzta a beteg bőrét, hogy csak a *pecsenye* maradt meg. Két hét múlva (anuriás tünetek közt) a beteg meghalt. Hozzá tartozói nem merték feljelenteni a szamosujvári gyógyítót, mert féltek, hogy őket büntetik meg. 1940-ben történt.

Román időkben a vásárokon nyilvánosan árusítottak szerket nagyothallás, hátfájás ellen. Vándorló „olasz“ fogorvos is húzott pusztán kezével fogat,³⁸ előzőleg fájdalomcsillapítót adott. (Egy csendőr adata.)

A *nézők* legnagyobb része román³⁹ és nő. Gyakran nem

³⁸ Erre vonatkozólag l. Eth n. 1937:442.

³⁹ A román javasokról több adatunk van (Pl. a segesvári tudós oláh asszony mindenttudó, jövendőmondó, gyógyít, stb. Eth n. 1905:317. — Javasasszony majd minden oláh faluban van. Eth n. 1901:299).

állnak valami jó hírben, a nőkről sok minden rosszat beszélnek. A nézők gyógyításkor rendszerint a beteg szennyes ruháját kérik el, azzal csinálnak valamit.

A *tátos* mindent megfejt előre. Csak jövendő, de nem gyógyít. Adatközlő szerint apja burokban született, tátosnak mondták. Megjósolta a háborút, azt hogy minden az államé lesz, minden harmadik, negyedik ház korcsma lesz, hegyenvölgyön malmok lesznek. Amikor az Antikrisztus jön, nem messze a világ vége. Az Antikrisztus foggal születik, mindjárt beszél.

A falusi gyógyítókhoz kell számítanunk a bábákat, a román papokat, az állatokhoz értő kovácsokat és néha a patikust is, akitől kutyazsírt, kígyózsírt kérnek a betegek — és kapnak is.

Az állatorvosokról külön fejezetben szólok, itt most csak azt jegyzem meg, hogy híres állatorvos van a szomszédban ma Derzsén is, egy román ember, akihez sok kidei hajtja el beteg marháját vagy hivatják a románt el Kidére, Csomafájára stb., noha magán Kidén is van jónevű gyógyító (K. 16.).

Magyar gyógyítók Kidén: Régebben Györke Zsuzsa volt a leghíresebb gyógyító. Tudott *rontani*, *bontani*, elvette a tehén tejfölet, gyógyított, orvosolt, orvosságot, öntéseket csinált, még a lidércet is megállította. Este félték az emberek a csorda hazahajtástól, nehogy találkozzanak vele, mert különben elvitte a tehén tejét. (De ezt *vissza is tudta fordítani*). Kártyát is vetett, megmutatta, ki csinálta a betegséget, ki lopott. *Tudós asszony* volt. Katolikus, református, magyar, román, egyformán járt hozzá. Főleg *hidegrázás ellen tudott nézni*. Csak egyik fia (K. 32.) tanult meg valamit az anyjától (*ráböjtölés*, napszúrás gyógyítása). Fia, unokája egyformán hisznek e dolgokban. (K. 15, 58.)

Híres pokolvar-néző volt egy magyar asszony, *K. G.-né*. Gyógyítanak még: *K. 3.*: öntés. — *K. 4.*: háziír. — *K. 5.*: csömör. — *K. 9.*: igézet, ijedség, tályog. — *K. 10.*: Szent-antal tüze. — *K. 16.*: foghúzó és állatorvos. — *K. 23.*: csömör, napszúrás. — *K. 30.*: tályog, farzsába. — *K. 31.*: tályog, öntés. *K. 33.*: gyermekén kis sebek. — *K. 38.*: napszúrás. — *K. 39.*: napszúrás. — *K. 45.*: torokfájás. — *K. 53.*: tályog, öntés, vadszőr.

Az unitárius tiszteletesné gyógyít Kidén. Otthon aszpirint, lysoformot, flastromot, stb. tart, általában patikaszerekkel gyógyít, a betegnek tanácsolja, hogy orvoshoz menjen. „Hétcsepp“ is van mindig nála, az nagyon használ (K. 14, 78.*). Ha valakinek az ujja megkél, *csicstejes* tésztát tesz rá, a friss vágást lysoformos vízzel kimossa és szalonna felső bőrével beköti; igézetnél szenes vizet csinál. A falusiak hisznek benne, magyar, katolikus, református, román egyformán felkeresi. Azonban hisz természetfeletti gyógyszerekben is, férje biztosan hitt a *Dávid átkában*. (K. 77.)

Román gyógyítók Kidén: K. 18.*: tályog. — K. 25.*: marjulás. — K. 26.* igézet, hályog. — K. 27.*: Szentantal tüze. — K. 29.*: pokolvar, sümölcs. — K. 51.*: vadször. — K. 78.*: Szentantal tüze, *jápt, rosáce, gypotka*. — K. 97.*: *rosáce*; csontrakó. — K. 99.*: napszúrás, *jápt*. — K. 100.*: hideglelés, árpa.

Magyar gyógyítók Bádokban. A környék leghíresebb gyógyítója B. B., 65 éves ref. magyar asszony (Bá. 42.). Már anyja is híres gyógyító volt, „*ett fehéer kigyót, azért tud olyan sokat*“, mondták az anyjáról a románok. Anyját a nagy kolera idején orvosnak tették a betegekre, egy pengőt vettek minden betegtől. Cseppeket adott be, herbateát (kolerateát) készített, dörzsölte a betegeket. Nagynénje tudott a bokrok felett menni, mint a szél, fel is tudott emelkedni a földről.

B. B., saját szavaival, „*tud nézetni egyet-mást*“. Igen híres a franc, *sü* kezelése (cinóberrel), a román idők alatt messze vidékről jöttek hozzá a betegek. Bábáskodik, ken (belső bajt is), torkofájóst is meggyógyítja (*mert földi kutyát fogott Szentgyörgynapkor*), *néz* igézet, tályog, ijedtség, napszúrás, pokolvar ellen, a tehén tejét vissza tudja hozni.

Kidéről Bádokba vitte el egy beteg ember a nézőhöz az ingét, amikor *csinálmányban* volt. A bádoki románok közt több gyógyító néző van, de ezekkel közelebbről nem foglalkoztam.

Magyar gyógyítók Borsán. B. 90.: igézet. — B. 91.: pokolvar. — B. 93.: rossz sírás, hidegsípés.

Román gyógyítók Borsán: B. 71.*: tályog, pokolvar, fejfájás, igézet, ijedés, tehén tejének visszavétele. Híres gyógyító, más öregektől tanulta a mesterséget, mert anyja nem értett effélékhez. Csak románul beszél. Magyarul is értő lánya

mindezekben nem hisz, „a boszkontyálás nem ér semmit“. A lánya már aszpirint vesz fejfájás ellen. — B. 87.*: hát- és egyéb fájdalokra *ventuze*. — B. 90.*: öntés. — B. 91.*: tályog, Szentantal tüze. — B. 93.*: csömör, tályog, Szentantal tüze, hidegcsípés. — B. 95.*: farzsába. — B. 96.*: farzsába. — B. 98.*: Szentantal tüze. — Vannak még állatorvosok is, egy magyar és egy román ember. — Báró Bánffy is gyógyította a borsaiakat régebben, házi patikája volt.

Magyar gyógyítók Csomafáján: Leghíresebb gyógyító az évekkel ezelőtt elhalt magyar bába volt (Bántó Józsefné). Ha valakinek valamije fájt, orvosságot adott, *gyomorsérvést* kent, pokolvarat fenkövel, tojással *lehúzta*, hidegrázást gyógyított. Sokmindent tudott, de tőle csak román asszonyok tanulták meg a mesterséget, a magyarok nem, kivéve valami keveset a menyé és lánya. Az utóbbi jelenleg a bíró felesége (C. 107.), tályog ellen tud ráolvasni. — C. 56.: tályog. — C. 69.: tályog.

Román gyógyítók Csomafáján: Csomafáján volt egy öreg oláhné, akihez 40—50 km. távolságból is jártak a betegek és mások, mert híre volt, hogy tud házasítani, férjhez adni. De Csomafájáról nem járt hozzá senki. — C. 55.*: pokolvar. — C. 70.*: igézet, ijedtség, hideglelés, napszúrás, reuma, *fájt, rosáce*, pokolvar, tályog, sümölcs, marjulás. — C. 107.*: napszúrás. — C. 108.*: hátfájás, farzsába. — C. 109.*: igézet, ijedtség, hideglelés, napszúrás, tályog, pokolvar. — C. 112.*: igézet, Szentantal tüze, szemben idegen test. — C. 117.*: igézet, hideglelés, napszúrás, *fájt, rosáce, sümölcs*, pokolvar. — C. 118.*: igézet. — C. 122.*: igézet, ijedtség, napszúrás, hideglelés, marjulás. — Általában azt mondják, hogy Csomafáján a hidegleléshez a románok mind értenek. — C. 115.*: állatorvos.

Az egyes gyógyítók közt meglehetősen egyéni különbségek vannak. Erre legjobb példának felhozhatom a Csomafáján működő három román nőtestvért (C. 70,* 117,* 122.*). Ámbár egy családból származnak, anyjuktól sokat tanultak, mégis nagy különbség van gyógy módjaik közt. Pl. hideglelés ellen különböző szövegű ráolvasásokat mondanak. A többieknél is különbségek vannak, különböző tárgyakkal kerekítik körül a beteg részt, stb.

Külön csoportba sorolhatjuk a kenőket. Népünk igen sokféle esetben alkalmazza a kenést. Többé-kevésbé mindenki ért a faluban a kenéshez, mégis a legtöbb esetben a megfelelő spe-

cialistához fordúlnak segítségért. Jellemző, hogy a híresebb kenők mind magyar emberek, ezekhez járnak a románok is.

Híresebb kenők:

Jokus Istvánné, 48 éves, ref. (K. 5.) Egy magyar férfitől tanulta a kenést. Asszony kora óta csinálja.

Pál Náciné, róm. kat. 63 é. (K. 23.) 29 éves korában kezdte a kenést. „*A muszáj tanítja meg az embert sokmindenre. Meg kell próbálni*“. Régebben mással is megkenette magát, most már magát is megkeni. Állítólag orvostól is látta a kenést. Nemzetiségi- és valláskülönbség nélkül mindenkit ken. „*Szerencsés a keze*“, „*kemény keze van*“, mondják róla. Szerinte asszony jobban ken, mint a férfi, mert a férfi restelli, nem nyomja meg erősen. Kissé bezsírozott hüvelykujjával keni a meztelen testet. Azt keni, akinek a lába, a háta, a dereka fáj, akinek ín-rándulása van. (De láttam, hogy gyuladéros phlegmonés testrészelel is kent.) Naponta kétszer szokta a beteget megkenni, reggel és este. Szívességből csinálja, nem kér semmit sem, de viszonozzák munkával, valamivel megsegítik. Két lánya, egy fia is ken.

Kis Andrásné, 56 é. ref. (K. 30.) A kenést anyjától tanulta, mióta férjhez ment, azóta csinálja. Legjobban a farzsábához ért. A beteget ruhában ropogtatja végig. „*Nagyon jól kell nyomni, hogy ropogjon a válla közt.*“

Dénes István, 63 é. ref. (K. 37.) Állítólag egy ezred-orvostól tanulta vagy 40 évvel ezelőtt. Lánya is tanulja.

Jakab Sándorné, 32 é. róm. kat. (K. 41.) Anyjától tanulta. Kb. asszonykora óta ken.

Mészáros Györgyné, 65 é. ref. (Bá. 42.) Egy öreg magyar bábától tanulta.

Kis Károlyné, 61 é. róm. kat. (K. 54.) Kéz-, lábmarjulást, csömört ken, viszont farzsábát, gyomrot nem.

Kis Andrásné, 38 é. ref. (K. 83.) Apjától (Dénes Istvántól) tanulta. Kb. 6 éve ken, mióta férjhez ment. A szomszédoknak csinálja.

Kallós Istvánné, 60 é. ref. (B. 91.)

Kispál Jánosné, 65 é. ref. (B. 93.)

Jakab Jánosné, 43 é. ref. (C. 107.)

Beszélnék Kidén elhalt híres kenőkről is. Többek közt egy öreg vak magyar asszony is kent.

A kenők általában zsíros ujjal kennek, bár egy borsai magyar ember, ha valakinek *leesett a hátpecsenyéje*,⁴⁰ (*felszedi a hátpecsenyéjét*), hamuval kente meg, hogy *ne sikoljon a bőre*. Esetleg köpnek is. (K. 41.) — Hüvelyk és mutatóujjal, illetve két hüvelykujjal kennek, alulról felfelé (distalistól a proximalis rész irányában.) Kenésnél „*ujjbegyivel megkeresi az inat, ahol fáj, azon végig megy*“ pl. a kéztőtől a könyökéig. „*Szépen megroncsogatom, ahol meg van csomósodva.*“ (K. 5.) — *Megkapja a hibát, ott ken.* (K. 37.) — *Kitapintja, ahol csomó van. ott keni, erősen felfelé, sokszor nem is a fájós részen.* (K. 126.) — „*Meg kell kapnom az eret,*⁴¹ *kicsi csomó képződik ott, azt kenegetem felfelé.*“ (Bá. 42.) — „*Ha 3 napig az errándulás nincs megkenve, csomó képződik.*“ (Bá. 42.) — „*Éreztem, hogy az egyik in hová szógál, akkor tanultam meg kenni.*“ (K. 83.) — „*El kell dörzsölnöm, ahol megütötte, különben kelés keletkezik.*“ (B. 93.)

A jobb kenőknek nagy hírük van. Dénes Istvánhoz még Súlyomkőről is hoztak kocsival beteget, ficamodással, inrándulással. — Pénzt a gyógyításért nem kérnek, de valamit azért szoktak kapni, kis ajándékot, munkában ledolgozzák. — „*Csúdálják, hogy nem fogadok el semmit sem, mert akkor nem érvényes a kenésem.*“ (K. 37.) „*Csak szívességből teszem.*“ (K. 37.)

Betegségek, melyeket a kenők kennek:

Marjulás. Pl. a lába kificamodik a helyéből. Ha kificamodott, ég az illető testrész. Kenés után nyári, állott vizet tesz rá. (K. 5.) — *Ahol meg van dagadva, kiment a helyéből, ólomcetes vízzel borogatja.* (K. 37.)

Csontferdülés. Ujjban lehet vagy lábszárban, az utóbbit *félrelépés* okozza. (K. 37.)

Inrándulás. Pál Náciné keni.

Inhágás. Az egyik in *meghágja* a másikat. Oka, pld., hogy leesik valaki. (K. 5, 83.)

Izomcsuszamlás.

Errándulás. Ugyanaz, mint a marjulás, de a csont nem megy ki a helyéből. (Bá. 42.)

Hátfájás. A háton Dénes István 10 ujjal ken. — A vállat, lapockánál lefelé kenik. (K. 37, 83.)

⁴⁰ Az erdélyi szásznál: *Der Rückbraten hat sich herabgelassen.* Taposással gyógyítják. (Haltrich 266.)

⁴¹ „*Er vagy in mindegy*“ (Bá. 42.)

Derékfájás. Dénes István keni.

Farzsába. Farzsábát Dénes István ruhán keresztül keni. — Lefelé dörzsölik, ha ropog, jól van. — Kidén Kis Andrásné ért a legjobban a gyógyításához, a ruhában lévő beteget jól végig nyomogatja. (K. 30.) — A kenők közül nem mindenki ért egyformán a farzsábához, pld. K. 5, 41, Bá. 42. farzsábát nem ken. — (A bőrfelszedést, taposást és a farzsába egyéb gyógymódjait l. farzsába alatt.)

Csömör. A csömör kenését l. csömör alatt.

Gyomorfájás, gyomorsérvés. Gyomorsérvést akkor kapni, ha az ember emel valamit vagy megromlik a gyomra; *gyötri a mellye alatt.* — Itt a *gyomorszájnál* keni meg, többszörösen, amíg *lecsendesedik a gyomorsérvés.* (K. 5.) — Nagy nyomást nem ken. Gyomrot gyorsabban kell kenni, összes ujjal, szappannal. (K. 41.) — Más viszont gyomrot nem ken. (pl. K. 37.)

Gyuladt testrészek. Ha gyuladástól valami testrész megdagadt, akkor is kennek. Kenés után gyengén ecetes korpát, vizes ruhát tesznek rá. *Leszívja a vizes ruha a daganatot.* (K. 5.)

7. Emberi, állati testrészek, váladékok.

Vér. Kis gyermeket vérrel kennek, hogy piros legyen. — Részegség ellen denevér, patkány, pocegér vér. — Sümölcsöt forró csirkevérral kennek.

Havibajos vére. k.: sümölcs, szpurkálás, ótvar. — Ha a tehén nem folytatik, havibajos nő véréből adnak sót enni.

Méhlepény. b.: nyavalyatörés, szív baj (*amécále*).

Tej. Tejszín k.: cserepes kéz, cserepes száj, szélkifújta arc, ótvar. — Tej b.: tüdőbaj, hasmenés, ha valakiben kigyuladt a pálinka, ha valaki kígyót nyelt. — Tej k.: foghúzás utáni vérzés csillapítás. — Aludt tej k.: égés. — Savó b.: marha ki van melegedve. — Anyatej k.: (csicstejes tészta) ujjkelés, pokolvar. Csecstej szemcseppnek. — Szamártelj szamárköhögés ellen.

Köpés, nyál. Ráolvasások végén általában köpnek. — Köpés k.: Szentantal tüze, anyajegy, papfalat, szemárpa. — Ehnyál k.: zabola. — Leköpik a kelés ellen készített irt is a főzéskor.

Takony. k.: csizmasértés.

Fülsár. k.: a lábba szorult tövist kiszedi.

Bélsár, vizelet. Emberi bélsár k.: kelés. — Kutya bélsár k.: torokfájás. — Trágya, ganéj b.: marha fúvódás. K.: ebagos gyerek, égés, kopasztó sümör. — Galambganéj b.: részegség. — Szamárganéj b.: szamárköhögés. — Vizelet b.: hideglelés, köhögés. k.: emlőgyuladás, kéz, láb bőrének kihasadása, bogárcsípés, szépitőszer. Ha a marha hátát a járom feltörte, vizelettel kenik.

Háj, zsír. — Kígyózsír k.: hályog, vakság, seb. — Kutya zsír b.: köhögés, k.: rüh. — Bikazsír b.: köhögés. — Nyúlhájj k.: kelés. — Háj, szalonna b.: köhögés, marha nem kérődzik, k.: friss vágás. — Faggyú k.: cserepes kéz. — Zsír k.: kosz, tetves marha.

Tojás. b.: marha köhögése.

Állatok, állati testrészek. — Béka b.: hideglelés, k.: hályog. — Vérszípó (pióca) k.: pokolvar, fogfájás, fejfájás, köszvény. — Vérszípót többen tartanak otthon üvegben, másoknak is kikölcsozlik. — Fogfájásnál, pokolvarnál a beteg ínyére, fejfájásnál a homlokára, füle tövire, ha rossz vére van, a lábára, általában oda teszik, ahol valami fájdalom van a testben, teli van rossz vérrel. (K. 9, 64.). — Kis hantya k.: hideglelés. — Kőriscsögár pora b.: veszettség. — Tetű b.: sárgaság, hideglelés, k.: vizeletindító. — Lótetű k.: pecsényzsin. — Juh gyapja alatt élő élőködő k.: ha a ló nem húgyozik. — Nyúzott egér, egérbőr k.: kelés, tályog. — Tyúkzuza k.: sümölcs, hályog. — Kígyóbőr k.: tehén tőgyén harapott seb. — Menyéttőr k.: tehén tőgyének harapott sebe. — Disznóepe k.: marha hályog. — Farkascsonk k.: marha luparice. — Disznóoltó k.: kelés.

Egyéb. — Pókháló k.: vérzés. — Békanyál k.: égés.

8. Hideg-meleg hatás, fürdők, párolás, gőzölés, füstölés.

Meleg hatás. — Melegben tartják, betakarják a veres himlős gyereket. — Rühös ember meleg kemencébe bujik. — Szülönő melegvizes cseberre, meleg téglára stb. ül. — Magzatelhajtásra a meleg kenyér helyére ül a nő. — Hashajtó hatású, ha valaki meleg téglára ül, talpa alá is meleg téglát tesz. — Meleg plattenhez tartják a vaktetüs testrészt. — Fájós gyomorra meleg fedőt

tesznek. — Szemárpát jó meleg késsel megsütik. — Tyúkszeggre forró puliszkát tesznek. — Nátha ellen jó báránybőr sapkában aludni.

Hideg hatás. — Bogárcsípésre hideg vasat tesznek.

Borogatások. — Szemgyulladásra vizes ruha. — Tüdőgyulladásra priznic. — Akit kígyó mart meg, a földbe ássák.

Fürdők. — Meleg cseberfürdő: magzatelhajtó. — Forró lábfürdő: nátha, fejfájás. — Sárga virágú burjánokból fürdő: sárgaság. — Szénamurva fürdő: reuma. — Torma fürdő: reuma. — Fehér ragadályból fürdő: fehér folyás. — Mustárliszt meleg fürdő: magzatelhajtó. — Büdöskővirág fürdő: reuma. — Forró lúgba tartani a vaktetüs testrészt.

Májfoltos anya a gyermek fürdővizében fürdik hat hétig. — Szőrös gyermek esetében a macskát kilenc napig fürdetik, majd a gyermeket is ugyanabban a vízben fürdetik kilenc napig. — Gyermek első fürdőjébe ezüst pénzt tesznek. — Kilencféle szemetet tesznek a gyermek fürdőjébe, ha teste sebes, tisztátalan. — Hamus vízben fürdetik az agos gyereket, de akkor is, ha sebes, pattanásos.

Van azonban úri jellegű fürdőzés is. A csomafáji bíró lánya Székre ment bácsijához, ott fürdött a sós fürdőben.

Kimosás, irrigátor coitus után, hogy ne legyen gyerek.

Párolás, gőzölés. — Párolás: szülés. — Sós víz (géra): reuma. — Szénamurva gőzölés: fogfájás, reuma. — Gőzölés mohával: köszvény. — Párolás beléndekkel: fogfájás. — Gőzölés pukkantóval: köszvény. — Kamilla párolás: fogfájás. — Celler levél párolás: fülnyílalás, fülben lévő bogár ellen. — Forró vasra öntött ecettel való párolás: fogfájás.

Füstölés. — Kömény: szülés. — Kömény: gyermek pelenkáját füstölik, ha sokat sír. — Vereshagyma: szülés. — Paprika: palackféreg. — Maszalarica (fogburján): fogfájás. — Szén, máléliszt, marhaköröm: nátha. — Fűz putregáj: herélés után, köldökös borjú. — Száraz trágya: herélés után. — Zab, kendermag: tehén pokla elmenjen. — Szépasszony gomba (Kisasszony gomba): szívfogásos ember, disznó. — Tömjén: szülés. — Pókháló: női tripper. — Kénvirág: poloska. — Cinóber: franc, sü.

— Halott szemfedele, ruhája: szívfogás, ijetttség. — Veszett kutya szőre: veszettség. — Szentelt temjén: szívfogás. — Talán ide sorolható a következő is: aki orrán orbáncot kapott, cigarettázik.

9. Vegyi anyagok.

Ecet. b.:⁴² csömör, hideglelés, k.: fejfájás, forrázás, marha imely, orrvérzés, tyúkszem.

Higany. Igézet ellen kénesőt hordanak a tarisznyában. Tetves marhát kéneső és zsír keverékével kenik. — Cinóber füstölés sü, franc ellen.

Iszap. A Sós árokból hozott iszapot a reumás betegre kenik.

Kámfor, k.: fájós fül. Elválasztáskor a mellre teszik. Szemcseppek. Fájós fog. Kámforírt orbánc ellen használnak.

Kékkő, b.: magzatelhajtó, — k.: magzatelhajtás. Ótvar. Marha hályog, juh körömfájás, marha lupárice, nyüves marha.

Kén (büdöskővirág) k.: reuma, rüh, b.: marha kehe. — Vitrom olaj fájós fogba, sümölcsre.

Mész. Mészpor vérzésre. — Felfuvódásnál meszet adnak a marhának. — Juh nyüves sebébe oltatlan mész.

Olaj. Márciusi olaj ótvarra. — Faolaj viasszal égésre. — Ha a juh nem ganéjlik, olajat kap.

Patika szerek. — Ászpirin: fejfájás, spanyol. — Álkörmös: szívfogás. — Bakvér: szívfogás. — Beretvás pasztilla: fejfájás. — Ciffer mag: gilisztás gyermek. — Disztol: mételyes marha; sárga Disztol: mételyes juh. — Forti tapasz: tályog, kelés. — Gelesztapogácsa: gilisztás gyermek. — Gyöngyvirágvíz: szívfogás. — Huszárzsír: lapos tetű. — Javol: fejfájás. — Jodonpor: kelés. — Keserűsó: hashajtó embernek, állatnak. — Kopro: hashajtó. — Kreolin: rühes marha. — Lisoformos víz: friss vágás. — Ólomecetes borogatás: (kéz) törődés. Sebre Gulárd víz. — Oltás: sertésvész. — Pasztőr: veszettség. — Pópium (inerezttő p.): gyermek derekát, horgas inát kenik. — Ricinus: hashajtó. — Rühzsír: szeplő. — Semmi por: hályog. — Szalicin: sümölcs,

⁴² b. = belsőleg, k. = külsőleg.

tyúkszem. — Szappan: szappanos víz koszra. — Kátrány-szappancsap disznó anusába szoruláskor. — Szappan rühes lóra. — Szárcsalé: franc, (cinóber kuránál). — Szűzlánytej: szépitőszer. — Szódabikapor: gyomorsérvés. — Téglair (piros ír): ótvar. — Patikaszereket használnak még golyva, ótvar, reuma ellen. — Egyéb szerket l. a Patikus mint gyógyító c. fejezet alatt.

Petróleum, b.: belső nyilalás, torokfájás, marha fuvódása, k.: tetü, vaktetü, tyúk torokfájása.

Puskapor. — Fülfájásnál megáztatott puskaort tesznek a fülbe, fogfájásnál méz és puskapor keverékét az arcra, hasonlóké az arcra pokolvar esetén színméz, puskapor keverékét dohánylapulevéllal.

Só. — Sebre, égésre sót tesznek. — Sózzák a mellbimbót elválasztáskor. — Sót kap pénteken a tehén, ha nem folytatik.

Szesz, pálinka. — Pálinka belsőleg: hideglelés (foghagymásan, borsosan), szülés. K.: gyomorfájás, fogfájás, csecsbimbó repedés, kelés, vakütés, lábszárfekély, seb, kezen törődés. — Sósborszesz fájós fogra vagy fogfájásnál a fülbe. Tormaszesszel a fülbemászót hajtják ki. — Bort spanyolban ittak.

Szurok. — Csizmadiaszurkot kelésre, sebre tesznek.

Terpentin, k.: kelés, köszvény. — Marha lépfenékjkor lépébe terpentint fecskendeznek.

Timsó, k.: hályog, izzadás, posztabortív vérzés.

Tinta. — Égés.

Üvegpör. — Hályog, ló havivaksága.

Vályog, por, k.: kelés, darázscsipés, marha körömfájása, állat dagadt lába, tehén dagadt tőgye. — Szoba porondja k.: sümölcs, kipállás, gyermek kiütése. — Régi fából vett szúliszt b.: gyermek hasmenése, k.: kipállás. — Kemence szájából vett hamu k.: ujj kiszádkásodás. — Téglapor b.: marha fosás.

Vas, b.: baromfivész.

Víz. — Hideg vízzel való leöntés vagy locsolás: szívfogás, hideglelés, orrvérzés. — Hideg vizes borogatás: napszúrás. — Vizes lepedővel borítják le a felfuvódott marhát. — Gyógyerejű kutak: a kidei *Horgosbeli kút* vize hideglelés ellen, a *Pityula-kút*, *Csorgó-vize* beteg szemre. Szamosujvár mellett salétromos vizet találtak, amit

mindenféle betegség, különösen hasmenés ellen használtak. (*Hesdái víz*). Egy kidei ember kocsin hordóval hozatott hesdái vizet és árusította Kidén, a hordó víz el is fogyott. Az egyik öreg tüdőasztmás embernek nem is jutott már víz, mire annak menyé közönséges szódabikarbónás, sós vizet adott. Meg is itta az öreg, meg is gyógyult. — *Keringő víz* a patak örvényléséből sebes gyerekre. — A malomkerékről lecsorgó vízzel mossák meg a *szpurkált* gyermeket és a *jápt*-ban szenvedő beteget. — A gyermek fürdővizével mossák a májfoltot. — Ablakizzadtság: zabola, kiszákkásodott körömház. — Szenes víz: igézet, gyerek sokat sír. — Moslékos cseberből vett vízzel preckelik az igézetet.

Vegyes. — Különböző anyagok szerepelnek a népszcrű házi írban: tej, faggyú, szappan, sáfrány, faolaj, zsemlye, hagyma, sárga viasz.

10. Sebészi és külső eröművi beavatkozások.

Emberen Kidén régebben a bíró vágott eret, ezt azonban ma már nem gyakorolják, állaton viszont annál gyakrabban. (Marha ki van melegedve, körömgyladás, beteg juh, stb., l. állatorvoslás alatt.) — Kelést igen ritkán borotvával felvágják. — A bába a gyermek leragadt nyelvét felvágja. — Veszettségnél a nyelvalatti vénákat felvágják. — Ritkán a kelést tüzes vassal kiégetik. — Foghúzást l. a megfelelő fejezetben.

Vadszört csípővel vagy késsel kiszedik. — Eröművi abortusokat l. a megfelelő fejezetben. — Marjulást, csonttörést a hozzáértő ember meggyógyítja. (L. a megfelelő fejezetben.)

Eröművi beavatkozások: abortus megindítására a hasat nyomják. — Gyomorfájós hasát kendővel erősen összeszorítják. — Ha a gyermek gyomra meg van fordítva, vállánál fogva a gyereket megfordítják. — Ha a nyeldekli leesett, kenéssel felveszik. — Szívfogásos beteg szájába kalányt dugnak, kis ujját beszorítják, nyakcsigolyáját ütik, a beteget dörzsölik. — Szemből az idegen testet a hozzáértő kinyalja. — Szülönő üvegbe fúj, hogy a mássa elmenjen. — Farzsábás beteget megkenik, bőrét felszedik, a beteget megtapos-

sák, gerincoszlopára ütést mérnek. — Megkenik a csömörben szenvedőt. — Egyéb kenési gyógymódokat l. kenés alatt.

Különböző fájdalmaknál a passzív hyperaemiás kezelést (*ventuze*) alkalmazzák.

Sümölcsöt cérnával lekötnek. — Sérvéses oláh emberek nagy szijut hordtak vagy fazékkötőbe tették herniájukat.

Állatorvoslásban gyakoribbak a sebészeti beavatkozások. Kivágják, felszúrják a marha hirtelen békáját, a farkastályogot (ármorár), a ló szájpadrólásán keletkezett vércsomókat, marha sűt, marha fúvódást, ló tyúkszemét, a ló nyilazását, a ló egerét. — A marha lépdaganatába (*szpline line*) árral beszúrnak. — Kutya zsigorája ellen fülit, farkát kicsit levágják. — Tyúk pipjét tüvel leszedik. — Herélésről, tehén ellésekor történő beavatkozásokról l. bővebben a megfelelő fejezetekben.

Állatbetegségeknél egyéb módon is beavatkozhatnak. Ha a ló nem húgyozik, megcsutakolják. — Ha a marha felfúvódott, fát kötnek a szájába.

11. Növények.⁴³

Akác virág b.: köhögés. — *Fehér akác virág*: fehér folyás.

Almafa. Édes almafa, szeder, somfalevél főzete k.: orbánc.

Ánizs tea: gyermek álmatlansága. — *Ánizs* mag főzete: gyermek hasgörcse.

Anya levél: hashajtó.

Apró csollány leve: urzikár.

Árva csollány (*Urtica urens* L.) főzete b.: hasmenés, gyomormenés, fehér folyás. Árva csollány, kékkő, tojássárgája k.: marha körömgyladása.

Bablevelű fű: halál jóslásban szerepel.

Bazsarózsa gyökere b. k.: magzatelhajtás.

Beléndek k.: fogfájás.

Bodza, borzafa (*Sambucus ebulus* L.) köhögés, kehe. — Bodza virága k.: kelés, seb, hajmosó. — Bodzafa levél k.: kelés.

⁴³ A begyűjtött növényeket Balázs Ferenc dr. volt szíves meghatározni. A többi növény tudományos nevét l. a sorozat egy később megjelenendő kötetében.

Bojtorján lapú k.: kelés.

Boldogasszony lapú (*Mentha L.*) k.: seb.

Borostyán. Három borostyán bogyó b.: hideglelés. — *Fehér borostyán b.*: fehér folyás.

Borsmenta (*Scrophularia nodosa L.*) b.: gyermeknek hashajtó. — *Borsmenta, fodorminta b.*: hasgörcs.

Bürök k.: tejapasztás.

Búzakorpa főzetével öntést mossák, a maradékot a keresztútra öntik.

Centória (*Centaureum umbellatum Gilib.*) b.: étvágycsináló.

Ciprus k.: kis gyermek első fürdője.

Csallány k.: reuma, zsába.

Csikófark (*Equisetum ramosissimum Desf.*) b.: vesebaj.

Csipkebokor levele k.: vaktetű.

Csomafája (*Datura stramonium L.*) levele k.: juhnyüves sebe.

Csombord (*Melampyrum L.*) k.: pokolvar, fájós fül.

Csuda virág mag: elvetélés.

Dangó virág b.: tüdőbaj, érelmeszesedés.

Diófa levele (lapu) k.: gyermek első fürdőjébe. Hajmosó. Ágyba bolhák ellen. — *Dió gyermek fürdőjébe.* — Száraz dióhéj b.: köhögés.

Dohány levele k.: orbánc. — *Dohány lapu, színméz, puska-por k.*: pokolvar.

Ebszöllő (*Solanum nigrum L.*) levél k.: körömméreg, kék pokolvar.

Egérfarkú virág b.: aranyér, vértisztító, k.: vágás, kelés, seb.

Farkasalmafa levél k.: kelés, fekélyes láb.

Fehér fuszulyka b. k.: fehér folyás, tripper, k.: kutya harapás.

Fehér lilium sárgája b.: magzathajtó. — *Fehér lilium, kámfor* (vagy pálinkaszesz kivonata) k.: szemcsepp. — *Fehér lilium, színméz k.*: tályog, kelés. — k.: fekélyes láb.

Fehér ragadály k.: fehér folyás.

Fehér szünziére: fehér folyás.

Fehér üröm b.: étvágyhozó, fehér folyás. — B., k.: magzathajtó.

Fekete nádaly gyökér b.: gyomorsérvés, magzathajtó.

Fodorminta b.: gyermek hasmenése, hasgörcs. — Fodorminta, kömény b.: kolera tea.

Fokhagyma b.: hideglelés, giliszta. — Fülfájásnál az ellenkező oldali fülbe fokhagymát tesznek.

Földi tök gyökere: gyomorsérvés.

Fülfü (*Sempervivum tectorum*) k.: fülfájás.

Fűzfa. *Fisz putregájjal* füstölik a köldökös borjút, vagy a borjút herélés után.

Gyömbér főzete: fehér folyás.

Hagyma b.: köhögés, kehe. — Hagyma, olaj, fehér paszuj b.: marha szásrétüje megreked. — k.: kelés (házi ír alkatrésze), marha fúvódás. — Veres hagyma füstölésre szüléskor.

Hársfa b.: köhögés. — Hársfaszén, máléliszt, édes tej k.: Szentantal tüze. — Hársfamézge tejben k.: égés.

Hazug lapu (*Plantago major* L.) k.: seb.

Izsóp k.: fogfájás.

Jövötény, *nagy jövötin lapu* k.: kelés, körömméreg.

Kakukfű tölcséres levelében meggyült harmat k.: szépítőszer.

Kamilla b.: hashajtó, k.: fogfájás.

Káposzta k.: fagyás.

Kása virág b.: magtalanság.

Katonacseresznye k.: seb.

Kék adálya k.: kelés.

Kék irringó b.: köhögés, fulladás.

Kék sarkantyú virág b.: fehér folyás.

Kék tövis, *szamártövis* (*Eryngium planum* L.) b.: szamárköhögés.

Kék votyintya k.: kék pokolvar.

Kender magja füstölésre poloska ellen.

Keserű lapu (*Petasites albus* [L.] Gärtn.) k.: kelés, körömméreg, seb.

Kigyófü (paptöke) k.: fogfájás, seb. — k.: beteg disznó fülbe gyökerét húzzák. — b.: beteg marhának kígyófü gyökér kúra.

Komló gyökér b.: magzathajtó.

Kömény mag b.: gyermek hasgörcse. Kömény, fodorminta = kolera tea. — k.: kelés. Füstölésre: szüléskor, vagy ha a gyermek sokat sír. — Köménymag pörköelve, ecet, tojás b.: marha nem eszik.

Kotáng virág k.: vérzés csillapítás. A kinin pótszere, mert keserű.

Kutyatej k.: szeplő.

Len mag k.: tályog, kelés, emlő gyuladás.

Levendula k.: fogfájás.

Levostyán k.: disznóvész.

Libalábufű (*Leonorus cardiaca* L.) b.: szívfogás. —
Libalábufű, cukorpor k.: marha hályog.

Lófing k.: vágás, vérzés, seb.

Lósorgya, lusorgya, lusornya (*Rumex sanguineus* L. v. *R. crispus* L.) gyökere, *cikája* (= csirája) k.: kelés. —
Magja b.: hasmenés, gyomormenés.

Lóstyán: gyuladás, láz. — Sütve a betegre teszik hidegleléskor.

Majoranna b.: hasmenés, gyomormenés.

Mák b.: gyermek álmatlanság.

Mályva (*Malva neglecta* Wallr.) b.: magtalanság.

Maszalárica, fogburjány (*Hyoscyamus niger* L.) k.: fogfájás.

Másodméregvonó fű k.: emlő gyuladás.

Metraguna, nadraguja, nadraguna (*Atropa belladonna* L.). *Ha van valakinek valami számítása* (pl. hogy gazdag, egészséges legyen, lányának hosszúra nőjön a haja, stb.), akkor lop egy nadragunát, azt nagy imádságok közepette kis kertjében elhelyezi, és ott gondozza, arra vigyáz, nehogy valami baj érje.⁴⁴ Mert ha megharagszik a matreguna, akkor mindennek vége. Arra is ügyelni kell, nehogy illetlen kéz széttiporja. Régi magyarok is hitték ezt Kidén. (K. 22.)

Meggy. Meggyszár b.: vesebaj.

Méhfű (*Satureja vulgaris* [L.] Fritsch) b.: gyomorbántalmak.

Mezei tők. Keresztfelmagasztaláskor szedik. k.: torokfájás.

Moha k.: köszvény, reuma. — Szilvafáról vett moha tea tüdőbaj ellen.

Mustár meleg fürdő magzatelhajtó.

Nyirfa lapu fürdő: reuma.

Oleander (oliander), levél b.: magzathajtó, hideglelés.

⁴⁴ Hasonlót l. Zágomban, Ethn. 1895: 398. L. még MOE. III, 383.

Paprika b.: hideglelés. — Csípős paprika, szalonna baromfi-
vész ellen. — Paprikával füstölik a poloskát.

Paradicsom zöld hajtása k.: bolha.

Pásztortáska b.: hideglelés.

Paszuj b.: hideglelés. — Fehér paszuly, olaj, hagyma b.:
marha száxrétű megrekedése.

Petonika (*Stachys officinalis* [L.] Trevis). — Mé-
lyebb kelésre teszik.

Petrezselyem k.: bogárcsipés. — Mezei petrezselyem k.:
magzatelhajtó.

Pipehúr k.: daganat.

Pipiraga gyökér b.: marha vérhugyása.

Pipitér b.: magtalanság.

Pityóka k.: égés, fájós fej.

Pokolvartúl való burján (*Scrophularia nodosa* L.).

Pukkantó k.: köszvény.

Rizs. Rizskása b.: gyermek hasmenése.

Sáfrán b.: magzatelhajtó. — Házi írban is van.

Sarjú virág k.: hajmosóvíz.

Somfa levél k.: vadhús, orbánc. — Főtt som b.: gyomor-
menés.

Sóskafa héja alatt lévő sárga mézge b.: sárgaság.

*Szamártövis*⁴⁵ (*Cirsium furiens*) b.: szamárköhögés.

Szeder (*Rubus caesius* L.). — Szeder ina tea b.:
gyermek hasmenés. — Szeder levél k.: vadhús, orbánc.

Szegfűszeg k.: fogfájás.

Szegfűvirág b.: gyermekhasfájás.

Szénamurva k.: reuma, fogfájás.

Szenna. Fojó szenna b.: hideglelés hashajtó.

Szentjános virág a halál jóslásban szerepel.

Szépaszonygomba (*Kisaszonygomba*) k.: disznó szívfogása.

Szerecsendióvirág haj k.: seb.

Szilva. Húsos szilva leve hashajtó.

Torma k.: fájós fej, reuma, köszvény. — b.: marhakehe
(büdöskővirág, szódabikapor), lókehe.

Tormentina gyökér b.: hasmenés.

Tök mag vizeletindító.

---

⁴⁵ A szamártövis bogyójában talált nyüvet magtalanság ellen hasz-
nálják.

Tölgyfa, fahéj, timsó b.: marha fosás. — *Tölgyfalé* k.: marha seb.

Török búza. — Piros török búza lisztjével orbáncot hintenek. — Tengeri liszt, puliszka, maszalárica fogfájásnál az arcra. — Máléliszt, hársfaszén édes tejben Szentantal tűzére. — Gyermekek kipálásra máléliszt, égésre áztatott máléliszt, nátha ellen füstölésre is máléliszt. — Piros török búza főzet marhának vérhugyás ellen.

Utilapu (*Tussilago farfara* L.) k.: seb.

Üröm (*Artemisia vulgaris* L.) k.: bolha.

Vadalmaja haja k.: vadhús, seb.

Vad gesztenye b.: gyermek hasmenése.

Vad muszkátli k.: marha hályog.

Vad petrezselyem b.: vizeletindító.

Vérenhullófü k.: Szentantal tüze, seb.

Virics szépitőszér.

Zab b.: ló rozsféreg. — Zabbal füstölik a poloskát.

Zeller (celler) k.: fülnyílalás.

Zsálya b.: fogfájás, magtalanság.

Egyéb növények, növényekből készített szerek, vegyes. — „Minden növényben gyógyszer van, csak nem ismerjük fel.“ (K. 60.) — *Burjánok* seprű pálinkában hideglelés ellen. — *Sárgavirágú burjánokból* fürdő sárgaság ellen. — *Kis sárgavirágú* növényt kötnek a beteg csuklójára sárgaság, hideglelés ellen. — *Fából kicsorgó olaj* sebes gyermekekre. — *Herbatea*, ha gethes, kehes. — *Forró tea* nátha ellen. — *Pulmán tea* tüdőbaj ellen. — *Savanyú cibere*, *káposztalé* veres himlő ellen. — *Cibere* tüdőbaj ellen. — *Cibere* hajnövesztő. — *Forró puliszka* tyúkseggre. — *Sós kovászos kenyér* veszettségnél. — *Sós méz tyúkseggre*.

Van egy asszony Kidén, aki gyógyszertárak részére gyűjti a gyógynövényeket. Szép Lászlóné (szül. Fojtos Anna, gör. kat. 54 éves) román származású, de magyar férje van, így most voltaképp se a románhoz, se a magyarhoz nem tartozik, „legjobb neki tehát, ha növényekkel foglalkozik.“ Legboldogabb, ha virágai közt lehet. A virágokat mindig szerette, de csak 1920 óta gyűjt rendszeresen gyógynövényeket. Páter Béla tanácsolta a gyűjtést, tőle tanulta. A gyűjtésből alig van jövedelme, hisz az anyagot Kolozsvárra a saját költségén kell szállítania.

A szárított növények kilójáért 6—10 fillért kap csak, így inkább ráfizet az egészre, de nem hagyja abba, ez a szenvedélye.

Háza, házának padlása tele van száradó, rendben elosztott növényekkel. Másokat is kitanított a gyűjtésre (Derzs, Poklostelke, Újfalú, Csomafája, Esztény), az anyagot pénzért adják el neki. Minden növény hasznát nem ismeri, hisz csak a gyűjtéssel, de nem az orvoslással foglalkozik. A falusiak is csak a gyűjtést tanulják meg tőle, de nem a növények hasznát. Értelmes, üzletben jártas asszony.

A következő növényeket ismeri és gyűjti: *agrimonia*, *akácvirág*, *árvacsallán virág* (*dangó v.*), *belindek*, *borzafavirág*, *búzavirág*, *cseresznyelevel*, *diófalevél*, *egérjarkú fű*, *eperlevél*, *erdei nadragulya*, *ezerjófű*, *fagyöngy*, *farkasalmalevél*, *jecskévérhullófű*, *fehér üröm*, *fekete nadálygyökér*, *galagonya virág* és *gyümölcs*, *gyöngyajak tea* (*libaláb*), *gyöngyvirág*, *hársfa* (*kő- és ezüst hársfa*), *hiribe gomba*, *kamilla virág*, *kankalin*, *kannamosó*, *kék irringó*, *keskeny utifű*, *kígyófűgyökér*, *kotáng virág*, *kökény virág* és *bogyó*, *libapimpó*, *macskagyökér*, *májfű*, *mályva*, *málna levél*, *martilapu virág* és *levél*, *maszlag levél*, *mezei csombor*, *orbáncfű* (= *vérenhullófű*), *orvosi somkoró*, *ökörjarku kóró virág*, *pásztortáska*, *perjegyökér*, *pipacsszirom*, *porcsfű*, *ribizli* (= *veres szőlő*) *levél*, *szarkaláb*, *szederlevél*, *széles utifű*, *tavaszi hérics* (= *ádonisz*), *tölgyfamoha*, *tüdögálna* (*tüdőfünek* ő nevezi), *vadárváccka*, *vadrózsa gyümölcs* (= *hecserli*).

12. A gyógyszerész mint gyógyító.

A környék egyetlen gyógyszertára Borsán van. A románok alatt az orvosnak is volt kézi gyógyszertára, amit magával vitt kiszállásai alkalmával és amiből ellátta a szegényebb betegeket. Nálunk azonban gyógyszert csak a patikus tart. A gyógyszerész többé-kevésbé maga is gyógyít, amennyiben fájdalmak csillapítására, hasmenés, székszorulás, furunculus, egyéb kisebb bajok esetében gyógyszert ad. Mindennek részletesebb tárgyalása nem ide tartozik. Szükségesnek tartom azonban az alábbiakban a nép által gyakrabban használt, közkedvelt, legtöbbször a népnyelven elnevezett szereket elsorolni. A gyógyszerészetben mindenesetre megvan az az elv, hogy a vevő kérését — amennyiben nem csillagos szerről van szó — teljesíteni kell és a vevőt ki kell

szolgálni még akkor is, ha kutyazsírt vagy farkascsontot kér. (Természetesen az utóbbi vagy ehhez hasonló esetekben a vevő közönséges dolgokat, disznósírt, marhacsontot, stb. kap.)

Cinóber. (Cinnabaris facticium). A románok alatt szabad volt a cinóber árusítás és sokan hozták is antiluetikus kezelésre. E téren a leghíresebb gyógyító M. Gy.-né volt Bádokból (Bá. 42.). A maga nemében egészen helyesen rendelték ezt a veszedelmes, kétségtelenül nagyon radikális antiluetikumot; 20 gr. cinóbert 12 részre osztva kértek, mert 12 napig füstölték a beteget. A beteg füstölés után *szárcsagyökér* (sarsaparilla) főzetét itta és *salétrompogácsát* (Natrium nitricum tablettá) vett a szájába.

Eleven ezüst (Hg). Tűzre téve luetikus beteget füstöltek.

Epealma. L. Mer de rinze.

Faolaj. L. viasz.

Farkascsont.

Fiatal víz. (Aqua cosmetica) szépítőszer. Szűzlány tej?

Fekete kömény. L. ördögszar.

Glétecet. Forrázott részre teszik.

Golyvacsepp. (Tinct. jodi.) Golyva ellen.

Hétféle csepp: álkörmös, életessencia (= tinct. universalis), fodormenta csepp, Hoffmann-csepp (*Likor*), köménymagcsepp, méhfűcsepp, zuzacsepp az alkatrésze legtöbbször. Meglehetősen keresik, szigorúan ragaszkodnak ahhoz, hogy *hétféle* csepp legyen benne, a patikust a töltögetés közben erősen figyelik.

Iperi mangel (Kalium hypermanganicum).

Javol. (Fájdalomcsillapító szer.) A kideiek állandóan Javolt szednek, hetenként 200 drb. is elfogy e faluban. Állítólag a „Magyar Nép“ c. gazdaújság hozta divatba.

Kámfor. L. viasz.

Kénpor. L. ördögszar.

Kénvirág. L. kősziklatej.

Kősziklatej. (Calcium carbonicum.) — Kénvirággal keverve a tehén moslékába adják, hogy leadja a tejet.

Krispán. (Cuprum sulfuricum.) — Gyakran kérik. Tejfellet keverve marha nyelvére teszik, ha kilyukadt.

Kutyazsír. Románok, magyarok egyformán gyakran kérik. Pirított kenyérre kenve vagy tejben felolvasztva köhögés ellen fogyasztják el. A patikus minden esetben kiszolgálja vevőjét — disznósírral.

Medvezsír. Régebben többször kérték. Helyette disznózsírt szolgáltat ki a patikus.

Mer de rinze. (Mar de ranza = fruct. colocinthidis.) Epe-alma. Borban megfőzve reggelenként isszák gyomorfájás ellen.

Ördögzsar. (Asa foetida). Fekete kömény, kénpor (sulf. praecipitatum), ördögzsar, tömjén (olibanum) keverékét izzó szénre vetik és a tehén tőgyét füstölik.

Pap János kenőcs. Románul: *Pop Juon vergye.* (Unguentum aromaticum). Az elnevezés az *inerezstő popiumból* keletkezett, amit a románok *Pop Juon vergyének* alakítottak, az utóbbit pedig a magyarok *Pap Jánossá* magyarosítottak. A kenőcsöt reumatikus fájdalomnál, ficamoknál használják, vagy a gyereket kenik be, ha még nem tud járni.

Porcsfü. *Troszkocel por.* (Pulv. aquorumot kap a beteg). Állatoknak adják bőfőgtetőnek, amikor nem kérődzik.

Salétrom pogácsa. L. cinóber.

Semmi por. (Zincum sulfuricum). Ebből *semmi vizet* készítenek szemvíznek.

Szöngyapor. Vízben vagy szeszben golyvások isszák.

Szárctalé. L. cinóber.

Szerecsen dió. Seprüpalinkába hasmenéstől.

Szerecsendió virág (a dió burka). Nagyon veszik. Spiritusba áztatva kelevényre teszik.

Szűnyogháj. Szemre, sebre. (Disznózsírt kap a beteg.)

Tengeri hagyma patkány méregnek.

Tömjén (Olibanum). L. ördögzsar.

Vadállatok szene. (Carbo animalis). Gyermek hasmenése ellen használják.

Vesztett bikazsír. Főleg nők kérik. Akinek a nyakát megkenik vele, az szerelmes lesz az illetőbe. (Disznózsírt kap a vevő). Kenyérre kenve használják köhögés ellen is.

13. A hivatásos orvos a falusi betegekről.

Orvoshoz csak akkor jön a falusi ember, ha már mindent kipróbált. Tömegesebben tavasszal, a nagy nyári munka előtt és ősszel, a munka elvégzése után keresik fel az orvost. A betegek legtöbbször nő (kb. 70 %), a gyerek 20 %, a férfi csak 10 %.

A kis gyereket azért hozzák az orvoshoz, nehogy valamilyen hanyagságért megbüntessék őket. Mondják is: „Elhoztuk a gyereket, nehogy megbüntessenek.“

Általában egy betegséggel csak egyszer mennek orvoshoz. Ha mégis eljőnnének még egyszer, akkor már nem fizetnek a második rendelésért. Ha a beteg nem hoz magával pénzt, az már veszett pénz. Mert két eset lehetséges: a beteg meggyógyul és akkor elfelejti. Ha meg meghal, akkor „még kérni meri az orvos...“ A szegényrendelésben különben nem bíznak.

A falusi ember hamar lefekszik, ha beteg, de csak azért, hogy pihenhessen.

A túlnyomórészt magyar lakosságú Kidéről sokkalta több beteg jön, mint a román többségű Csomafájáról vagy Bádokból. Így eltelik 2—3 nap is és egy paciens se akad Csomafájáról. Csomafájáról különösen inkább a cigányok keresik fel az orvost. Általában a magyar ember kisebb bajjal is gyakrabban fordul az orvoshoz, mint a román.

A beteget mindenesetre meg kell szoktatni az orvoshoz való járásra. Sok függ az orvos szerencséjétől is. Így a tüdőgyuladásnál sokszor az orvost közvetlen a krízis előtt hívják. Az orvos a krízisre érkezik oda és akkor — csodát művel.

Az orvost általában a következő betegségekkel keresik fel a betegek:

Belgyógyászat. Tüdőgyuladásnál a májasodás szakában, pleuritisnél exudatummal, tuberculosisnál a harmadik stádiumban, carcinománál ha már inoperábilis, keresik fel az orvost. Asthmával eljönnek. — Vitiummal az incompensált szakban, vesegyuladásnál oedemával, epe-, vesekőnél rohamkor. — Tavasszal az ulcusosok jönnek, hogy enni tudjanak. — Gyomor-, bélbántalmaknál csak akkor hozzák el a gyereket, ha már nagyon lefogyott. — A megakolonos gyereket, a Heine-Medin benulásost megmutatják. — Skarlátos gyereket elhoznak, ha fáj a torka és félnek, hogy torokgyikja van. — Elhozzák a difteritiszes beteget, ha már hasi légzése van, tifuszos, ha már a fekély perforált, vagy ha deliriuma van. — Apoplexiás beteget csak akkor hoznak, ha magához tért és benulások maradtak vissza. — Cukorbeteg nem kerül orvoshoz. (A cukorbetegség okát különben is a sok cukorevésben látják,

már pedig falun kevés cukrot esznek, ilyen betegségre tehát nem is gondolnak.) — Reumás eljön (*dagadó köszvény*), de csak ankylosissal. — Elmebeteggel nem igen jönnek.

Sebészet. Verekedés után, ha akármilyen kicsiny is a sérülés, a sérült eljön, hogy bizonyítványt kapjon. — Ha valaki leesett a magasból, elhozzák: nézze meg a doktor, vajjon el van-e törve a csontja. De a gipszkötést már nem engedik felrakni (csonttuberkulosisnál sem), a többit maguk intézik el otthon. „Helyre kenik nekem“, mondja a beteg, de gipszrög-zítést nem akar. Ficammal csak akkor keresik fel az orvost, ha az már irreponabilis. — Appendicitissel roham közben, de az operálásra nem akarnak menni. — Eljön orrvér-zéssel a beteg, ha már nagyon legyengült, *ulcus crurissal* is, ha nagy és sok van. — A bőr gyuladásai közül csak a nagy karbunkulussal jönnek, de vágni akkor sem engednek.

Nőgyógyászat. Nő a legkisebb női bajjal is eljön, mert az ura küldi. (Viszont férfi nemi bajjal ritkán jön.) — Klimaxban jön a legtöbb nő. Fluor albus, rendetlen vérzés, fájdalmas menstruatio, hólyaghurut, petefészekzavarok. Rendelést, kezelést elfogadnak, de nem operáltatják meg magukat. Mindennap akad nő, aki azzal jön, hogy kimaradt a mensese, az orvos segítségét kéri. Magyargarázzák is: „Most még csak alutt vér, még nincs semmi benne“, tehát nem bűn az abortus. Románok azonban ritkán jönnek ilyen kéréssel. — Szüléshez orvost akkor hívnak, ha már csak darabolni lehet, például praeviánál, vagy ha már a nő átvérezte annyira az ágyat, hogy a vér az ágy alá folyik. Placenta kivételre negyvennyolc órán túl jönnek. — Sok asszony jön azzal a kéréssel, hogy nincs gyereke és gyereket akar. Legtöbbször vagyonos emberekről van szó, a vagyon a férjé és ezért akar az asszony gyereket, hogy az örököljön, ha netalán a férj meghalna.

Nemi bajok. Férfi gonorrhéával ritkán jön (kb. csak 10 %-ban) az orvoshoz, a többieket a falun, legtöbbször katonaviselt egyének gyógyítják. Egy tripper fecskendő körüljár a faluban, tíz-tizenöt ember is kezeli azzal magát. — Heregyuladással, phymosissal is felkeresik az orvost, s ankert azonban otthon kezelnek. — Lueses beteg csak a harmadik stádiumban kerül orvos elé.

Szembetegségek. Blenorrhéás gyereket elhoznak, eljön a glaucomás is fejfájása miatt. — A cataractás eljön, de operációra már nem akar várni. — A szemsérüléssel beteget elhozzák, ha a hiba a látásban van. — Trachomás otthon marad. — Szemüvegrendelés nincs, aki szemüveget akar venni, az a vásárban választja ki.

A fül betegségei. Nagyothallással felkeresik az orvost, a hiba gyakran a felgyülemlett cerumenben van. Gyermek füléből kell néha a hernyót kiszedni. — Ritka az otitis media.

Fogbetegségek. A műfog divatos, de csak elől. Hátra már (ahol pedig fontosabb volna) nem tesznek fogat. A foghúzást maguk embere intézi el.

A röntgent (*rögöny, rögönyözni*) általában szeretik és a paciens feltétlen ragaszkodik ahhoz, hogy az orvos *megrögönyözzze*, még akkor is, amikor ez felesleges. Főleg a hozzátartozó kívánja a röntgent, hogy láthassa kedves emberének a baját. (B. 73. Lázok György, kolozsborsai körorvos adatai.)

14. Orvosi könyvek a nép kezén.

A Néma Mester.⁴⁶ A Néma Mester vegyes tartalmú, a XVIII. század végére jellemző házi tanácsadó betegségekben és különböző háztartási dolgokban. Főleg növényi anyagokkal gyógyít, de néhány népi orvosló módot is tartalmaz. Általában véve okos, racionális, pl. az igézetet, a lidércet elveti, a jelenségeket a kor természettudományos fogalmaival igyekszik megmagyarázni. Néhány kiragadott példa: Bor megutálásra tengeri nyúl vérét, fecske belét, stb. ajánl. (24—25.), dühös mardosásnál kőrishogarat (30.), kígyónak elnyelése ellen a beteg tentát igyon vagy a lábánál fogva felakasztják, feje alá tejet tesznek. — Kígyómarásnál a megharapott részt földdel kell körülrakni (75.), körömméreg esetében egy eleven földi gilisztát az ujjra tenni, amíg ez megdöglik;

⁴⁶ Néma mester, az - az olly házi könyvetske, mellyben némelly különös köz-jóknak fel-jegyzései egybe-szerkeztve fel-találtatnak. Irattatott Szegeden S*** E** által, A magyar nemzetnek javára. Posonyban és Pesten 1802. — Harmadik kiadása 1817-ben (Petrik, Bibliografia.)

vak körömrre eleven csigát (114.). — Nyavalyatörés ellen denevérvér (89.). — Sárgaság ellen sarudban, süvedben csengőfüvet hordj, sárgarépából igyál (100.). — Ha a veresbéka lehungyozott, vizeleteddel mossad (114.). — A kiragadott példák mellett ugyanakkor okos, tárgyilagos magyarázatokat is tartalmaz: „Nyomásról, melly alvásban történik és a tudatlan község közt boszorkánynomásnak neveztetik, stb.“ (90.). „A boszorkányság... babonás vélekedés.“ (62, 63.). Van betegség, aminek okát nem ismeri a nép, „ilyenkor osztán azt hiszi a tudatlan nép, hogy a beteg embert, vagy marhát a gonoszok rontották meg, stb.“ (62, 63.).

A Néma Mester Jakab Sándor foghúzó és állatgyógyító (K. 16.) tulajdona. A könyvet szívesen megmutatja, olykor beszéd közben hivatkozik is rá, de csak mint könyvcímre, mert a tartalmából semmit sem merített, gyógyító tudománya semmiféle összefüggésben sincs a Néma Mesterrel. A könyvet féltve őrzi, anélkül, hogy abból akár ő, akár a falu valamit is átvett volna.

Néhány évvel ezelőtt felbukkant egy (állítólag vak) ember, aki saját könyvét árusította. A könyv címe: A mezőgazdák kincsesháza. Szerkesztette Kaáli Nagy Kálmán volt gazdatiszt. (Cartea Românească. Diciosánmartin. 1935.). Tartalmát szerzője részben elavúlt, úgynevezett háziszerekkel gyógyítgató könyvekből, de nagyobb részt az erdélyi népi orvoslás közkincséből meríthette. Ezekre bizonyítanak a következő kiragadott példák: Tüzes béka (marhánál). Szájpadlása közepén eret kell vágni és az orrán keresztül a szájába huygot vagy almaecetet önteni (81.). — Ha a szarvasmarha beteg, reszket, fülén, farkán, nyelvén, szájpadlásán, két leppentyűjén eret kell vágni. A két hátulsó vékonyába papona gyökeret kell húzni. (82.) — Ha a marhának igen megy a gyomra, sütökemence aljáról szuvacsot adnak. (83.) — Lépfenénél a marha lépét árral megszúrjuk és abba varrógép olajozóba tett terpentint fecskendezzünk (84.) — Marha puffadásnál előírt vágás, két ember huygát, бүdöskövet, fokhagymát tejben vagy oltatlan mészben töltünk be (85.). — Kehes lovat farkasalmapuval, száraz emberganéjjal, бүдös kövel, stb. füstölik meg. — Marha szemhájogánál a fülibe, középső inába kék fejtöböl zsinórocskát húzunk, eret vágunk vagy meleg emberganéjt kenünk a szemére (86.).

A gyógyeljárásokban tehát főleg az érvágás, különböző növények, néhány otthon megtalálható ásványi anyag és ürülékek szerepelnek. — A könyv több ember birtokában megvan, hatása kétségtelenül kimutatható. A leírt eljárások nagy része a faluban ős idők óta ismeretes, így tehát a könyv a hasonlókba vetett bizodalmat csak erősíti és megakadályozza, hogy a régi szokások kipusztuljanak. Másrészt a könyv által ajánlott új eljárásokat a nép maga is kipróbálja, ahogy ki is próbálta. Például a falu állatorvoslója (K. 16.) két lépfenés marhát oltott már be a varrógép olajozóval, állítása szerint az egyik esetben teljes sikerrel.

Román ráolvasó könyv. A románoknál még ma is találhatóunk nyomtatott ráolvasásokat, népi gyógyeljárásokat tartalmazó ponyvákat. Búcsúban, vásáron, vándorló könyvkereskedőktől veszik és féltve őrzik. Egy ilyen pl. az egyik csomafáji román asszonytól semmi pénzért sem tudtam megszerezni, noha az illető asszony a könyvecske legtöbb ráolvasását szórul-szóra tudta, ahogy erről többször meggyőződhettem.

A C. 117* tulajdonában lévő kis könyvecskét kb. húsz évvel ezelőtt vette a mikolai búcsúban. A címe állítólag *Carte de farmece* volt, többet nem tudtam megállapítani, mert a címlap és néhány oldal a könyvecskéből hiányzik. Tartalomjegyzéke szerint a következő betegségek és egyéb bajok (károsodás, stb.) ellen ad ráolvasásokat. — *Ruptură de apă*. — *De fapt*. — *De albeață*. — *De bubă*. — *De'ndesoare*. — *De scrântitură*. — *Descântec la stomac*. — *De zgaibă*. — *De spărietură*. — *La buboiu*. — *De deochi*. — *Descântec la stea*. — *Descântec la cos*. — *Farmec de urât*. — *Farmec pentru a afla pe hoș*. — *Farmec pentru crișmari*. — *Farmec pentru a nimici averea dușmanului*. — *Farmecul fetelor pentru a visa și vedea pe viitorul bărbat*. — *Pentru vărsat*. — *La o boală îndelungată*. — *Ca să trăiască copiii*. — *Pentru boala copiilor de epilepsie*. — *Tot pentru boala copiilor de epilepsie*. — *Contra frigurilor*. — *De friguri*. — *Contra durerii de cap*. — *De durere de mișloc (șale)*. — *Pentru răni*. — *Contra deochi*. — *Farmec Bere rea (Cum se'mprăștie vrajba)*. — *De izbitură*. — *De amețeală*. — *Descântec de desfăcut*. — *Farmec contra lupilor*. — *Contra vărsatului la oi*. — *Tot contra vărsatului la oi*. — *Descântec când pierde vaca laptele*. Tartalmaz ezenkívül még népi gyógy-módokat.

A gyűjteményből néhány ráolvasást közlök, annál is inkább, mert ezeket itt is ismerik és gyakorolják.

De bubă
(Când te dor măselele și capul).

Buba ce coace,
Buba ce sparge,
Buba de 99 de feluri,
Buba de 99 de neamuri,
Merge la omul sănătos,
In creerii capului,
In fața obrazului,
In auzitul urechilor,
In lumina ochilor,
Prin foile nasului,
Se bagă sub piele,
Prin carne,
Și prin os,
Prin trup în jos,
Il împunge,
Și-l străpunge,
Până mai la moarte-l duce,
De-acolo se duce la Dzeu
la prânz,
Dumnezeu prânzea;
Buba în casă venea;
— „Bun prânzul Doamne!“ —
„Prânzu-i bun Bubă

Dar tu nu ești bună“.
— „Dar de ce Doamne?“
„Duci omul la undă de
moarte“.
Ba nu Doamne.
Cine a pomeni
. . . . .
Cu pită
Cu sare,
Și cu cărbune de tei,
Și cu ban de argint,
Io m'oiu înturna.
Cu pita,
Cu sarea,
Și cu cărbunele
Per la cap m'oiu înconjura
Și 'n pământ m'or îngropa.
Argintul l-oiu hăznui.
Io acolo oiui veni
M'oiu întoarce,
Ca oaia la miel,
Ca vaca la vițel,
Ca mama la copil.

(Spus de Roji Ciureși de 69 ani.
Archiud-Cojocna.)

De 'ndesoare (La durere de cap.)

S'o luat pasere de fier
Cu penele de fier,
Cu aripele de fier,
Cu clonțul de fier
Și-o sburat în pădurea de fier;

Și s'o suit în copac de fier,
Și și-o făcut cuib de fier;
Și s'o ouat 9 ouă de fier.
Și-o scos 9 pui de fier.
Și se cânta

Și se văieta,
 Că n'avea cu ce-i hrăni,
 Cu ce-i sburătorii.
 Nime 'n lume n'o auzea
 Fără Maica Domnului
 Din poarta ceriului:
 — „Ce plângi pasere de fier
 Cu aripele de fier,
 Cu clonțul de fier,
 Cu penele de fier?“
 — „O! Maica Domnului
 Cum nu m'oiu cânta
 Cum nu m'oiu văieta,
 Că io-s pasere de fier,
 Cu penele de fier,
 Cu aripele de fier,
 Cu clonțul de fier.
 Și-am sburat în pădurea
 de fier;
 Mi-am făcut cuib de fier;
 Am ouat 9 ouă de fier;
 Am scos 9 pui de fier;
 Și n'am cu ce-i hrăni

Și cu ce-i sburătorii
 — „Nu te cânta
 Nu te văieta,
 Ci te du curund la (cutare)
 Și-i ia de'ndesoarele
 Din cap
 De după cap,
 Din creerii capului,
 Din fața obrazului,
 Din lumina ochilor
 Din rădăcina dinților
 Bine-i alege
 Bine-i culege
 Puii ți-i hrănește
 Și-i sburătorește;
 Și (cutare) să rămâie
 Curat,
 Luminat,
 Cu uleiul străcurat,
 Cu argintul luminat.
 Ca Dumnezeu o zi bună ce
 a dat.
 Ca un fir de grâu curat.

(Spus de Paraschiva Penticău
 Archiud-Cojocna).

De deochi.

Pasere albă
 Cu coadă albă,
 In mare sburat,
 Apă 'n aripi a luat,
 In piatra lui Sân-Petru a
 sburat.
 Peatra în trei-patru a crăpat,
 Așa să crape ochii cui o
 deochiat.
 De l'o deochiat femece:
 Să-i crepe țâțele,

Să umple ulițele,
 Să-i moară copilul de foame.
 De l-o deochiat
 Bărbat:
 Din față,
 Din dos,
 Să-i crepe boășele,
 Să umple ulițele,
 De l-o deochiat față
 Rumâncă,
 Unguroaică,

Armeancă,
Sască,
Ochitoare,

Pocitoare:
Să-i pice părul,
Ca fuiorul.

(Spus de Ludovica Dos, 63. Arch.-Cojocna.)

Descântec când pierde vaca laptele.

S'o luat (vaca x) de-acasă
Tânără și grasă,
Grasă și frumoasă,
Cu părul netezit,
Cu coarnele hedeșite,
Cu mintea 'mblânzită
Țâțele ca bânșile
Ugerul ca donița.
Mana și dulceața,
Care D-zo i-o dat,
Tot cu ea o a purtat,
S'o pornit dela ieslea plină,
Dela așternut pe hodină;
Când a fost pe cale
Pe cărare, s'o 'ntâlnit c'o
babă
Buzată, răzbuzată,
Cu scorburi încălțată,
Cu sare'n mână,
Cu deochi între ochi;
Luatu-o, trântitu-o, izbitu-o,
Bună de nimic făcutu-o;
Mana luatu-o
Păru 'nturnatu -i-l'o
Mintea luatu-i-o.
Prins-o vaca a se cânta,
A se hăuli cu un glas de
mare
Din pământ pân' la cer;
Nime 'n lume n'o auzit
Fără Maica Domnului

Din poarta cerului.
Maica Dlui din poarta cerului
Așa o grăit: Nu te cânta, nu te
hăuli
Că eu pe scară de ceară m'oiu
scoborî
Și la tine-oiu veni,
De cornul de-a dreapta te-oiu
lua
Și la râul Iordan te-oiu duce
Cu vin te-oiu adăpa
Cu grâu te-oiu îngrășa.
Și mama iar ți-oiu da
Și tot cu tine o vei purta
Pe urcoi și pe draco
I-oiu duce'n munții sinaiului
Și le-oiu da 3 găleți de otravă
Și 3 găleți de potroacă.
Care cum or îmbuca,
O dată or crepa;
Care cum or sorbi, O dată or
plezni.
Tu rămâi grasă și frumoasă,
Cu păru netezit, cu coarnile
Cu mintea 'mblânzită.
Țâțele ca bânșile, ugerul ca
donița.
Mana și dulceața, care Dzo
ți-o-a da
Tot cu tine o vei purta.

(Spus. de Roji Ciureși, Archiud.)

Megjegyzem, a közölt ráolvasásokhoz hosszadalmas használati utasítás is mellékelve van.

Érdekesnek tartok még a kis könyvből néhány gyógyeljárást közölni, mert ezeket vidékünkön gyűjtötték.

Leacuri din popor. Pentru tusă. Pentru tusă, se'ncălzește miere de albine cu lapte și se bea acest amestec cât se poate de fierbinte. („Tudor Pamfile“. — Feneș — j. Cluj).

Pentru dureri de măsele. Fierbi măsălăriță și o storci bine ca să iasă tot sucul din ea. Zama o ții fierbinte pe măsea. (Válaszut).

— Când te dor măselele ții pe ele miere de albine fierbinte. (Borsa).

Pentru bubă la măsea. — Pentru bubă la măsea este bună ceapa. Se prăjese foi de ceapă și se pune pe ele miere de albine fierbinte. Apoi se pun pe măsea. (Válaszut).

B) BETEGSÉGEK ÉS GYÓGYÍTÁSUK.

1. Szerelmekeltés, sexualia.

Szerelmekeltés. A leány a legényt *megprikeksálja*. (= meg akarja fogni.)

Eljárások:

A leány hajszálat a legény kabátjába varrja. (K. 60.)

Leány a legény zsebébe 9 póktojást tesz annak tudta nélkül, akkor megszereti. (K. 36.)

Kolozsvári almát ketté vágják: ha 11 mag van benne, kiszedik és a fiú zsebibe teszik észrevétlen. Akkor elveszi. (K. 60.)

A lány bal cipőjében hordjon valamit a fiú ruhájából. (Kolozsváron egy nézőnő tanácsolta. [K. 16.]

A leány a legény ruhájából észrevétlen cérnát vesz és azt cipősarkában a talpbélés alá teszi és ott 9 napig tartja. Ahányszor rálép, annyiszor gondol az illető rá. 9 nap múlva fatörzsbe ássa, mire elrohad, egymásé lesznek. Adatközlő megpróbálta, de kitavaszkodott, meztláb kellett járni, ezért nem sikerült. (K. 10.)

A lány a férfi bajuszából, hajából vagy ruhadarabjából egy darabot levág és azt elviszi a nézőnőnek, aki *megbroszkonyálja* azt. (K. 63.)

Leány sót dob a tűzbe: „Úgy égjen a szíve és a lelke utánam, ahogy ég a só a tűzben.“ (Adatközlő kidei magyar asszony Kolozsváron hallotta, itt Kidén állítólag nem ismerik.)

A lány meztelenül üljön a szénvonóra, kereken menjen a ház körül és mondja, hogy hozza el azt, akit szeret. (Töredék. K. 78.*)

A leány a legényt kötővel megméri annak tudta nélkül, 9 göcsöt tesz a kötőre és a kémény falába dugja a kövek közé, mondva: „Akkor haggyál el engemet, amikor ez innen elvesztődik“. (K. 36.)

A leány a legény nyomát felveszi és a kemencébe tapasztja: „Ezt a nyomot én veszem, a kemencébe tapasztom, de nem azért

vettem, hogy azt odatapasszam, hanem hogy az, akinek nyomát felvettem, úgy égjen, mint ez a nyom, amíg hozzám el nem jön.“ (C. 107.)

A leány a legény lábnyomát háromszor előlről a sarkáig húzza, mondva: „Úgy jöjjön vissza utánam, ahogy én húzom ezt a sárt hátra.“ A sárt a kéménybe tapasztja, háromszor mondva: „Szenséges szűz Mária add, hogy úgy járjon utánam, ahogy jár a füst a kéményben.“ Adatközlő kidei ref. magyar asszony Kolozsváron hallotta, a sárt Kolozsvárról elhozta Kidébe és itt tapasztotta a kéménybe. Járt is utána a legény, hogy alig tudott szabadulni tőle.

A leány zöld békát fog, hangyabolyba teszi, utána három napra az ott talált csontokkal a fiatal embert megkeni: „Űgy ne legyen nyugta, ahogy annak a békának sem volt nyugta a hangyabolyban.“ Egy magyar asszonytól hallotta. (C. 107.)

A leány a legénynek havibajos vérét vagy havibajos szőrit adja be. A szőrt platra kell tenni, megpergelni és úgy beadni. (K. 10.)

Ha a lánynak havibaja van, ujját vérezze be és azzal háromszor észrevétlen keresztet csináljon a férfi hátán, közben háromszor magában mondja: „Akkor haggyál el engemet, amikor engem ez a vérzés elhagy.“ (K. 63.)

Havibajos vért pálinkában adnak be a legénynek. (K. 63.)

A nő véres ingét egy hétig férje feje alatt (a párna alatt) tartsa, hogy soha el ne hagyja. (Akkor csinálja, ha észreveszi, hogy férje el akarja hagyni. K. 63.)

Patikából *veszett bikaszirt* vesznek és a székre kenik, hogy üljön be az, akiben szerelmet akarnak kelteni. (K. 10.)

Egy román asszony Borsán a patikában *vinarsz de skularica*-t (állító vizet) kért. (B. 75.)

Sexualia. „A jó Isten tuggya, hogy most nincsen semmi szégyenük a lányoknak. Ezt megmutatja a vadmurok.⁴⁶ a Régen a virágja közepén nagy feketeség volt, akkor szégyenlősek voltak a lányok. Most, ahogy a vadmurok virágjának nincs feketesége, úgy a lányoknak sincs egy csepp se.“ (K. 47.)

Bitang = a törvénytelen gyerek.

*Fatalo*⁴⁷ = homosexuális férfi. *Nincs férfi képessége.* (K. 16.)

⁴⁶a *Daucus carota* L.

⁴⁷ Csak Erdélyben ismert szó. Székelyföld, Marosszék, Udvarhely m. M T Sz. *Fataró* = se férfi, se nő, se kakas, se tyúk. Jankó: Torda, 291.

Lator = *kurvás ember* férfiben. A nőben: *kurva*. *Mennél soványabb, annál pogányabb* (= *annál kurvásabb*.)

Ringyó = aki sokat szeret, akihez sokan járnak. „Örökké kacagnak a férfiak szemibe“.

Zsodomikus = homosexualis férfi.⁴⁸

2. Havibaj.

Megvan a baja. — *Havibaja van.* — *Rajta volt a másik.* — *Vendége van, rajta van a vendég.* — *Megjött a piros király.* — *Legkedvesebb vendége jön.* — *Piros pünkösöd napja van.* — *Jönnek a pirosak, annyi pirosak jönnek.* — *Mennyasszony vagyok, nem megyek a templomba.* (Még református asszony sem megy a templomba, ha havibaja van.) — Ha a nőnek szemepillája lehull és a szeme alatt megkapja: *vendége lesz.* (K. 6, 10, 63, 64, B. 85.)

Tiltott cselekedetek:⁴⁹ Ha havibajos virágot szagol,

⁴⁸ A felsorolt szerelemkeltő eljárások legtöbbje ismeretes Magyarországon egyéb területén is (pl. Hódmezővásárhely, Népkönyv és Nyelvünk 1931:276; Hajdu m., Liszt; Göcsej, Ethn. 1907:35; palóc stb.), mégis azt állapíthatjuk meg, hogy Erdélyből származik a legtöbb adatunk. Vegyük példának a hangyabolyba dugott békacsontot. Kürtöbe tett béka szerepel már egy 1583. évi kolozsvári boszorkányperben (Komáromy 26.). Előfordul a hangyabolyba dugott békacsont Bornemisszánál (1578? Ethn. 1913:202.), boszorkányperekben (Kolozsvár, 1684. Komáromy 139; Debrecen, 1694. Komáromy 172), újabb gyűjtésekben: Haltrich 273; Jankó: Kalotaszeg, 196; Szilágy, Ethn. 1891:205; Szatmár-ceseke, Ethn. 1928:201; Besztercevidéki oláh, Ethn. 1913: 95; erdélyi cigány, Ethn. 1890:276; Hajdu m., Liszt; palóc, Ethn. 1894:189; Göcsej, Ethn. 1907:35. A boszorkányperek aktáiban is a szerelemkeltéssel kapcsolatban Erdély szerepel a legtöbbször: Kolozsvár, 1584 (nyomfeszítés, Komáromy 28, ugyanebből az időszakból még több más kolozsvári adat), Aranyosszék, 1694. (Komáromy 175), Bihar, 1715 (Komáromy 264), Dés 1752 (Komáromy 531). Adataink vannak még Debrecenből (1700. Komáromy 195). Hozzátehetjük még, hogy Erdélyből ismerjük a legtöbb ráolvasást szerelmi ügyekben. Egyéb adatokat l. Jankó: Kalotaszeg, 196--7., Jankó: Torda 246--7. — Megjegyzem, hogy a menstruációs vér szerelemkeltő hatása szerepel már Szent László korában is (Szabolcsi zsinat, Ethn. 1935:22.)

⁴⁹ A havibajjal kapcsolatos tiltott cselekedetek másutt is ismeretesek és ezt még a meglehetősen polgárosult vidéken, napjainkban is betartják. A Keszthely közelében fekvő Cserszegtomajon pl. a havibajos asszony a világért sem menne fel a gyümölcsfára, nehogy az kiszáradjon. (Saj. gyűjt.).

a virág kiszárad. Még öntözni sem szabad a virágot. — Vetni, hordani nem szabad, mert üszökös lesz a búza. (K. 60. „Mi is megtartjuk.“) — Téltre havibajos ne rakjon el uborkát, más hasonlókat, káposztát se sózzon be, mert megromlik. — Juhokhoz ne menjen, mert megdöglenek a juhok. — Kenderáztatáskor ne menjen a hideg vízbe, mert különben fehérfolyást kap. (K. 47, 60, B. 85.)

Régen a nők havibajkor semmit se viseltek, csak törülték a pendelyükkel. Most van felkötő, mert „mindenki úriasszony“. (K. 78.*)

3. Magtalanság.

A magtalanság oka, hogy *nem talál a vér a vérrel*. Gyógyítása: Négy burjánt (egy kis zsályát, mályvát, kásavirágot, pipitért) meg kell főzni. Újholdkor a kert fenekibe lemenni, kelet felé fordulnak és a levét megisszák. Három-négy napra már *érvényesül*. Adatközlő egy magyartól halotta Kolozsváron. (K. 10.) — A szamártövis bogójában kicsiny nyú van, azt pálinkába meg kell inni. De ha már két nyú van, akkor nem szabad meginni. Egy román asszonytól hallotta. (Bá. 42.) — Halott csontjából egy keveset vesznek és azt megisszák. (K. 10.) — Búcsúba is elmenni, hogy gyerekük legyen. (K. 22.) — Végül megemlíthetjük: csak akkor lesz állapotos az asszony, ha egyszerre élveznek. (K. 78.*)

4. Magzatelhajtás.

„Kidében sok *gyerekcsináló* van, a magyar asszonyok jobban értenek a gyerekcsináláshoz“. (C. 55.) Itt ha valakinek három gyereke van, mondják: „Éppen elég van!“ Ha meg négy: „Istenem, már annyi gyereke van!“ (K. 10.) Kidén a falusi műkedvelők *Kodolányi János Földindulás*-át játszották el. Soknak a darab nem tetszett, mert nagyon nyíltan mondott el mindent, de soknak azért tetszett is. Annál a résznél, hogy „Látod a Julit?“ — „Megáldott az Isten“, a közönség egy része kacagott, a másik része sírt. De különben jól sikerült darab volt. (K. 10. Adatközlő a főszerepet játszotta.)

Ha egy asszony akarattal vesztí el a gyereket: *elcsinálta* (a harmadik hónapig). Ha a terhes valamit megkíván és nem kapja meg, akkor elvesztí a gyereket. (= *ellett a gyerek*. K. 11.)

A gyerekcsináló tudomány nem áll összefüggésben a gyógyító képességekkel. Bádok leghíresebb gyógyítója (Bá. 42.) semmiféle abortív szert nem tudott mondani, magának is kilenc gyermeke volt.⁵⁰ Hasonlókép Csomafáján a tudós román asszonyok igen sok ráolvasást, gyógyítást tudnak, de magzatelhajtáshoz nem értenek. (Pl. C. 122.*) — Sokszor az asszonyok rosszaságból nem árulják el a másik asszonnak az abortív szert: csak legyen másnak is gyereke. (K. 78.*)

Megelőzés. „Bennt csipelt és kint szórt“. (Kide.) — „Csip el a csürben, szórja el az udvaron.“ (K. 6.) Ugyanezt Bádokban magyar asszonytól románul hallottam. (Bá. 42.) De a kidei bába szerint, ha ilyen alapon mindig őrizkedünk, hogy ne legyen gyerek, akkor az ember ideges lesz. (K. 48.*) — Koitus után kimossák, esetleg irrigátort használnak. (K. 48,* 78.*) — Állítólag gumit is használnak. (K. 78.*) — Sokáig szoptatják a gyermeket, nehogy az asszony állapotos legyen. (Borsa.)

Belső abortív szerek. Fekete nadály gyökerit megfőzik, szesszel, élesztővel elkészítik, megisszák. Kidén csak egy öreg asszony tudta elkészíteni. Pénzért csinálta másoknak, de senkinek sem árulta el a titkot. (K. 10.) — Isszák a bazsarózsa és az oleander gyökerének főzetét is. (K. 48.*) — A fehér liliom sárgáját gyenge meleg vízben isszák meg. (K. 47.) — Jó a komlógyöker tea is. Kevés élesztőt is be kell tenni. (K. 10.) — A fehér ürmet a kolozsvári *Szénafűről*, a *Roszarókról* hozzák, mert itt nem terem. Szintén teának használják. (K. 10.) — Sáfránt borba tesznek, 24 óráig állni hagyják, majd megisszák. (K. 6.) — Kékköves vizet is isznak. (K. 6, 10.)

Általános erőművi szerek. Az asszony üres hambárba behajol, hogy nyomja a hasát a deszka. (K. 10.) — Ha kenyeret sütnék, mind a kilenc kenyeret a padra vagy vastag deszkára teszik és ott hagyják, amíg jól megforrósodik az. Ezután az asszony végig ül sorban mind a kilenc kenyér helyébe. (K. 10.) — Általános a meleg cseberfürdő. (K. 10.) — A meleg vízbe mustárlisztet is tehetnek. (K. 78.*)

Helyben alkalmazott erőművi szerek. A méhet megpiszkálják orsóval, tolluszárral, horgolótűvel. (K. 11, 48, 78.) — A méhbe a héjától megfosztott fehér üröm gyökerit

⁵⁰ „Meglett a tizenkét gyerek, mert annyi lett kiszabva“, (Bá. 42.)

tólják fel. Ezért termelik az udvaron is. (K. 10, 11, 48,* 78.*) — Hasonlóképp járnak el a piros bazsarózsa gyökérrel és a mezei petrezselyem gyökerivel. A mezei petrezselyem gyökerinek olyan ereje van, hogy megindítja a vérzést. (K. 11, 48.*) — Feltőlják a méhbe a kékkövet is. (K. 48.*) — Mondották még, hogy természetették a csudafavirágot, a csudafamagot is elhajtás végett, de hogy ezt miképp alkalmazták, nem sikerült megtudnom. (Bádok.)

Az abortus utáni vérzés elállítására timsót dugnak be. (K. 48.*)

Az *elcsinált* gyereket a métába ássák el, mert a keresztetlen gyerekből lesz a szellem. (K. 11.)

5. Terhesség.

A terhes asszonyról így beszélnek: *állapotos*. Ha gyermek is jelen van: *készülődik*. (K. 11.) — Állapotos nőknél a májfolt az állapottól van, kiüt az arcán, kezén. Ritkán múlik el az állapot után. — Ha májfoltos az asszony, úgy a szülés után a gyerek fürdővizével mossák meg. Hat hétig kell így mosni. (K. 10, Bá. 42.) — Májfoltot kap a terhes akkor is, ha menny-asszonykorában (vagy a férjét völegénykorában) *purkált szájjal* (vagy piszkos szájjal: az illetőnek marhaganéj volt a szájában) csókolták meg. Adatközlő ezt egy cigánynétől hallotta. „Nem mondom, hogy igen, azt se, hogy nem. Talán a meleg ganéj hat.“ (K. 10.)

Fiú gyerek lesz, ha a terhes hasa púpos, nem foltos az arca, a csecsbimbója fekete, a gyerek bal felől mozog (tehát az anya csak a jobb oldalán tud feküdni.) — Lány lesz, ha a fara domborodik ki, (*hátra telnek; a faros nőnek* mondják: „lesz egy nagy lányod“), ha foltos az arca, ha csecsbimbója nem oly fekete. Ha a terhesnek észrevétlen hátulról pici sóval megsózzák a fejét és utána az asszony az arcát megvakarja, fiú gyereke lesz, ha a lábát elől, akkor lány. Többen próbálták ezt és mindenkinek sikerült. (K. 10, 11, Bá. 42.)

A terhes kívánságát teljesíteni kell. A *teréje* (= a magzat) kívánja. Ezt bizonyítja a következő eset: egy terhes asszony a szülő mellett járt, vett egy gerezdet, evett belőle. De meglátta a pásztor, lelőtte. Az asszony meghalt, utána felboncolták

és a szőlőszemet a gyerek szájában találták meg. Tehát a gyerek kívánta meg a szőlőt. (Bá. 42.) — Egyszer egy terhes egy hentes meztelen lábát kívánta meg, annyira, hogy abból le kellett vágni egy darab bőrt, csak akkor tudott szülni. (K. 11.) — Ha a terhes megkíván valamit és nem kapja meg, elveszti a gyereket. (*Ellett a gyereke.* K. 11.) — Amelyik asszony sok dolgot megkíván, annak gyereke kíváncsi lesz. (Bá. 42.)

Megcsodálás. A terhesnek nem szabad semmit sem megcsodálni, mert olyan lesz a gyereke. („Ne csodálkozzon el valamin.”) Így főleg ne járjon cirkuszba. Elhárítása: a terhes ruhája övibe dugja mutatóujját. („Dugd be ujjadat a fersinged kötőjébe.” „Jobb hüvelykujját dugja a fersingjének gallérjába, akkor nyugott lehet.” K. 10, 22, Bá. 42.) — Ha mégis megcsodált valamit és csúnya gyereke lesz, azt akkor hat hétig csúfolni kell, akkor elveszti a csúfságot. („Jaj, neked ilyen bajod van,” stb.) De hat hét után már hiába csúfolják. (K. 22, Bá. 42.)

Tiltott ételek. A terhes ne egyék madárettes gyümölcsöt, mert különben madárettes lesz a gyerek, a testén seb, kikezdés keletkezik. (K. 63.) — Ne egyen zúzott húst (például amit a macska elmarcangolt), mert meglátszik a gyereken. (K. 62.) — Ne egyen csirkeszárnyat, különben a gyerek háta tollas lesz, *tokja lesz a gyerekeknek*. Általában szárnyast ne egyék. Egyik esetben a gyermek hátán pattanás volt, mert az anyja terhes korában csirkehúst evett. (K. 47, 62, B. 85.) — Tilos az összenőtt gyümölcs is (ikrek lesznek.).

Tilos cselekvések. Macskát ne fogjon meg, különben szőrös lesz a gyerek, mint a majom. De ha már megfogta, akkor a macskát 9 napig fürdetik és abban a vízben a gyereket is 9 napig kell fürdetni. Általában ne rúgjon kutyába, macskába. Mikor megszületett a gyerek, olyan volt az orra, mint egy macskáé, nyávogott is a gyerek, de az említett fürdőre meggyógyult. (K. 11, 62.) — Ha a terhes paszulyt, zöldséget visz a kötényében, kiütéses lesz a gyerek. (K. 63.) — Egy esetben korpát vitt a *surcában* a disznónak, csúnya gyereke is született. (K. 47.) — Piros szalagot ne tegyen a kötényébe, mert különben piros jegy lesz a gyereken. (B. 85.) — Virágot ne tegyen a mellyibe, mert akkor a gyereken jegy lesz. (B. 85.) — Tilos férfi kezéből vizet kapni vagy adni, tüzet férfinek nyújtani, mert különben *dancs* = szaros lesz a gyerek. (Bá. 42.) — A terhes férje csizmáját ne húzza le, mert akkor nem tud

szülni. (B. 85.) — Ha valaki megdobja a terhést valamivel, akkor olyan *fót* lesz a gyerek testén, mint amivel megdobták. (Anyajegyet itt nem mondanak.) Ha piros rózsával dobják meg, piros rózsza, ha körtével, szőrös körte marad a testén. (K. 10, 22.) — Ennek meggátlására legjobb, ha hirtelen a gyerekre gondol (*gondolni kell az állapotára*: „Istenem, én most állapotos vagyok“). De a gyerek jegyet kaphat már az anya gondatlanságából is, ha például az anyához ér valami (gyümölcs, fa, virág) és ő nem tudja, milyen állapotban van. (K. 22.)⁵¹

6. Szülés.

Szülési helyzet. Van, aki földön szül: így szokta meg, így kívánja. (K. 11, 47.) Bádokon földön, legtöbbször térdepelve szülnek. Amelyik asszony egészséges, az inkább földön szül, nehogy bepiszkítsa az ágyat. (Bá. 42.) — Kidén legtöbbször ágyban szülnek, de van, aki földön is. (K. 10, 11.) — Szülés térdeplő helyzetben: A szülő nő letérdepel, könyökével a székre borúl, a gyereket a porondra szüli, mert így szokta meg. Magyaránál, románánál is előfordul. (K. 47.) — Megtörténik, hogy egyedül szül így, rendszerint azonban a bába segítségével történik a szülés: a bába ül a széken, előtte térdepel a vajudó és a bába ölibe teszi a kezét. A földön többnyire így szülnek, ritkábban fekvé. (Bá. 42.) — Egy magyar asszony az ágyban térdepelve szült, így akarta. (B. 85.)

Szülés ülve.⁵² Szülnek ülve is, széken, miközben két oldalról fogják az asszonyt. Egy nő a moslékos dézsára ülve szült. (K. 11.) Egy másikat cseberbe tettek a szomszéd asszonyok, hogy könnyebben szüljön. (B. 85.) Ha fazékra ül az asszony, akkor jobban tud nyomni. (K. 48.*)

A bába. Elnevezés: *bába néni*, románul *damna masa* (B. 85.) — Borsán magyar asszony a bába, aki ugyan kineveti

⁵¹ Általánosan ismert jóslatok és rendszabályok, kezdve Hippokratestől (pl. Hippokratésnél a fiúgyermek jobb oldalt van. Hipp. V. 48.), folytatva régi ismeretterjesztő könyveken (pl. a terhésre szórt só próbája Zauberarzt 197).

⁵² Temesváry szerint egész Magyarországon és pedig majdnem kizárólag a magyaroknál az ülve szülés mondható legerőteljesebbnek. (Temesváry Előítéletek, 43.) A románok földön szülnek (u. o. 45.)

a nép tudatlanságát, de maga hisz az ember, állat, virág, sőt a tészta megigézésében is. (B. 85.) Csomafáján a magyar bába meghalt (Bántóné), most nincs bába. A volt bába nagy gyógyító is volt, sok román nyelvű ráolvasást tudott, sokat gyógyított. — A kidei bába 1906 óta bábáskodik a faluban. (K. 48.*) Tizenkét évig kórházban volt Kolozsváron, mindemellett sok babonában hisz. Állítása szerint hallgatnak rá, ha csak nem szólnak be a dologba az öreg asszonyok. Egy szülésért 4—7 pengőt kap. Fösvény nép van itt, mondja. — Bádokon titokban M. Gy.-né bábáskodik, oklevél nélkül, ezért már büntetve is volt. Nagyon híres gyógyítóasszony. (Bá. 42.)

A szülés. *Sűrű fájásaim voltak. Nebezen jönnek a fájások.* Először a *bitang fájások* jönnek, utána a *szülési fájások*, az *erölködések. Fáj neki.* (Bá. 42, B. 85.)

Szülést könnyítő eljárások. A térdeplő helyzetben lévő, letakart asszonyt tömjénnel, köménnyel, hagymával, veres hagyma hajával füstölik, hogy hamarabb jöjjön a fájás. — Meleg vizes cseberre ültetik, párolják, felmelegítik az asszonyt. Melegített párnát tesznek a hasára, meleg téglát a lábaihoz. — A vajudó feláll és egy magasabb nő megrázza, *ha megakadt valahol a terüje* (= gyerek). — Van, aki az urát nyakán átöleli, hogy *erősebben jöjjön a fájdalom.* — Ajtóhoz áll és a sarkával üti, hogy *hamarabb jöjjön.* — Minden fiókot ki kell nyitni, hogy könnyebben szüljön az asszony. Ha nem tud szülni, az ura a markából vízzel itatja. — Nehéz szüléskor a harangot háromszor megkondítják. Borsán magyarok, románok egyformán megteszik, a falusiak kedvéért ebbe a bába is beleegyezik. A harang kongásról hamar híre megy a faluban, hogy valahol egy anya nem tud szülni. — A szülőnőnek és különben a bábának is pálinkát adnak. (K. 11, 47, 48,* B.85, Bá. 42, C. 104.)

A farfekvés oka az itteni nők szerint: valamivel megnyomta a hasát, például szövésnél. „Vissza is fordulhat.” (K. 48.*) — Mondják azt is, hogyha a bába nem keni meg az asszonyt, fekélyes lesz a lába. (K. 47.)

Teendők a szülés után. Az asszony üvegbe fúj, hogy a *mássa* menjen el. (K. 48,* B. 85.) — A mássát a méta mellé, *félre helyre* ássák el. Ahány barázdán útközben átmennek, annyi évig nem lesz az anyának gyermeke. Ezért vagy tíz barázdán is keresztül viszik, aztán ássák csak el. (K. 47.) Borsán a magyarok, románok egyformán nagyon tiszta helyre

teszik el a mássát, például a kertben virágok közé ássák, hogy szép legyen a gyerek, mint a virág. (B. 85.)

A magzatszurkot (= *kövértség*, *grāsime* rom.) meggyűjtik és a harctérre küldik, hogy úgy legyen ott megvédve a katona, ahogy a magzatszurok megvédte a magzatot. (B. 85.)

Borsán a bábától első szülésből származó lepényt kértek szívbjaj (*ameŷealǎ* rom.), nyavalyatörés, nehéz betegség gyógyítására. Ugyanitt egy román asszony a bábától egy elsőszülött fiúgyermek lepényét kérte el; a lepényeket rendszeresen Kolozsvárra vitte és ott lányoknak adta el, akik férjhez akartak menni. (B. 85.)

A gyermeket a kifolyó vérrel (a lepény körüli vérrel) szülés után megkenik, hogy szép piros legyen. (K. 47, 85.)

Szülés után a köldökzsinórt megnézik: ahány kicsiny csomó van rajta, annyi gyereke lesz még az asszonynak. (K. 47, B. 85.) — Mikor a bába a köldökzsinórt leköti, ezt mondja: „Te légy egy nagy varrónő“ (vagy más valami foglalkozású, amit épp a szülők akarnak. K. 7.) — A köldökzsinórt minden háznál elteszik. Amikor a gyerek az első vásárba megy, kibontja, hogy szerencsáját megkapja. A nagyobb gyerek favágóra ül és ott oldja ki a köldökzsinórt, miközben arra a mesterségre gondol, amilyent üzni akar. Például, ha tanuló akar lenni, *arra oldja ki*. A bába a köldökzsinórra különösen ügyel, mert ha elvész, a házbeliek megharagszanak. (K. 47, B. 85.)

Teendők a gyerekekkel a szülés után. Ha a gyermek *leragadt nyelvvel* születik, nyelvét a bába felvágja. (K. 34, B. 60.)⁵³ Borsán van egy román asszony, aki egy becsavart beretvával vágja fel a lenőtt nyelvet; különben a gyerek nem tud jól szopni, nem tud beszélni. (B. 88.)

Szülés után a gyermeket párnában az asztalra teszik, hogy első legyen mindenütt. Keresztelő után is így tesznek. (K. 10, Bá. 42.) — Kezébe pénzt adnak (20 leit, 2 pengőt), hogy sok pénze legyen. (K. 10.) — Vizet adnak muzsikából (például hegedűből) vagy szépen szóló marha csengettyűből, hogy szépen énekeljen. (Kide, Bá. 42, C. 117.*) „Mi adtunk, a gyerek szépen is énekelt.“ C. 117.*) — Mikor a gyermeket a bába *befécslizza*, keresztet kell rá vetni. (K. 47.)

⁵³ A nyelvféket régebben a bábák átvágták, főleg szopásképtelenség esetén (Höivorka Kronfeld II, 664).

7. A kis gyermek gondozása.

Fürdő víz. *Feresztő víz.* A kis gyereket új fazékból fürdetik. (Bá. 42.) — A gyerek első fürdővizébe diófalevelet, ciprust, burjánokat tesznek, hogy a gyermek szép legyen. — Ezüst pénzt, hogy tiszta legyen, ne teremjenek sebek. (Ezt a pénzt elteszik más alkalomra is.) — Két kis zöld diót tesznek a fürdővizébe, hogy ne legyen nagy a *golyója*. (De ez csak példabeszéd. Bá. 42.) A legtöbb fiúgyermek *sérvésesnek* látszik, ezért két hetes koráig mindennap öt pici diót tesznek a fürdővizébe, attól lehúzódik. — Kilencféle szemetet rongyba csomagolnak és azt a rongyot mindennap beteszik a gyerek fürdővizébe. Így fürdetik kilenc nap. (K. 10, Bá. 42, B. 85.) A beteg gyerek fürdővizébe teszik a Mikola búcsújáróhelyről hazahozott virágokat is. (K. 25.*)

Általában a gyermeket naponta kétszer fürdetik. (K. 10.)

A fürdővizet nem azonnal öntik ki, hanem a reggeli vizet este, az esti fürdővizet másnap. (K. 10.) — Csak napközben, naplemente előtt szabad a vizet kiönteni. (Bá. 42, B. 85.) — Az első fürdővizet a kiskertben a virágok közé öntik, különösen a lányét, hogy mindig virágzó élete legyen. (K. 22.)

A májfoltos anya a gyerek fürdővizébe mosdik hat hétig, hogy foltjai eltűnjenek. (Bá. 42.)

Szoptatás. A bölcsőben fekvő gyerekekre ráhajol az anyja és így szoptatja, hogy az álom ki ne menjen a szeméből. — Ha bal csicsból adnak először a gyerekeknek, bal kezes lesz. — Cigánynétől szopjon a gyerek, hogy szerencsés legyen. — „Ha zsémbel, adj csicset neki.“ (K. 15, 33, 45, C. 117.*)

Ha idegen gyereket szoptatott meg az asszony, úgy a gyermek száját ingével jól törölje meg, nehogy tejét elvigyék. (Bá. 42.)

Ha az asszonymak elapadt a teje, pohárba vizet vesz, egy darab kenyeret megsóz, napkelte előtt oda megy, ahol a mása van elásva, rááll két lábbal, fal egyet a kenyérből, iszik a vízből, és közben egy román ráolvasást mond. (Bá. 42.)

Elválasztás. Hétfőn kezdik az elválasztást, hogy szombaton felejtse el a héttel. (K. 33.) — Kefét, tollat tesz az asszony a mellére, hogy megutálja a gyerek a csicset (K. 21, Bá. 42.) vagy a kefét a gyerek orrához veri. (K. 33.) —

Meg is szóhatják a csicset. (K. 15.) — Ha elválasztják a gyereket, akkor esetleg az anya melle megkeményedik, megtüzesedik. Ennek elhárítására patkánytúrásból földet vesznek, a gyerek hugyával áztatják, rongyba teszik és a mellre borítják, az kiszívja. (K. 34.) — Ugyanez egyszerűbb formában: patkánytúrásból földet vesznek és azt rongy közé téve az asszony mellre teszik, „harmadnapra megtérinti a tejet.“ (K. 33, 63.) — Az anya mellre, hogy teje elapadjon, kámfort szoktak tenni. (K. 33, 34, 63, Bá. 42.). Általában, ha az asszony melle gyulladásba jön, kámforos vízzel borogatják. — Bürköt is használnak. (Bá. 42.) — Az asszony ingébe tút szúrnak, fokával lefelé, hogy térjen meg a tej (= apadjon el.) Bá. 42. — Az anya kívül megy az ablakon, fejjen gyűszűbe tejet és a gyereknék az ablakon keresztül adja inni, mondva: „Akkor jusson eszedbe, mikor ebből a gyűszűből adok még.“ Akkor elfelejti. (K. 33.)

A mellbimbó betegségei. Minél többet szopik a gyerek, annál jobban megmenekszik az anya a mellgyuladástól. (K. 22.) — Ha megüti, megnyomja az asszony a mellt, és nem szopja jól ki a gyerek, megkövesedik. (K. 45.) — Mellgyulladás ellen Kidében egy asszony (K. 4.) írt készit tejből, hagymából, zsemleléből, sáfránból, stb. Szívesen megcsinálja másoknak is, ha adnak hozzá anyagot. Az ír kifakasztja, begyógyítja. — Lenmagot is főznek tejbe és ráteszik, ha kelés van a csicsben. (K. 45.) — Mellgyulladásra teszik a fehér liliom levelit, másodméregvonófű levelit is. (A másodméregvonófű levelének jó *takarító*, *szívó* képessége van. K. 22.) — Csecsbimbó repedésre hidegvizes, pálinkaszeszes ruhát tesznek. (K. 22.)

Ha a gyereket egyedül hagyják, tollseprüt tesznek a gyerek fejéhez vagy lábához, seprüt, fésüt a bölcsőhöz, nehogy a gyerek megijedjen, valami baja történjék. — Az ajtókilincsre piros rongyot akasztanak vagy a küszöbre szegeznek, a küszöb alá ássák a piros szalagot. — Kést, seprüt tesznek az ajtóba, nehogy az ördög a magára hagyott gyereket felborítsa. — De a macskával sem jó a gyermeket magára hagyni, mert a gyerek orrára fekszik és megfullasztja. — Piros kaláris az igézéstől védi a gyereket. (K. 10, 15, 22, 47, 63, 83.)

8. Gyerekágyas viselkedése.

Szülés után egy hétig fekszenek. Utána felkelnek, de négy hétig nem hagyják el az udvart. Régebben hat hétig voltak ott-hon gyerekágyban, mert Szűz Mária is ennyi ideig volt. Ezt mindenki komolyan betartja, ha a gyerekágyas négy hét előtt kimenne az utcára, hazakergetnék, még a bíró is megintené. Ezen idő alatt a kútból vizet nem merítenek, nehogy a víz megnyüvesedjék. Ha mégis vizet kell merni, sót, kenyeret dobnak a kútba. (K. 10.) — Vizen se menjen át a gyerekágyas, mert akkor elmarad a teje. (C. 119.) — A *hetüs betegágyas* (= egy hetes) koplaljon még. (Kide.) — Négy hét után, ha már *megtisztúlt*, kimehet. Első útja a templomba vezet: az *avatás*.

A szoptató nőt különösen attól féltik, ha sokat bánkódik, mert fejibe szállhat a tej és megzavarodik. (Kide.)

A gyerekágyasnak mindennap más asszony (jó barátné, szomszédasszony) ebédet, uzsonnát hoz szalvettában vagy szép ruhával letakart szatyorban. A románok a gyerekágyasnak pálinkát, bort, valami italt is hoznak. Férfiak a gyerekágyast nem szokták meglátogatni, csak a férje, öccse, testvére, rokona, de idegen nem. — Ha szoptató nő látogatja meg, úgy az tejet fej a gyerekágyasra, hogy teje megmaradjon. — A látogató, ha elmegy, egy kis darabot tép le kendőjéből, ruhájából, stb. és oda dobja az ágyra: „Legyen álmatok.“ Vagy „Legyetek olyan tiszták, mint én vagyok.“ — Ha havibajos asszony látogatja meg a gyerekágyast, a gyerekágyas lábát fogja meg és gondoljon a bajára („Légy tiszta, mert én nem vagyok tiszta.“), mert különben sebes, ótváros lesz a gyerek és olyan szaga lesz, mint a havibajosnak. Gyógyítása: a gyereket a havibajos inge mosadék vizével kell megfürdetni. — Férfi látogató ne üljön az ágyra, nehogy elvigye a tejet az asszonytól. Vagy más szerint: senki se üljön az ágyra, nehogy ráragadjon a tej. (K. 10, 15, 63, 64, Bá. 42.)

9. Váltott gyermek.

„Régen beszéltek“, hogy a boszorkány (de még inkább az ördög, a rossz szellem) elcseréli a kereszteletlen gyereket. Épp ezért 6 hetes koráig nem hagyják egyedül a szobában. A magárahagyott gyerek ugyanis felébred, sokat sír, mire valaki *meg-*

váltja a gyereket. Abból lesz a hülye, néma, nyomorék nagyfejű gyerek. Másképp is sír, mint a valódi gyerek. Ha mégis magára hagyják a kis gyereket, ollót, kapát, kést, seprűt, stb. hagynak mellette, nehogy kicseréljék. Legjobb azonban mégis mindjárt megkeresztelni. (K. 22.)

A fentebb vázoltakból ma mindössze annyit hisznek, hogy nem jó a gyereket magában egyedül hagyni. A református magyar asszony felfogására jellemző a váltott gyerek következő leírása: „Ha a gyerek sokáig egyedül van, sokat sír, a nagy öröklődéstől idegbénulást kap. Utána jön az angolkór, a gyerek nem bír kifejlődni, arra fogják, hogy meg van váltva. De hogy ördög tenné, ki van zárva.“ (K. 22.)

A váltott gyerek visszacseréléséről csak kevesen tudnak. „Nálunk ez nem szokás, nem ismeretes.“ — „Régi időkben történt, most nem hallani ilyeneket.“ (Bá. 42.) — A visszacserélést csak mesékből ismerik:

1. Egy király gyereket kicserélték. Mit csináljanak, nem nő, nem fejlődik, nem tud beszélni. Akkor tanácsolták a királynak: adjanak a gyerekeknek a küszöbön enni, tegyenek oda kis bögrét étellel, egy nagy kanalat és lessék meg, mit csinál. Hát a gyerek azt mondja: „Hm, még így nem jártam soha. Én 70 éves létemre kis bögréből nagy kalánnyal egyem.“ Ezt elmondták annak az asszonynak, aki az egésztest tanácsolta, mire ő azt javasolta, vigyék el a gyereket a benedeki szent papokhoz, ott kolostor van, sok misét szolgáltathatnak. Mikor vitték oda a gyereket, vizen mentek keresztül, hajóban voltak és a vízből hallottak egy szót: „Hová mégy te kukri-mukri?“ Felelte a gyerek: „Otesz, fotesz szent Benedek.“ — Akkor hirtelen egy kéz felnyúlt a vízből, a gyereket lekapta és feldobta az övéket, az igazi gyereket. (Bá. 42. Ezt a mesét valahol könyvből olvasta.)

2. Volt egy olyan gyerek, hogy nem tudott beszélni. Tanácsolták az anyjának: adjon kicsi csuprot nagy kanalat eléje, de minden mást takarítsanak el. Lesse meg: akkor szólal meg, mert kínlódik, hogy nem tud enni. A gyerek valóban megszólalt: „Kicsi csupor, nagy kanál, nem etetek szaporán.“ (K. 22. „Igaz, nem igaz... én nem láttam.“)

3. Régi időben történt, most nem hallani ilyeneket. Egy gyereket a kemence mellett hagyott az anyja, mire visszajött, a katlan tetején volt a gyerek. Elmegy az anya a paphoz és mondja: „Nézd meg a gyereket, nagyon csúnya.“ — „Hozd el

ide, de nehogy csicsit adjál neki.“ — A román pap a kemencében tüzet rakott. A gyereket elhozták, mire a pap az evangéliumot elővette és olvasni kezdte, a papné pedig mintha a kemencébe vetette volna be a gyereket. Akkor hirtelen sebes szél jött, kinyílt az ajtó, a szél elkapta a gyereket, helyette az anya gyereket visszahozta. (Bá. 42. Egy nem idevalósi román asszonytól hallotta.)

10. Abagos gyerek.

Ha az anya, amikor állapotos volt, szárnyast evett vagy olyasvalamit, amit állat mart meg, ha kutyába, macskába rúgott, megdobta és közben nem jutott eszébe terhes állapota, akkor a születendő gyermeknek tollútokja lesz a testén (*tollútokos*). Ezt, ha a gyermek gyanus a tollútokra, meg is lehet próbálni: arra a helyre, ahol nagyon viszket a gyereknek, fejjen az anyja a melléből tejet, dörzsölje szét és nézze meg: ha van benne toll, akkor kijön. Az ilyen gyerek 3—4 hónapig sír. Egy öreg asszony jósolt is a betegség lefolyására: valami növényt főzött meg és abban fürdette a gyermeket. Ha a fürdővíz párája felmegy, akkor a gyermek megmarad, ha széjjel oszlik a szobában, ajtót, ablakot keres, meghal. (K. 22).

Szörös lesz a gyerek, ha az anyja terhes korában kutyát vagy macskát rúgott meg, azt megdobta vagy olyasvalamit evett, amit állat mart meg és közben nem jutott eszébe terhes állapota. (Bá. 42, C. 119).

A szörös vagy tokos gyereket meg lehet gyógyítani, ha 6 hétig majomnak, csirkének stb. csúfolják. (Bá. 42, C. 119).

A szörös gyereket lapátra teszik, kilencszer a kemencébe tartják, akkor elmúlik a szőr.

A románoknál, ha harangoznak és a templomban vannak a hívek, az anya, akinek szörös gyermeke van, a ház küszöbén szoptassa és folyton mondja közben: „Szűz Mária, vedd le róla ezt szórt (ezt a jegyet)“; vagy: „Tisztítsa meg ezt a szórt, (ezt a jegyet)“. Adatközlő is megpróbálta, mondta románul, de magyarul is. (C. 119).

A felsorolt adatokból kiderül, hogy szörös gyerekről tudnak, a gyereknek azonban nincs külön elnevezése. Számtalan embert kikérdeztem az *ebaga* szóval kapcsolatban, de csak két asszony ismerte az *ebaga* szót, azok is máshol tanulták.

Az ebagos gyermekre vonatkozó adatok a következők:

Amelyik gyermek gyenge, lágycsontú, gyáva, kicsiny, sovány, a bőr csüng rajta, szőrös, nem fejlődik, arra azt mondják románul, hogy *bula kinaska* vagyis hogy kutyabetegsége van. (Bá. 42). — *Kicsi a gyerek, de öreg. Kicsiny vén gyerek* (= *mic da bătrân*), erre mondjuk, hogy *abagos, agos*, Szólásmód is van: *ebugatta kölyke*, mondjuk, ha haragszunk. *Ebugatos gyerek*. De ezt általában nem oly erősen mondják itt. Ilyen gyermekben *tollú nő, van, hogy szőrös is, de csak azért, mert nem egészséges*. (K. 22).

Gyógyítás. Hathetes koráig könnyen elmulasztható, utána már nehezebben. Gyógyítása a hamus vízzel a következőképen történik: a gyógyító személy keze fejével hamut vegyen, azt szitán átszitálja a *bitevő lapát* hátán, majd a hamut a gyerek fürdőteknője négy sarkába tegye.

Amíg a gyereket fürösztí, addig a hamucsomó ott áll a teknő sarkában, fürösztés után beveti a fürösztő vízbe. A vizet pelenkán átszűri, amikor apró kutyaszőr, macskaszőr található benne. Az ilyen gyereket legalább 6 hétig minden szerdán és pénteken este naplemente előtt meg kell fürösztetni olyan vízben, amiben előzőleg három-háromszor belemártotta a megforrosított ekekés mindkét végét. (Bá. 42. Elmondó egy román asszonytól hallotta, de maga is sikerrel megpróbálta).

Fürdetik a gyereket úgy is, hogy az utcán száraz ganéjt szednek, megégetik, hamuját tiszta rongyba kötik, tiszta vízben kifőzik (*pállug, jó sík* lesz a víz), ebből készítik a fürdővizet. (K. 22). Ettől, ha tényleg elhanyagolásból beteg a gyerek, meg-tisztul, különben mástól van. (K. 22).

Színleg meg is főzik a gyereket. Rongyos üstbe 9 orsót tesznek és annyi vizet, amennyiben a gyereket meg lehet fürdetni. Tüzet gyujtanak alája, hogy főjjon, közben a szomszéd asszony oda van rendelve. Megkérdezi: „Mit dolgozik szomszédasszony?” — „Aggost főzök.” — Közben kilencszer megkerüli az üstöt. Amikor megfőtt, a 9 orsó leviben a gyereket háromszor meg-megfürdetik. Akkor többé nem lesz *agos, ebagos*. Egy székely asszony magyarázta. (K. 22).

9 tekercs szalmát kell a sütőkemencében elégetni. Utána a gyereket becsavarják, lapát fonákjára teszik és hamar beteszik, illetve kiveszik a kemencéből, miközben valamit románul kell

mondani. (Bá. 42). — Vagy egyszerűen, minden szöveg elmondása nélkül, kenyérvető lapátra téve kétszer-háromszor be-tartják a kemencébe. (K. 22).⁵⁴

11. A kis gyermek betegségei.⁵⁵

Rossz sírás. — *Jön a rossz sírás a gyerekre. Ijedtségtől van az.* — Gyógyítása: a gyógyító a gyerek fejéhez a földre tüzet tesz, a lábaihoz vizet, aztán egy kis tüzet a lapátra, kezébe kést fog és a gyerek fejéhez állva mondja: „Édes jó Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a tűzbe és süsse meg magát.“ — Aztán lábaihoz megy és mondja: „Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a vízbe, fulladjon meg.“ Kilencszer a (bölcsőben fekvő) gyermek körül jár, aztán a tüzet tűzre, a vizet a disznó csebrébe, vagy az ajtó sarkára önti. Köpni is kell, „mert mindenkor kell köpni, mindenhez kell hívni a jó Isten segítségét.“ A szöveget magyarul és románul is mondják. (B. 93.)

Gyepotk, gyepotka, potka. A betegnek fáj a háta, nincs étvágya, sárga. Nem tud enni, aludni, bágyadt, mindene fáj, ki van merülve. Egyesek szerint ez azonos az igézéssel, mások szerint nem. Gyógyítása: aki ért hozzá, jó gyümölcsöt (almát, körtét) vesz, késsel össze-vissza szurkálja, miközben román szövegű ráolvasást mond. Utána a beteg az almát megeszi. (K. 78.)*

⁵⁴ A váltott gyermek ismeretes egész országunk területén, minden-
esetre feltűnő, hogy a Borsavölgyében a visszacserélésről csak ilyen keve-
set tudnak. (Megjegyzem, a kis bögre-nagy kanál történetet ismerik az
erdélyi szászok is, Schuller us 95.) — Feltűnő, hogy az **ebaga** ki-
fejezést két adatközlő kivételével egyáltalán nem is ismerik, ámbár Er-
délyben másutt tudomásuk van e szóról. (Pl. **ebugujás**, Jankó: Torda
248, **ebagos** gyerek főzése, Jankó: Torda 250, **ebagos** gyermek a ke-
mencében, Jankó: Kalotaszeg 192, **agos** gyermek főzése 9 orsó
vizében, Székelyszáldobos, Ethn. 1934:186, stb.) — **Ebagos** szónak meg-
felel jelentésben, körleírásban is az erdélyi szász kifejezés: **Hundsalter**.
Az ebben szenvedő gyermeket szintén visszacserélhetik (Haltrich 263).
A hamus, meglehetősen bonyolult főzésmódokat, úgy látszik, a szászok
meglehetősen kedvelik (pl. Schuller us 44), igézésnél is alkalmazzák
(Haltrich 260). Szőrös gyermek fürdetéséről régebbi adat egy boszor-
kányperből, Kolozsvár, 1584. (Komáromy 46). Az **ebaga** leírását és
irodalmát l. M O E. I: 355.

⁵⁵ Igézetet, ijedést l. később.

Szpurkálás. Ezt akkor kapja meg a beteg, ha havibajos látogatja meg. *Be van szpurkálva a keze, a lába; olyan szaga lesz, mint a havibajosnak.* (K. 63, 64.) — Elhárítása: ha havibajos látogatja meg a gyereket, ezt mondja: „Legyen szebb a gyermeked, mint én.“ A román asszonyok annyira komolyan veszik ezt, hogy még az utcán menet is magukban mondják, ha gyerekágyas ablaka mellett mennek el. Ha szégyenli ezt mondani a gyermeknél, elég, ha a gyerek lábát vagy orrát megfogja, miközben az előbbi szöveget magában gondolja. (Bá. 42.) — Egyéb szövegek: „Én csúnya vagyok, te légy szép“. — „Te légy tisztább, mint én vagyok.“ (K. 47.) — Ha már *bészpurkálta* a gyerek fejét, az illető havibajos asszony ingének mosadék vizével kell kenni a gyerek fejét. Elég egy csepp vér is a fürdővizébe. (Bá. 85, K. 47, 63, 64.) — Ha már *bészpurkálta* a gyereket valaki és az anyja nem tudja, ki volt az illető, reggel napkelte előtt a malomkerékről lecsorgó vízből keveset haza hoz és azzal lemossa a gyermekét. Attól fogva annak az asszonynak, aki *bészpurkálta*, úgy folyik a vére, mint a malom alól a vízcsepegés. „De ez a gyógyítómód vétek.“ (Bá. 42.)

Ótvar. (Rom. *Bubă dulce.*) Az ótvar más, mint a szpurkálás. *Majd minden gyereket előveszen*, a kis gyerek a fején, az arcán kapja, jó a gyerekeknek, mert a vére tisztul, nem is szabad meggyógyítani, legfeljebb *márciusi olajjal* (amit márciusban tettek el) kenik. (K. 60.) Kenik olajjal, tejszinnel, kékköves tejszinnel, vagy ritkábban orvostól kapott kenőccsel. *Tégla ír, piros ír* a patikából. (K. 22, 33, Bá. 42.) Egy magyar asszony (K. 22.) egy román ráolvasást is tud ótvar ellen. Derzsén hallotta egy román asszonytól, de ő maga nem hisz benne, nem próbálta sohasem. E szerint kaszakővel a beteg helyet háromszor kell kerekíteni, háromszor mondva közben a román ráolvasást.

Kosz. Ha a gyerek feje *megkoszosodik*, csepp tiszta zsírral megkenik; felázik a *feresztő* vízben. (K. 22, 34.)

Kis sebek, pattanások. Hamus vízben fürdetik. A hamut a teknő négy sarkába teszik, keveset a vízbe is és 9 nap fürdetik így, de visszafelé olvasva, vagyis: „A 9-ik reggelen kezdem... az 1-ön végzem.“ Tordaszentlászlóról beszármazott asszony így látta a szülőfalujában az anyjától. „Én mindig így szoktam, ha kicsiny gyermekem van. Ha nem is volt semmi a gyereken, akkor is megcsináltam, mert azt mondják, hogy jó.“ Kidében

már másokat is megtanított e fürdővíz készítésére. (K. 33.) — Ha a gyerek teste sebes, tisztátalan, a szemétdombról 9-féle szemetet vesznek, rongyba kötik és abban az edényben tartják, amiben a fürdővizet melegítik. 9 napig fürdetik, hasonlóképp az előbbihez, visszafelé olvasva. (K. 33.) — Ha seb van a gyermekén, keringő vízben kell fürdetni vagyis a patak örvényléséből merített vízben 9 napig, visszafelé számolva. (K. 33.) — Egy gyermeknek sebbel volt tele az arca. Fát tűzbe tettek, mire abból olaj csorgott ki, azzal kenték. (B. 73.) — Ha apró hólyagok vannak a gyermekén, tolluszárral szentelt vizet kennek a gyerekre (K. 31.)

Veres himlő. Apró piros, össze van futva. Melegben kell tartani a gyereket. Jól betakarják, savanyút, ciberét, káposztalevet adnak neki inni, hogy *üssön jól ki*. A gyereket nem szabad kiereszteni, nehogy *visszahúzódjon* a himlő, mert akkor a gyerek *mehet ibolyát szagolni*. (Bá. 42, K. 45.) — A *hólyagos himlőnél* nagy hólyagok ütnek ki. Belehalhat a gyerek. — Itt említhetem meg, hogy egy *pemphigusos* gyermeknek 3 fekete juhból hoztak tejet, azzal mosogatták napkelte előtt és napnyugta után. (B. román család).

Törődés. Például a kezét megütötte. Pálinkás rongy *húzza le* a leghamarább. Ólomcetes borogatást is ismernek. (Bá. 42.)

Anyajegy. Az anyajegy a gyermek az anyja gondatlanságából kapja, mert terhes korában valamihez hozzáért és közben nem tudta, hogy milyen állapotban van. Az anyajegyű gyereket köpdödni szokták. (K. 22. Elhárítását l. a terhesség leírásánál.)

Kipállás. Ha a gyermek kipállik, a küszöb alól port vesznek, megszitálják és azzal behintik. (K. 34.) — Kiütést is gyógyítanak az ajtóhoz sepet, megszitált porral. (B. 85.) — Meghintik a kipállást átszitált máléliszttel, szúliszttel (= régi fából kihullt por) is. (K. 21, B. 85.) — Kemencéből agyagot vesznek, megtörik, megszitálják és azzal behintik a gyereket. (Kide, román nő.)

Zabola. A *gyerek zabolás*. Szája szélén fehér folt keletkezik, *kisebzik, foj a nyála, kipállik*. Egy ref. magyar asszony szerint rendetlenség, hanyagság, piszok okozza. (Kide). — Különben a gyerek szájában lévő fehér foltokat *kijövésnek* is nevezik. (K. 15.) — *Gyógyítása:* az ing szélével megtörlük. (K. 15.) Macska farkával végighúzzák. — Az anya a saját hajának

végivel megtörli. — Ablakizzadtsággal, éhnyállal kenik. (K. 63, 64.)⁵⁶

Fogzás. A fog betegségei. *Bujik a gizsi* = a tejfog kibujik. (K. 15.) — A tejfogot bútor alá dobják: „nesze egér csontfog, adjál helyette vasfogat.“ (K. 15.) — Gúnyolják a gyereket, amikor először megy a vásárba: „Viszel csontot a szájadban?“ — „Nem viszek.“ — „Akkor nem engednek be Kolozsvárra.“

Gyomor-, bélmegebetegedések. — Ha *hasgörcse* van, ánizsmagot, köményt főznek, azzal itatják, attól *jól szelel*. (K. 63.) — *Hasfájás* ellen szegfűvirágteát adnak. (K. 33.) — Ha *meg van fordítva a gyomra*, (gyomorhurutja van), egy tudós román asszony párnára teszi és a vállánál fogva néhányszor megfordítja. (B. 85.)⁵⁷ — Hashajtónak *borsminta*, koprol, ricinus. (K. 33.) — Leghamarébb a kis gyermek a *hasmenést*, bélhurutot kapja meg. A hasmenést *megállítja*: szederina tea, teás tej, vadgesztenyeliszt tejben, *fordorminta*, megfőtt és átpasszírozott riskása. (K. 33.) Végül adnak hasmenés ellen régi fából *szűlisztet* inni. (B. 85.) — *Gilisztás gyerekeknek* fokhagymás kenyeret, a boltból *ciffermagot*, a patikából *gelesztapogácsát* adnak. (K. 47.)

A kis gyermek gondozása. — A lány *pójáját* rózsaszín szalaggal, a fiúét kék szalaggal kötik össze. — Egy éves korig körmét nem vágják le, csak rágják, nehogy tolvaj legyen. Haját nem szabad levágni. A bölcső fejjel keletnek legyen, ajtó felé ne legyen a gyerek feje. — Ha pap kereszteli a gyereket és közben felsír, akkor nem marad meg. — Ha sokat sír a gyerek, először szenes vizet vetnek, ha ez nem használ, kömény-maggal füstölik pelenkáját. Ha nincs komolyabb baja, ilyennel is el lehet *csendesíteni*. — Mákfej főzetét, ánis tejet adnak a kis gyerekeknek, hogy aludjék. Vagy egy kis gatz hoznak onnan, ahol a disznó alszik (de úgy, hogy a disznó fel ne ébredjék) és a gyerek feje alá teszik, akkor az álmot hoz. — Ha *ágyba pisál* a gyerek, tüzes fával megijesztik vagy kötelet keresnek az utca porából, azt megfőzik és a levével itatják a gyereket. —

⁵⁶ A zabolát l. még a felnőttek betegségei közt. A macskafarokkal való gyógyítás eléggé elterjedt, régi gyógymód (XVIII. század, Nyr. 1885:220; Hódmezővásárhely, Népműnk és Nyelvünk 1931:224; temesi szerb, Ethn. 1904:277; erdélyi szász, Haltrich 290. L. még Berde 227.)

⁵⁷ A Magyarország többi részén általánosan ismert *rándulást és mérést* azonban itt nem ismerik. (V. ö. Ethn. 1936:294.)

Szopóka: tiszta rongyba kenyeret, cukrot tesznek. Azt gyakran az anya nyállal keveri össze. A játékuclit is mézzel kenik be és úgy adják. *Tejszívót* a patikába vesznek. — Hogy hamar tudjon a kis gyerek beszélni, diskurálnak vele. — Hogy hamar tudjon járni, mozgatják, általában sokat foglalkoznak vele, hogy hamarébb fejlődjék. Patikából veszik az *inerezstő pópiumot* is, ezzel derekát, *borgos inát* (= fossa poplitea) megkenik. Talpát nem szabad visszaütöni, mert akkor nem nő meg, akkor se, ha átlépik. Ha talpát vakarják, *vaktetüs* lesz. — *Tiltott cselekedetek*: Tükörbe ne nézzen, nehogy megijedjen, képzelődjék. Bölcsön, fején át nem szabad nézni, mert *kancsi* lesz. Talpát nem szabad megcsókolni, mert megnémul. „Gyermeknek minden csók egy pof.” Este, naplemente után pelenkáját nem szabad kiteríteni, fürdővizét sem kiönteni, nehogy a gyerek álmát elvigyék. — Megemlíthetem még, hogy a beteg gyereket szentelt tömjénnel füstölik meg. (Adatközlők: K. 10, 15, 21, 22, 23, 33, 34, 47, 60, 63, Bá. 42, B. 85.)⁵⁸

12. Igézés.

Megigézi, meg van igézve. — Szemverést nem mondanak. Kis gyermeket szülei igézik meg, ha gyönyörködnek benne. (Bá. 42.) — „Kislányomat mindjárt megigézik.” (B. 91.) — *Rossz szeme van, keresztbe néz, szemivel megigézi, ahol látja.* (K. 19.) — *Ránéz és megigézi, rossz szemmel megnézi* (ha nem is néz csúnyán). K. 26.* — Az tud igézni, akinek a szemöldöke össze van nőve. (K. 1.) — *Kancsi* emberek is tudnak igézni. *Megáll a szeme és megfogja a nagyot, gyermeket, akin fog az igézet.* (Csomafája, magyar adat.) — Kidén az öreg református pap tud igézni, ő tud a legjobban. *Szúr a szeme, nem lehet vele szembenézni, de ő erősen megnézi az embert.* Általában az tud igézni, akinek *szúrós a szeme, összeér a szemöldöke.* Egyszer

⁵⁸ A kis gyermek itt leírt betegségei ismertek az egész országban. Vidékünkön két román betegség megjelölés fordul elő, ritkábban a **gyepotk**, meglehetősen gyakran a **szpurkálás**. A leírás szerint a **szpurkálás** kizárólag a havibajos nő látogatásával kapcsolatos, hozzátéve azonban, hogy ezt a betegséget ismerik másutt is, csak nem külön elnevezés alatt, hanem **ótvár** néven (Göcsej, Eth.n. 1902:219, vagy hasonló gyógymód alapján Hódmezővásárhely, Eth.n. 1919:88. A mármarosí ruthénnél **pranya**. Eth.n. 1905:361.)

egy fiatal lányra a templomban a pap ránézett, mire az reszketni kezdett, megfájdúlt a feje, rosszul lett, ki kellett mennie a templomból. El is ájult. Ugyanarra a lányra a templomban máskor egy asszony nézett, a lány érezte, hogy a nézés hat rá, minden ereje elmegy, gyengül, elájult, hogy kivitték a templomból. Egy másik lányt is megigéztek e templomban, amíg az oltárt nézte; csak összeesett egyszerre. Úgy is lehet igézni, hogy az illető nem tud róla, véletlenségből igéz. A református pap se tud arról, hogy igéz. (K. 10.)

Kidén Nagy Anti tudott igézni. Különös *éles nézése*, *dús szemöldöke* volt, féltek is tőle az emberek. Ha nem akarta, akkor is igézett. De jó ember volt, épp ezért, ha belépett az ajtón, valami komikus dolgot csinált, például toppintott a bokájával, összevágta azt, hogy a szobában lévők ránézzenek és ne ő nézzen másokra, különben megigézte volna azokat. (K. 83.)

Az tud igézni, akinek elválasztása után, (mert attól rosszul lett), megint adnak csicset. Ha felnőtt, embert, marhát egyformán megigézi, anélkül, hogy tudna róla. Akit kétszer választanak el, az tud igézni. (K. 26.*, C. 113.) — Férfi, nő egyformán igézhet.

Csak azt lehet megigézni, aki hisz benne. Csak legényembert lehet megigézni, kicsiny gyermeket. A nős emberek csak kacagják az egészet. Adatközlő fiatal asszony azt állította magáról, hogy tud igézni. (K. 10.)

A borsai magyar bába szerint állatot, virágot, tésztát is meg lehet igézni. (Pld. tésztát dagasztáskor.) „Ebben az egyben (az igézésben) hiszek.“ Egyszer mondta valaki: „Jaj, de milyen szép nagyok ezek a tyúkok.“ Erre vergődni kezdtek a tyúkok, az ember megigézte. Egy kocának kilenc malaca volt, megnézte valaki, rögtön elnyúltak. De szenes vizet vetettek, mire jobban lettek. (B. 85.)

A nők, ha megigézték, hányni kezdenek. A férfinak a feje, gyomra fáj. (K. 10.) — Akit megigéztek, annak szíve fáj, gyengül, elsárgul, elsápad. Meg is lehet halni, ha nem veszik észre. (K. 26.*) — Megy a gyomra. (K. 9.) — Igézetből meg is benuhat. (Bá. 42.)

Igézet elhárítása. — Gondoljon arra, hogy ne igézzék meg az illetőt. De ez nem sikerül. (K. 10.) — Aki lenéz, azt nem fogja a babona. (Bá. 42.) — Ha szépet lát, le kell köpni. (K. 18.*) — Ha nem akarják, hogy megigézzék, ki kell köpni: „Phi, meg ne igézzék!“ (K. 63, 64.) — Vagy: „Phi, meg ne

igézzen, kígyófasza szemed közé, keresztanyád picája a nyakad közé.“ (K. 63, 64.) — Kis gyermekre piros kalárist kötnek, nehogy megigézzék. (Kide.)

Az igézet közismert gyógymódja a szenes víz készítése. „Amikor megigézznek valakit, vetünk hamar szenes vizet.“ Ennek a legváltozatosabb alakjait találhatjuk meg, kezdve az egyszerű, minden ráolvasás nélküli vízkészítéstől a románok igen változatos hosszú szövegű eljárásáig.

A szenes víz készítésnek legegyszerűbb módja a következő: ha beteg a gyerek, a gyógyító egy pohár vízbe 3—4 szenet dob, tenyerével a poharat lefogja (= *ráfulladásztja*), majd *e szenes vízzel* itatja a gyereket. De közben semmi szöveget sem mond. Nagyon jó fejfájás ellen is, vagy ha valaki elájul, ha *szívhez szorul valami*. Jó szélhajtó is. Ezt megcsinálja a különben babonákban egyáltalában nem hívő református asszony is. „Ha sokat sír a gyerek, először megpróbáljuk a *szenes vizet oltani neki*, utána kömény maggal füstöljük meg a pelenkáját. De ilyenekre nem tudtam sohse építeni.“ (K. 22.) — A református asszony (nem mindegyik) így magyarázza a hatást: „Annak a szénnek van valami sava, az hat, de nem a mondóka.“ (K. 19.) — „Elhiszem, hogy a széngáz valamit ér, de egyebet nem hiszek. Csak a széngáznak lehet haszna.“ (K. 1.) — „Csak olyan helyen használ, ahol hisznek benne“ (általában a babonás gyógyításban). (K. 22.)

„Régen nem hittem a szenes víznek. Édes anyám mindig csinálta, mondták is: azért fáj a feje, mert kívánja az *üszkös* vizet. Most nekem is használt többször.“ (K. Egy 29 éves magyar asszony.)

A szenes vizet többen csinálják minden mondóka nélkül. — Egyikük pohár vízbe 9 *szenet vet*, a szenes vízre keresztet vet, a beteget megmossa, stb. Maradék az ajtóra, kutyára. (C. 69.) — „3-7-9 (vagyis páratlan számú) *szenet vetünk*, megpróbáljuk. Ősi szokás ez, ha nem használ, nem is árt.“ (C. 125.)

A vízkészítés legegyszerűbb mondókája: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Amen.“ (C., B. 129.) — A víz készítésénél a gyógyító a csuprot késsel keresztetzi, abba 9 *szenet vet*, miközben mondja: „Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ámen.“ A szenes vízzel a beteg homlokán, állán, arcán, szívénél keresztet csinál vagy meghinti ott a szenes vízzel. A beteg háromszor iszik a vízből. Maradékot kutyára, stb. (C. 113.)

Az előbbi néhány szó bővíthet: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ámen. 9, 7, 5, 3, 1, egyse.“ (B. 91.)

Az igézésről szólnak már a következők: „Ha meg van igizve szembe vagy hátul vagy oldalt, müljon el róla.“ *Sírnak* a szemek, ha meg van igizve. (K. 77.) — 3 vagy 9 szemet dob a vízbe, minden szemvetésnél mondja: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ámen. Szőke vagy barna, aki megigizi, szálljon a szive tájékára.“ (C. 124.) — 9 szemet vet egy pohár vízbe: „Ha kék szemű igézte meg, szálljon rája.“ „Ha fekete szemű igézte meg, szálljon rája.“ stb., hasonlóképp mondotta többfajta színű szemre egy öreg magyar asszony. Mindig háromszor ismételte. (K. 102.)

Egészen különös formájú a következő: 9 szemet vet, minden szénvetésnél mondja: „Édes jó Istenem, segíts meg. A tűz tátos,⁵⁹ a víz tátos, X. Y.-nak legyen orvosságára.“ Esküllői származású öreg anyósától tanulta. (B. 93.)

Az alábbiakban a fohászhoz már súlyosabb átkok kapcsolódnak. Igézetnél 7 szemet vet. A szöveget magyarul és románul is tudja mondani. Attól függ, hogy milyen nyelven kezdi el. „Boldogságos Szűz Mária, segély meg, legyen az orvossága Istentől és tőlem.“ „Ha meg van igézve férfitől, hasadjon a töke, ha meg van igézve asszonytól, hasadjon a csicse, ha meg van igézve leánytól, húlljon el a haja.“ Használt is annak, akit ő orvosolt. (B. 90.) — 3—5, de inkább 9 szemet lök késsel vagy villával csésze vízbe. Ha a szén lemegy, akkor meg van igézve. Háromszor kell mondani: „Ha lány igézett meg, hasadjon meg a csicse, ha fiú, hasadjon meg a töke.“ (K. 63, 64.) — 7 nagy és 2 kicsiny szemet tesz egy pohár vízbe, ami alá előzőleg keresztet vetett. A vetés közben késsel keresztet csinál. Az első szénre mondja: „Ha férfi igézte meg, akkor repedjen meg a töke“. A másodikra: „Ha nő igézte meg, hasadjon a csicse.“ A következő szenekre az előbbieket ismételteti. A két kicsiny szén a gyerekekre vonatkozik. Ha meg van igézve, a szén leszáll. Utána háromszor félre köp, aztán a kemenceajtóra háromszor preckel, a beteget megmossa, stb. (K. 10.)

Az említett magyar ráolvasásoknál a román szövegűek sokkal terjedelmesebbek, változatosabbak. Román ráolvasást magyarok is mondanak (pl. K. 9, C. 118). M. Gy.-né, Bádok

⁵⁹ „A tátos valami szellemféle“. Románul = **năzdravăn**.

híres gyógyító asszonya is románul mondja a szöveget. A maradékot kutyára vagy macskára vagy az ajtóra önti. Közben megfigyeli, hogy az állat megrázkódik-e, mert ha igen, akkor az igézet elmúlik. Ha az ajtóra önti, akkor közben az ajtót mozgatják, mondva: „Ami az ajtóban van, legyen a gyerekbe, ami a gyerekbe van, legyen az ajtóba.“ Amikor náluk voltam, mondom, hogy aznap éjjel a gyerek nagyon sírt, szenes vizet kellett hamar csinálni. De éjjel nem volt tűzük, mire a seprüből 9 kórécskát a lámpánál meggyújtott és a vízbe *beléoltott*, abból itatta a gyereket, a vízzel homlokán, lábán, tenyerén keresztet csinált. (Bá. 42.)

A románok tudják a legtöbb, a leghosszabb, legváltozatosabb szövegeket. A csuporba 3 vagy 9 szenet dobnak (férfi-, asszony-, lánynak megfelelőleg), a vizet olykor késsel vagy vilával keresztelik, esetleg háromszor, kilencszer a késsel vizet szórnak a tűzbe (kemence mellett csinálhatják), háromszor köp-het a gyógyító, sőt a köpést is keresztelheti a késsel, a beteg háromszor nyel a vízből, a beteg fejét, szívét stb. lemosják (keresztiesen), közben kilencszer mondhatják a szöveget (K. 26,* C. 70,* C. 112,* 117,* 122.*).

Megcsinálják a szenes vizet a legnehezebb körülmények közt is. Az első világháborúban történt, hogy a vonaton rosszul lett egy katona. Adatközlő román ember úgy segített rajta, hogy egy kulacsba három égő gyufát dobott be, közben mondogatta a román szöveget. Utána inni adta a vizet a katonának, mire az rögtön meggyógyult. „A három gyufa mentette meg az embert.“ (K. 97.*)

A szenes vizen kívül más gyógy módokat alig alkalmaznak, így mindössze hármat sikerült gyűjtenem: A beteget moslékos cseberből vett vízzel bepreckelik. (K. 19.) — Aki az igézetet el akarja háritani, csepp *kinesőt* hord a tarisznyájában. (Bá. 42.) — A megigézett gyermek lábát háromszor a gerendába ütik. (Bá. 42.)⁶⁰

⁶⁰ Az igézet még ma is a legismertebb népi kórformának számít, szemmelverésben, igézetben úgyszólván minden faluban hisznek, a szenes vizet is a legtöbb helyen használják. Feltűnő, hogy a Borsa völgyében az igézet egyéb gyógy módjait alig ismerik és úgyszólván csak a szenes vízzel gyógyítanak. A szenes vízzel való gyógyítás a románoknál igen változatos; számtalan hosszú ráolvasást tudnak a víz készítése és a gyó-

13. Ijedtség.

A népi aetiologiában az ijedtség gyakran szerepel. Sok betegség okozója lehet, gyereknél, felnőttél egyaránt. A kis gyerekek különböző dolgoktól ijedhetnek meg (osztováta, cirkusz), a felnőttek leggyakrabban a halottól. Éppen ezért „jól meg kell nézni a halottat, akkor nem ijedsz meg tőle, vagy meg kell fogni valamelyik testrészét, akkor sem ijedsz meg.” — Egy lány csak az ajtótól messze nézte meg a halottat, utána nagyon *unta magát*, nem tudott aludni, csak a halott volt az eszében, sírt minden ok nélkül, kedvetlen volt, megijedt. Az ijedtségtől szívbajt kapott. (K. 60.)⁶¹

Az ijedtség leggyakoribb diagnosztikai és egyuttal gyógyító művelete az óntetés. — *Vetett neki ónot.* — *Onyát öntik ijedezés ellen.* (K. 30, B. 93.) — Felnőttnél is öntenek.

Rostában egy pár gerebent, egy rendes fésüt, egy ollót, egy tányér vizet kell tenni. Egy rossz kalánban *ónot* kell olvasztani, mondva: „Amitől megijedt, az jöjjön ki, tyúktól, kutyától, macskától, tehéntől, borjútól, embertől, stb.” (kilencfélét kell mondani). Akkor annak alakja kijön, akitől, amitől megijedt. Aztán beléönti a tányér vízbe az ónt. Háromszor kell ismételni a fekvő beteg feje, szíve, lába felett. Ha szúrós (sugaras) forma

gyítás közben elmondani, sok magyar is csak a románnyelvű ráolvasást mondja, ha nem is oly teljes szöveggel, mint a román szomszédja.

A változatos, gazdag ráolvasásoknak a szenes vízzel kapcsolatban Erdélyben régen is nagy divatjuk lehetett. M. Binder erdélyi szász pap jegyzi meg a XVIII. század végefelé, hogy amelyik (német) asszony csak három parázs vízbedobásával és annak keresztelésével tudja gyógyítani igézetet, azt butának, tapasztalatlanoknak mondják. (Haltrich 263). A mai kidei reformátusoknak a szenes vízre vonatkozó racionális magyarázata emlékeztet Pápai Péter okfejtésére: „Az Aszszonyok által elkövetni szokott babonákról, mellyekkel az igézetben élnek, mint-hogy semmi természeti erő benne nem látszik, nem szolok. Az egy Szenes Vízet tehetnök kérdésbe. Legalább abban a **Szénben** vagyon belső felforrást elnyomó erő, izzaszt is: azért nem haszontalan, ha jól adnak innya benne”. (Pax Corporis 393—394). — A szenes víz készítésére viszont hasonlít Nyírő József regényének egyik keresztelési jelenete (Isten igájában II, 150).

⁶¹ A szóbanforgó beteg nem hitt a babonákban, de a fenti történetet komolyan hitte — maga mesélte el. (Kidei ref. fiatal lány.) Vitium különben nem észlelhető rajta. A betegnek tanácsolták a faluban, hogy a feledés végett menjen hátrafelé a szobában és tegye be az ajtót hátrafelé. Ezt három nap kell ismételni.

jön ki, akkor azt mondják, hogy a szívit gyötri az ijedtség. Ha más forma, akkor alulról jött az ijedtség, például a földről. A vizet a beteg megissza, ugyanazzal fejét, szíve helyit, tenyerit keresztetik. A maradék vizet az ajtó sarkába vagy a disznó moslékába öntik. (K. 64. Sajátmaga és a gyermekei számára megcsinálja, de másnak nem.) — Van, aki az ólmot az ijedt gyermek vagy ember párnája alá teszi. (K. 31.)

Kidén az ijedtségnek híres gyógyító asszonya F. S.-né (K. 9.). Sokan mennek hozzá, soknak megcsinálja. Az előbbihez hasonló módon csinálja, de az *ónyos vízbe* három *eleven szenet* is dob. Közben román szöveget mond, amit egy román asszonytól tanult.

Csomafáján a románok többféleképp gyógyítják az ijedést, különböző román szövegeket tudnak. Az egyik (C. 70.*) a szitába csak tányér vizet tesz, a másik (C. 109.*) bordát, kést, seprüt kendőbe köt és ezzel a beteg hátán kereszteteket csinál, miközben a román szöveget mondja.

C. 117.* viszont, aki számtalan gyógymódot ismer, az *ónyóntést* nem gyakorolja, a birtokában lévő román ráolvasó könyv ide vonatkozó versét még hallani sem szereti.

Ijedés ellen tudnak másképp is nézni. Bá. 42. késsel a beteg hátán kereszteteket húz, közben egy román szöveget mond, a végén a kés hátával lehúzza és a földön kereszteti.

Elviszik ijedtséggel a gyereket a román paphoz is. A pap keresztet palástjával letakarja a beteget, bibliából olvas. Még a református is megteszi ezt (Bá. 42.)

Szoktak a mikolai búcsúhelyen a templom zszindelyéből is letörni egy darabot és azzal a beteget megfüstölik. (C. 69.)⁶²

14. Hideglelés.

Leírása, oka. Kilencféle hidegrázás van. Hidegrázásnál kívül fázik a beteg, belül nagyon forró. *Forrósága van.* — *Lopó hidegnél* ész nélkül jár. — Régen volt a *forró nyavalya*, most úgy mondják, hogy tifusz. (K. 10, 34. Bá. 42.)

⁶² Ijedezés és az ólomöntéssel való gyógyítása ismeretes az ország más részében is. Halottól való megijedés is ismert (pl. Hódmezővásárhely, Ethn. 1920:80). — Ijedezést a korabeli tudományos magyarázattal I. Pápai Páriznál (Pax Corporis 394). — Egyéb irodalom: Ethn. 1936:157—8.

Gyógyítása. A hideglelés legismertebb gyógymódja a kikiáltás. Ama kevés szövegek közé tartozik, amit magyarul mondanak a magyarok is.

A beteg hozzátartozója *csurdén* felmegy a cserény alá és bekiáltja: „Halljátok meg hétfél szomszédság, hogy az én fiamat, x-et rázza a forró lopó hideg.“ Aztán feláll a favágó butykóra és onnan ismét kiáltja: „Halljátok meg hétfél szomszédság, hogy az én fiamat rázza a hideg.“ (K. 9, 34.) — Változatok: gyermekkorában egyszer így hallotta a kürtő alá való kiáltást: „Ki hallja, ki nem hallja, kétfél szomszédság, az én fiamat a forró lopó hideg rázza.“ (K. 39.) — „Halljátok ti kétféle szomszédok, az én fiamat rázza a forró lopó hideg, ragadjon rá.“ (K. 47.) — Ha a beteget rázza a hideg és *töri a rossz nyavalya*, testvére, rokona álljon a legmagasabb helyre és három nap reggel kiáltson: „Ki hallja, ki nem hallja, N. N.-t rázza a hideg és töri a nyavalya.“ (K. 10.)

Románok ugyanezt a mondást valamivel terjedelmesebben ismerik. Kidében külön megneveztek egy öreg pakulárnét, aki tud hidegrázás ellen kiálltani. A pakulárné kedden kezdi a gyógyítást, favágítón, napnyugta után, hajadonfővel kiállt. Kilenc este ismétli. Egy öreg román bábától tanulta; tőle családtagjai nem tanulták meg. (K. 100*)

Gyógyítják a románok a hidegrázást úgy is, hogy a beteg napkelte előtt a kertbe megy és ott egy fát erősen rázni kezd, miközben román szöveget mond (C. 70*). — A másik meg kilencszer mászik fel egy fűzfára, jól megrázza és közben mondja a román szöveget (C. 122*).

Csomafáján azt mondták, hogy többen tudnak *hideglelés ellen nézni*, még a cigányné is. A románok mind értenek hozzá. (C. 107.)

A hidegrázás eléggé ismert gyógymódja, hogy egy sírhoz földért mennek ki és azt hazahozzák a betegnek. — A beteg hozzátartozója kimegy a sírhoz és a halottat nevéen szólítja: „N. nyugszik a sírban, eljöttem. Adj egy abroszt, mert x-nek vendégei vannak.“ Ezzel földet vesz a sírról, haza viszi és azt rongyba kötve a beteg feje alá teszi. Harmadnap vissza viszi a földet a sírhoz: „N. visszahoztam az abroszt, elmentek a vendégek.“ (K. 47.) — Változatok: „Jó estét N. néni, az én lányomnak vendégei vannak, kérek egy abroszt.“ stb. (Román asszonytól hallotta. K. 60.) — Kilencszer földet hoz a teme-

többől, zacskóba teszi, amit a beteg magánál hordoz, majd vissza viszi a temetőbe. (C. 122.*) — Hidegrázáskor a beteg a temetőbe megy és a síron henteredik, mondva közben román szöveget (C. 117*).

A beteget egy kötővel megméri, a kötőt halott koporsójába dobják, románul mondva közben: édes istenem, akkor rázzon a hideg, amikor ez a halott visszajön. (C. 117.*)

Pálinkás hordóhoz megy a beteg, arra teszi kendőjét vagy gyöngyét, közben mond valamit. (Bá. 42.)

Papírt szépen összegöngyölítenek, tüvel átszúrják és cérnával áthurkolva a beteg nyakára kötik, ahol kilenc napig hordozza. Kilenc nap múlva a papírt leveszik és egy keresztúton elhagyják. A betegek azt hiszik, hogy a papírra valami írva van, de semmi sincs ott. (K. 62.) Ezt egy magyar asszony csinálta vagy 40 évvel ezelőtt.

Ha a beteg disznóval egy váluból eszik, akkor elmúlik a hideglelése. Adatközlő fiával sokmindent próbált, kinint is szedett, de csak ez használt. (K. 48.*)

A beteg fejére egy kis hangyát (*jurnicuță*) kell tenni, ott szétdörzsölni, hogy megdögöljön a hangya. Ebből a feje búbján kis seb keletkezik és a beteg meggyógyul. Csomafáján ezt a gyógymódot csak az elmondó román asszony tudta. Esküllői román bábától tanulta, sok betegnek megcsinálta már a faluban. A betegek hozzá jönnek a faluban. (C. 109.*)

Valami kis sárga virágú növényt kötnek a beteg csuklójára, a *kis erre*. Ott a virág hólyagot húz, a hólyag kifakad, a hideglelés elmúlik. (K. 46.*) Hasonló adat K. 30.-tól is.

Régebben a *lostyánt* megsütötték és a betegre tették. (K. 10.)

Kicsi békát pálinkában áztatnak és azt issza a beteg. (*Kicsi békáról isszik.*) Most a tavasszal is megtették. (K. 47, K. 60.)

A beteg tegyen kilenc csípős paprikaszemet egy pohár pálinkába, menjen kilenc kúthoz és igyon azokból, akkor elhagyja a hideglelés. Az anyjától hallotta. (K. 62.)

Két-három oliander levelet megfőznek, pálinkában beveszik. (C. 107.)

Három reggel három borostyán bogyót nyeljen a beteg éhgyomorra. Használt. (K. 60.)

Kilenc töről kilenc zöld paszulylevelet vesznek, megtörik, levit isszák. (K. 29.)

Pásztortáska főzetit isszák. (K. 47.)

Seprű pálinkába burjánokat tesznek és azt isszák.

Gabonapálinkát jó borsosan isznak. (K. 30.)

Sós pálinkát isznak vagy abba előzetesen foghagymát tesznek. (Bá. 42.)

Hideglelésnél *fojó szenna* a patikából. (K. 60.)

Parázsra ecetet öntetnek (a hamus parazsat ecetbe teszik) és az ecetet a beteg megissza. (Bá. 42.)

A beteggel dugva vizeletet itatnak. (B. 88.)

Három tetűt pálinkában beadnak. (K. 30.)

Gyenge savanyú (citromos) lemonádét isznak. (K. 34.)

A kideiek a *Horgos*-beli kútból hoznak vizet és azt isszák. Már régóta ismerik. (K. 64.)

Hideg vizet öntenek a betegre, hogy ijedjen meg. Van, aki a patakba dobja magát. (C. 106, C. 110.)

Régen eret vágtak a karján. (K. 10.)⁶³

15. Sárgaság.

A sárgaság oka. Állapotos asszony ha sírba néz vagy halottat lát meg, a gyermeke sárga, színtelen lesz, mint a halott. — Sárgaságot általában ijedtségtől, fáradtságtól lehet kapni. Például ha valakit cigánnyal ijesztenek meg vagy ha halottat néz. — Sírról sem szabad virágot leszedni, mert különben sárgaságba esik. (K. 9, 60, 64.)

Gyógyítása. Közismert módja a *similia similibus* elve alapján történik. Viasz vagy fekete retekéből vájt pohárba aranygyűrűt tesznek, *arról iszik* a beteg (állítólag 6 hétig kell inni). — A viasz pohárba aranygyűrűt tesznek és a beteg ebbe vizel (vagy egyszerűbb formában: murokba vizel), utána a poharat

⁶³ A fentebb ismertetett gyógymódok legtöbbje másutt is ismeretes, de a Borsa völgyében legdivatosabb eljárás, a *kikiáltás* manapság úgyszólván csak Erdélyre korlátozódik: székely, Kalotaszeg, Ethn. 1894:323; Jankó Kalotaszeg, 199; kalotaszegi oláh, Ethn. 1912:168; Jankó Torda, 252; Szolnok-Doboka, Ethn. 1894:117; Udvarhely, Ethn. 1895:301; Hétfalu, Ethn. 1895:398; Kolumbán 107; Erdély, Ethn. 1893:139; Hódmezővásárhely, *Népünk és Nyelvünk* 1931:223. — A síron elmondott szövegben előforduló *vendég* szó (pl. Kalotaszeg, Ethn. 1892:363; Jankó Torda, 251) másutt is megtalálható, pl. palóc, Ethn. 1895:113; Jászkun, Ethn. 1907:125. — A farázására példát találhatunk az erdélyi szászoknál (Haltrich 272), cigányoknál is (Wlislocki Zaubert, 17).

a vizelettel a kéményben 9 napig a füstön tartják. Ebből a pohárból igyon a beteg. (K. 9, 10, 22, 30, Bá. 42. Több adatközlőm maga is megpróbálta).

A növények is elsősorban sárga színük révén szerepelnek a sárgaság gyógyításában. A sóskafa héja alatt lévő sárga mezgét borba teszik; megsárgítja az a bort, azt isszák. Igen keserű. — Mindenféle sárga virágú burjánból fürdőt készítenek. (K. 9, 60, Bá. 42.)

Ismert az undortkeltő dolgok bevétele is. 9 tetűt borban, pálinkában, szilvaízben a beteg tudtán kívül beadnak. Adatközlő (K. 60.) fiánál előzőleg mindent próbált, de semmi se használt. A végén tetűt adott be neki, el is hagyta a sárgaság. — Sört üvegestől három napra a trágyadombba tesznek, aztán azt issza a beteg. (K. 47, 60, Bá. 42.)

Egyéb gyógymódok: a beteg csuklójára valami növényt (kutyafű?) kötnek. (K. 60.)

A sárgaságos beteget ki is lehet kiáltani. Este a beteg hozzátartozója meztelenül favágítóra áll és kikiáltja: „Halljátok ti kétfél szomszédok, az én fiamat x-et a sárgaság gyötrí. Sárgaság betegség ne gyötörje többet.“ (K. 60.)⁶⁴

16. Sü.

Su, sü, süj magyarul, *suj* románul. Valami *fekély, rossz seb. Sü benne van a vérében, úgy születik. Sok sebek ütnek ki a testin.* — *Rossz betegség, kiüt, fokad, mind szivárog a sárga víz abból.* — *Seb van rajta, mélyre évődik, mindig folyik a sebe. Nyakán, karján, orcáján, lábán lehet.* — *Családi betegség, skrofula, tuberkulózis.* — *Idegen előtt dugicsolják az ilyen dolgokat.* (K. 2, 5, 25,* 33, 48.* — C. 69, 104.) — Van *süjorbánc, lopó süj (ront erősen, azt hiszik, hogy az is francos, kifúrja a szájapadlását), csontsüj* (a csonton kis kemény csomó képződik), *fojó süj* (marjulásból, inrándulásból keletkezik, sárga lé folyik belőle, nem gyógyul). A marjulástól való süly, a csontsüly a hajlásokban keletkezik. *A süj nem franc, mert a francnál apró szökések vannak, nem oly nagy a seb. De a rák*

⁶⁴ Talán itt említhetem meg az egészen ritkán hallható májbajt és vízkórságot. Májbajnál puffadás van. Gyógyítására májvát (papsajtot) megtörnek és teának megfőzik (K. 60.) — **Vízkórságnál a csudafájából kilenc magot vesznek be pálinkában.** (Bá. 42.)

is más. A süj a többi vérbajhoz tartozik. Megtörténik, hogy állatnál is van. (Bá. 42.) — Átokban: *A süj egyen meg.* — *Hogy a súlyedés egyen meg.* (K.)

Gyógyítása. A beteget cinóberrel füstölik. Nagy üstben vizet melegítenek, a beteget egy kádra fektetett deszkára ültetik, lepedővel letakarják. A forró vizet a kádba öntik és a vízbe 9 darab (egyenként kb. 2 kilós) megtüzesített *békasót* dobznak, mire a tüzes kő párát csinál, a beteget gőz éri. A beteg 9 napig sótalant eszik; új fazékból egyék, új csuporból igyék. Víz helyett *szárcsalét* iszik. Régen öreg asszonyok tudták a módját a gyógyításának. Bádokban M. Gy.-né (Bá. 42.) tudja gyógyítani. (K. 2, 5, 48,* B. 91.)⁶⁵

17. Franc.

„A franc vérbetegség, de nem igen tudom.“ (K. 22.) Általában keveset tudtak meghatározni róla, pl. egy 55 éves magyar ref. férfi semmit sem tudott mondani a nemi bajokról Kidén, amikor ugyanott erről a bába vagy az asszonyok sokkal többet tudtak. — Vérbajt fáradságtól, hüléstől, bánattól kapni, de megkapja az egyik a másiktól is. (B. 42.)⁶⁶ — Átkok: *Egyen meg a franc.* — *A franc egye meg a dolgotat.* — *Menj a francba.* (K. 60, 63, 64.)

Gyógyítása. A környék igen híres franc gyógyítója Bá. 42. Bádokból. Régebben, a román világban, amikor a patikában a cinóbert szabadon lehetett venni, nagyban gyógyított, messze földről jöttek hozzá a betegek. Állítólag néhányan meg is haltak az erélyes gyógymódtól. M. Gy.-né saját szavai szerint egy orvostól tanulta gyógymódját: cinóbert tűzre dob és füstjével

⁶⁵ A sü (süj) a multban, de az ország különböző részein mai is különböző betegségeket jelentett és jelent. (V. ö. MOE. II, 308, Berde 238). Csak megemlítem itt, hogy pl. Veszprém megyében csakis az állat súlyéről tudnak (valószínűleg aktinomykosis, Ethn. 1938:64). A Borsa völgyében hallott leírás szerint a sü luesnek felelne meg, ámbár itt megkülönböztetnek külön **francot** is. A víznek forró kövekkel való felhevítése manapság jellegzetesen erdélyi szokás (Ethn. 1912:167, 1907:298, Orbán I, 87, Gerando I, 225, Fronius 287.)

⁶⁶ A skrofula az is vérbaj, de nem süj. Főleg a nyakon, esetleg kezen, lábon daganat képződik, ami kifakad. Úgy gyógyítják, mint a súlyt, a francot. Cinóberrel (olyan orvossággal, ami talál hozzá) kigyógyítható. (Bá. 42.)

a letakart beteget *megpárolja*. Egy embert 1000 leiért gyógyított ki. Még Kolozsvárról is jöttek hozzá betegek. Sokat székéren hoztak, gyógyultan gyalog ment haza. (Bá. 44.)⁶⁷

18. Csuma.

Csuma = kolera. — *Béjött a határba a csoma betegség.* Belső része a betegnek *kólikás* volt, olyan mint a kolera. — *Rossz betegség, halnak belé erősen az emberek.* — Fialokat, öregeket visz. (K. 12, 18*, Bá. 42.)

Gyógyítása. 7 vagy 9 öregasszony (*jétált asszony* = aki már szüzen él) összeáll és egy éjszaka egy inget fon, sző, varr a csumának. Azt fára teszik (*bubának felöltöztetik*) és kiviszik a határ közé (az útra, ahol jön a csoma) vagy a faluban kereken húzzák, *megáll akkor a betegség.* (*Kifizették a csumát*). Közmondásban is: *Elkészült, mint a csoma inge* = ha valami gyorsan készül el. (K. 12, 18,* Bá. 42.) „Mindez régen volt.“

„Megtörtént igaz: vagy tizenöt évvel ezelőtt rettenetesen pusztult a majorság. Mondták az asszonyok, hogy a csoma dögleszti a majorságot. Kedd este erre összejöttek az asszonyok, a csumának ruhát szőttek, varrtak, aztán két fiatal legény 3 határ mesgyéjében gödröt ásott és ott eltemette az inget, még éjfélig.“ (B. 129.)⁶⁸

⁶⁷ A lues igen régi gyógymódja a cinóberrel való füstölés (pl. XVII. sz. Gyógyászat 1929:850), sőt a nem hivatalos gyógyítók is már régóta alkalmazzák (pl. 1782-ben panaszzolják, hogy a kuruzsló javas asszonyok cinóberfüstöléssel gyógyítják a luest. MOE. II, 69. A cinóber füstölés 100 év előtt a Kiskunságban igen népszerű volt, Berde 160.) — Manapság egészen a legutóbbi időkig, amíg a románok alatt cinóbert lehetett kapni a patikában, erdélyi falvakban még gyógyítottak a hozzáértők cinóberrel, higannyal (L. Ethn. Mitt. 1896:289, Népr. Ért. 1932:125, Berde 160, 204).

⁶⁸ A *csoma*, *csuma* mint betegségnevével elsősorban Erdélyben ismert, de nyoma van e szónak az Alföldön is (Kunság, MTSz.; Pest megye, MOE. I, 358). — A csoma ingének varrása is nálunk Erdélyhez fűződik (Oláhlapád, Ethn. 1907:299; alsófehér-megyei magyar, u. o.; Dés vidéki népmondák u. o.; Dés, Ethn. 1901:319; kalotaszegi oláh, Ethn. 1912:162; Hodosfalva u. o.; Csíkjenőfalva, Ethn. 1901:320, I. még Haltrich 313; MOE. I, 358). — A csoma valószínűleg az oláh *ciumā*-ból ered. (Ety. m. Szt.)

19. Veszettség.

Akit a *dühös kutya* megharapott, az 9 napra, 9 hétre, sőt még 9 évre is *megdühödik*. (B. 43.) — A megmart ember ugat, mint a kutya. (B. 86.)⁶⁹

Gyógyítása. Dühös kutyának vagy embernek kovászos kenyeret adnak (K. 2, K. 17,* K. 78.*) vagy sós kovászt étetnek meg vele a fejsze fokáról (K. 43.). Azt mondják, hogyha kutyának élesztőt adnak, megdöglik tőle. (K. 78.*) — A megmart kutya fejsze fokáról egyen egy falat kenyeret (K. 17.*)

Kettévágott fehér fuszulykát ragasztanak a kutya harapásra. (K. 10.)

Körisbogarat általában ismerik. (K. 2, K. 17,* K. 43.)

Akit megharapott a veszett kutya, annak nyelve alatt 9 kicsiny kutya nő. Ezt a hozzáértő ember kivágja. (K. 43.) Derzsen vagy Páncélcsehíben van egy román ember, aki veszettségnél kivágja a marhánál a nyelv alatt a kis kutyákat (*căței*). 9 ilyen kis hólyag van a nyelv alatt (B. 88.). Borsán is van egy román ember, aki kivágja a marha nyelve alól a kutyakölyköket, ha megvész a tehén. „Ezt az állatorvos megengedte neki.“ (B. 86.)

Pasztörbe viszik. (K. 1.)

⁶⁹ Megemlíthetem itt a kutyabűvölést és az eljárásokat kutyaugatás ellen. Hogy a kutya ne ugasson, le kell guggolni (K. 11.), követ szorítani markunkban (Bá. 42., de ezt nem hiszi). Ökölbe szorítsuk mindkét kezünket és mondjuk: „Vakon születted, siketen születted, vak is légy, süket is légy“ (K. 47.). Románul is mondanak egy kis szöveget (C. 70*).

Kidén egy román ember fogadásból elhozott a kocsmába egy igen harapós, mérges kutyát. Ezt többen állítják. Az illető saját elbeszélése szerint nagyon be volt rúgva és csak ezért mert megtenni, hogy a harapós kutyához odamenjen egy nagy bottal és a kutyát láncra kötve elhozza. „Úgy látszik, a kutya megijedt a bottól.“

Egy történet: volt Zilahon egy úri asszonynak házi kutyája, attól 6 kicsiny kutyakölyke lett az asszonynak a kórházban. Férje szegyenében föbelőtte önmagát, a lányát és a kutyát is. Az asszony végleg bentmaradt a kórházban. (K. 10.) Eléggé ismeretesek másutt is a kutyaugatás elleni eljárások, a kutyabűvölés (Eth. n. 1937:83) és csodálatoskép az a kis történet is, ami a kutyákat szülő asszonyról szól (Eth. n. 1937:147. A fentebb említett zilahi történethez hasonló hallottam legutóbb Nagykanizsán és Keszthelyen).

Hallották, hogy régebben a veszett kutyát leütötték, szalmával tüzet gyújtottak és a kutyát leperzselték. Aki a kutyát leütötte, azt megfüstölték. (K. 17.)*⁷⁰

20. Iszákosság.

Történetek a részegeskedéssel kapcsolatban:

Azt mondják, midőn pálinka lett volna e világon, összeállott egy örmény egy zsidóval és egy nagy gyárat építettek. Kérdezték az emberek: „Mi az a nagy épület?” — „Szeszgyár.” — „Mit gyártanak abban?” — „Pálinkát.” — „Miből gyártják?” — „Aki felállította a gyárat, háromféléből állítja össze az italt: róka véréből, farkas véréből és disznó véréből. Mert aki a pálinkából iszik, először ravasz, mint a róka; ha többet iszik, dühös, mint a farkas; végül ha jóllakott az itallal, henteleg, mint a disznó.” (K. 22.)

Az ördög kérte Istent, hogy adja neki a részegeskedőt. Felelte Krisztus az ördögnek: „Azt nem adhatom neked, mert ezek mind így beszélnek: Isten áldjon meg, Isten éltesse!” (K. 80, 81.)

Valaki megesküdü, hogy nem iszik többet pálinkát. Fogadalmát meg is tartotta, mert ezután tányérba töltötte az italt, kenyeret aprított belé és kalánnyal ette. (K. 45.)

A disznó mondja a részegnek: „Te, te, nem szégyeled magad, hogy elfoglaltad a helyemet a sáncban?” (K. 22.)

Aki részegest akar nevelni, vágja le legszebb kacsáját vagy libáját, tegye üvegbe *vízgégéjét* (a kemény gégén a víz jár, a *puhán* az étel) és azon keresztül töltse a pálinkát mindennap. Aki abból iszik, részeges lesz. (K. 22.)

Részegeskedés leszoktatása:⁷¹ az iszákos pálinká-

⁷⁰ A veszettség fentebb ismertetett gyógymódjai ismeretesek Magyarország egyéb területén is. A nyelvvalatti „kutyakölykök” (vénák) megmetszése inkább az ország északkeleti részében ismert (mármarosi rutén, Ethn. 1901:352; Bereg, Ugocsa, kb. 1875-beli adat, Term. Közl. 1889: 514., l. még Wlislöcki: Volksleben, 145), ezt a már a görögöktől is gyakorolt módszert Lalich József horvát iskolamester igyekszik a múlt század elején ismét divatba hozni (v. ö. MOE. II, 286; Ethn. 1937:142). A nyelv alatti vénák megmetszése kapcsolatba hozható más egyéb hasonló műtétekkel (Ethn. 1938:59).

⁷¹ Az iszákosságról való leszoktatást l. Népr. Ért. 1938:195—6.

jába patkányból vagy pocegéből 3 csepp vért csepegtetnek, vagy denevér vért, galamb ganéját adják a pálinkába. (Bá. 42, K. 45.)

Egy bádoki asszony a kidei római katolikus papnak fizetett, hogy imádkozzon részeges uráért az italról való leszokás végett. (Bá. 42.)

Egy hidalmási úriasszony a kidei róm. kat. papot kérte, hogy 9 misét szolgáltasson, mert férje delirium tremensben volt. Judás Tadeushoz is akart könyörögni, de ezt a szentet Kidén még a pap is alig ismerte. (K. 98.)

Akiben kigyuladt a pálinka, azzal édes tejet itatnak. (K. 2, 45.)

21. Szívfogás.

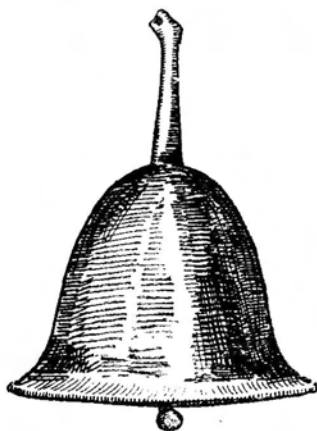
Leírása és oka. Szív baj (*szüfogatás*) és szívfogás egy. — *Elérte a szívfogás, elhagyta a szívfogás.* — *A nyavalyatörés:* rossz szív baj, a legerősebb szív baj, de most inkább szív görcs a neve. — *A kórság* valami rossz betegség. — *A kórság* ugyanaz, mint a nyavalyatörés, de régebben inkább mondták kórságnak. — *Kórságban szenved.* — *Mit kórságot, mit tör a nyavalya?! — A frász* ugyanaz, mint a nyavalyatörés, de urasan, műveltebben van mondva, de itt ritkán mondják, alig ismerik. — *Nehéz betegségről* hallottak, de e kifejezést itt nem használják. — *Átkokban: A nyavalya törjön ki. — A rossz nyavalya törjön ki. A nyavalya törje ki az oldaladat. — A nyavalya egyen meg. — Egye meg a nyavalya a vallagodat. — Menj a nyavalyába. — Törjön ki a kórság. — A kórság egyen meg. — A kórság egye meg a beled. — A frász egyen meg.*

A nyavalyatörős beteg fut, habzik a szája, túrja a habot a szájáról, úgy éri el; „Isten őrizzen attól!”

Szívfogást legtöbbször ijedtségtől kap az ember. Ilyenkor sárgasággal jár, sárga a beteg, mint a halott. Bánatból is kapni, de az nagyobb fájdalommal jár. — A kis gyermek szívfogást, rángatózó görcsöket kaphat, ha bujlik a foga, nehezen jön. Ilyenkor hashajtót adnak a gyermeknek, azzal megtörik a bajt. Ha mégis megmarad a szívfogás, úgy nem a fogtól kapta, hanem megijedt valamitől. Van, hogy belevénül a beteg.

Gyógyítása. — A szívfogás legismertebb gyógymódjai szentelményekkel kapcsolatosak. — A románok 3 *preszkurát*

csinálnak és ugyanazon nap 3 templomba viszik, 3 paphoz, 3 misét szolgáltatnak. (K. 49.*) — A beteg gyermeket a román templomba viszik az oltár elé, ott a pap a beteg fejére teszi a szentkönyvet, ráolvas vagy a papi paláttal takarja be és imádkozik. Elviszik a román paphoz gyermeküket a reformátusok is, sőt az egyik esetben a kidei római katolikus papot kérte egy református asszony, hogy kézzrátétellel imádkozzék nyavalyatörős gyermekéért. (K. 98.). — Egy másik esetben ajánlották a református szülőknek, hogy szívfogásos gyermeküket vigyék a katolikus templomba és amikor a pap misézik, térdeltesse le az oltár előtt. Háromszor vitték el így a gyermeket, el is hagyta a szívfogás. (K. 10.) — Füstölik a beteget szentelt tömjénnel is, a tömjént egyenesen a beteg kedvéért kell megszentelni. Kéri ezt még a református is. (K. 10.)

1. kép.

Megszentelt csengetyű a szívfogás gyógyítására (Bádok). Eredeti nagyság.

Bádokban az egyik katolikus földesúrnak kis csengetyűje van. A csengetyűt 9 pap szentelte fel Máriapócon jég ellen. Régi családi tárgy a csengetyű, még most is használják: a ház asszonya zivatarkor a ház sarkánál csengetyűzik vele, hogy a felhők elvonuljanak. A csengetyűhöz egy kis bőrpárna is tartozott, ezt kérték kölcsönbe a nyavalyatörős betegek vallás és nemzetiségi különbség nélkül, még távolabbi falvakból is (Derzse, Poklostelke.) Hat hétig hordozzák maguknál, most is egy beteg asszonynál van. (Bá. 42.)

Szívfogásos beteg elment a maglaveti pásztorhoz is. (K. 28.)

Ha a beteg egy halottól ijedt meg és attól kapta a szívfogást, akkor a halott szemfedeléből vagy ruhájából szakítanak egy darabot és azzal megfüstölik. Ép ezért szemfedél darabot mindenki szakít magának, ha halottas házhoz megy (*elment halottlátni*); hazaviszi és ha *unja magát*, azzal megfüstölik. (K. 10.) Ezt megteszik a reformátusok is. (K. 60.)

Feltűnő, hogy noha az epilepsia meglehetősen démonikus megbetegedésnek látszik, ráolvasást ellene nem ismernek, legfeljebb mellékesen említik meg a következő szövegben: „Ki hallja, ki nem hallja, N. N.-t rázza a hideg és töri a nyavalya.“ (K. 10.) — Szívfogásnál, amennyiben az ijedtségtől származik, megkísérelhetik az *önyöntést* is. (K. 60.)

Az is feltűnő, hogy az epilepsiának vérrel (embervérrel) vagy koponyacsonttal való gyógyítását sem ismerik itt. Legfeljebb a következő adatot sorolhatjuk ebbe a csoportba: a borsai bábától szívbjaj (*amécále*) gyógyítására első szülésből származó méhlepényt kértek. Adott, de közelebbi adatot a gyógy-módról ő sem tud. (B. 85.)

Erőművi gyógy módok: dörzsölik a beteget, hogy vérkeringése meginduljon (K. 34.), hideg vízzel leöntik (K. 45.), kálányt dugnak a szájába (Bá. 42.), nyakcsigolyáját ütik vagy a kisujját beszorítják, begömbítik. (K. 22.) Az utóbbival kapcsolatban egy átokforma is ismeretes: „*Fognák a kis ujjadat!*“ (Bá. 42.)

Gyógyszeres kezelést is ismernek: régebben a *szépasszonygombát* füstölésre használták. Jó a libalábú fű teája (K. 60.). Gyógyszertárból *álkőrmöst*, *bakvért*, *gyöngyvirágvizet* kérnek. (K. 45, K. 22.)⁷²

⁷² A nyavalyatörés igen változatos gyógy módjai közül a Borsa völgyében a vallásos gyógy módok állanak előtérben. Az oláh pópa könyörgését igénybe veszik másutt is (Jankó: Kalotaszeg, 200), búcsút Dolhán (Népr. Ért. 1916:156), de általában az epilepsiának szentelményekkel és hasonlókkal való gyógyítása ismeretes egyebütt is. Adataink elsősorban Göcsejből vannak (Ny. r. 1878:230, Eth. n. 1894:117, 1902:220).

Az epilepsiát régóta az ördög művének tartották, ördögűzésre Szent László sírját is felkeresték a betegek (M. O. E. III, 19) vagy újabb adat: a mármarosai ruthén szerint a rossz bajost az ördög közelítette meg (Eth. n. 1895:437). Vidékünkön ráolvasást nem alkalmaznak epilepsia ellen,

22. A tüdő betegségei.

Hektikás = folyton köhög. — *Fulladós volt.* — *Annyit köhögsz, mint egy kehes ló.* — *Beilletttem volna pakulár kutyájának, annyit köhögtem.*

Tüdőbajt (*hektika, száraz betegség*) fáradtságtól, hüléstől kapni.

A tüdő betegségeinek gyógyítására a legtöbbször növényi anyagokat használnak. — Ha valaki *kehes, gethes, herbateát* kap. Hagymát, borzafát összefőznek. — Általában *mellfájás-túl jó* a zsálya. — *Köhögéstül jó* a hagymatea (hogy a *flegma* jöjjön ki), akácvirág, hársfa, bodza, száraz dióhéj, kék iringó tea. — *Tüdőbajos* (*hektikás*) beteg igyon sok tejet, dangó virág teát, szilvafából vett muhából (olyan, mint a csipke) készült teát, Pulmán teát. Régen a tüdőbajosok a cibret itták. (*Cibere* = *tyiszelice*; korpára forró vizet öntenek és megsavanyodni hagyják.) — Szamárköhögésnél a szamártövist (kék tövis) ajánlják herbateának főzve.

A köhögés egyéb belsőleg adagolt gyógyszerei közé tartozik a korommal összekevert óháj, a beteg saját hugya, a patikából vett veszett bikazsír és a kutyazsír, amit tüdőbaj ellen is használnak. — A szamárköhögés közismert gyógyszere a szamártej vagy a tejbe szűrt szamárganéj. (K. 10, 30, 57, 60, 80, 81, 84, 78,* B. 88, Bá. 42.)

Van természetesen, aki tüdősorvadás ellen orvosi szert hasz-

---

noha ellene különösen a régiségből igen sok ráolvasást ismerünk (1511. évi adat, M O E. III, 136; 1531. évi adat, M O E. III, 153; XVI. sz. 'első fele, M O E. III, 281; XVII. sz. Eth n. 1915:43; Ipolyi II, 155; Eth n. Mitt. 1893:108; Szeged környéke, Eth n. 1893:242; Besztercei oláh, Eth n. 1913:351, stb.)

A csengetyűre vonatkozólag magyarországi adatot nem ismerek, de másutt, pl. a németeknél a „*Fraislöcken*“ jól ismert (Felső Ausztria, Tirol, l. a bécsi Volkskunde Museum-ban kiállított példányokat).

Az is feltűnő, hogy a Borsa völgyében nem ismerik az epilepsia egyik igen régi gyógymódját, a vérrel való orvoslást (v. ö. M O E. I, 92; Göcsej, Eth n. 1902:220; 1905:356, vagy egy erdélyi szász adat, Haltrich 290). Primiparától származó placenta porát régen is alkalmazták epilepsia ellen (Zauberarzt 60). — Koponya szintén nem szerepel vidékünkön, ámbár közeli adatok vannak erre is (pl. emberkoponya porát pálnikában adják be a betegnek. Jankó: Torda, 253).

nál. — Tüdőgyuladásnál priznicet kaphat a beteg, ahogy a spanyolnál is bort, aszpirint adtak neki. (K. 63, 77.)⁷³

23. Nátha.

Átragad másra a nátha, ha valakit hátulról észrevétlenül megcsókolunk vagy legalább is orrunkat odadörzsöljük. (K. 63, 64.) Ha valaki mezítláb lép egy másiknak a hujyába, megnát-hásodik. (K. 63, 64.) — Egyszeri prüszkölés örömet, kétszeri prüszkölés bosszúságot jelent. (K. 63, 64.)

Meleg kitakarítja az emberből a náthát, így a betegnek forró teát adnak, a beteg forró lábvizet vesz, két éjjel báránybőr sapkában alszik. — A beteget meg is füstölik: lapátra szemet, kevés málélisztet (törökbúzaliszt), marhakörmöt tesznek, a beteg fejét kendővel letakarják és így megfüstölik. (K. 2, 4, 63, 64.)

24. A gyomor betegségei.

A gyomorfájásról úgy beszélnek, mint *gyomorsérvésről*. *Gyomorsérvés = a mejje alatt nagyon fáj. A gyomorszájnál fáj.* — Kólikát, nádrát errefelé nem ismernek. — Betegség kifejezések a gyomorral kapcsolatban: *Háborittya az embernek a gyomrát.* — (*Az ember bele háborodik tünetek:* mondja az anya is a rossz gyermekeinek). *Bokátol = böffög.* — *Megbetegítem a gyomromat.* — *Pisál, pisel a gelesztánk:* valami sós feljön a gyomrából.

A gyomorfájás gyógyítása. — Pálinkával bekötik, kendővel erősen összeszorítják, ahogy csak bírja, meleg fedőt tesznek rá. — Szerencsés kezű kenje meg.

Növényt alkalmaznak külsőleg is: a földi tök gyökerét megszelve tejben *megfonnyasszák* (= megfőzik) és azzal a *gyomorsérvést, hasdagantot* beborítják. — Teák belsőleg alkalmazva. A méhfű *gyomorbántalmaktól* (émelygés, görcs) jó, a fekete nadálygyökér pálinkába bevéve *gyomorsérv* ellen. — *Hasgörcs* ellen a borsmenta összefőzve fodormintával, sőt mondták, hogy

⁷³ A tüdő betegségeit általában racionális módon kezelik másutt is, kivéve a „sorvadás” elleni mérést (l. Ethn. 1936:294). A beteg megmérése után a Borsá völgyében is érdeklődtem, de erre vonatkozólag adatokat nem sikerült szereznem.

a legjobb orvosság a kolera tea: fodorminta pergelt köménnyel megfőzve. — Megemlíthetem még az étvágyhozókat: a centória és a fehér üröm teát. (K. 60, 64, 84, 17,* 99,* Bá. 42.)

Sokan szódabikaport használnak gyomorsérvés ellen. Van, aki állandóan magánál hordja a zsebében a szódabikarbónát, még a mezőn is. (Kide.)

25. A bél betegségei.

Gyomormenés. Gyomorsikolás. Ha igen megy és meg akarjuk állítani, szereket adunk, hogy fogja meg a gyomrát: főtt som, majoranna levél, lúsorja (lósorgya) magva megfőzve, árva csallány megtörve, megszáritva és pálinkába beadva. (K. 60, 63, Bá. 42.)

Hashajtónak anyalevél, folyó szenna, kamilla tea éhomra, húsos szilva leve. Ez is meghajtja. — Koprol. (K. 63.)

Vérhas. Még jobban meghajtják, hogy takarodjon ki, csak aztán adnak valamilyen gyomorfogót, hogy fogja meg. — Keserűső hajtó. A beteget meleg téglára ültetik, talpa alá is meleg téglát tesznek. (K. 41, 63.)

Giliszta. Ha kihányja a gilisztáját, akkor már nem sokat él. — Pisál, pisel a gelesztánk = valami savanyú sós feljön a gyomrából. — Giliszta ellen foghagymás kenyeret adnak. (K. 64, Bá. 42.)

Akinek kígyó belemászik a szájába, azt lajtorján fejjel lefelé lógnak, alája tejet tartanak, kicsúszik erre a kígyó. (K.)

Sérvés. Sérve van. A baskéreg ki van szakadva. Ez alatt értik a tulajdonképeni herniát. Tökös = hernia inguinalis ireponabilis. — Tök = ha nagy sérve van. Sérvéses ember = akinek herniája van. — Románul csúfosan mondják: hodrobeli. — Az ágyéksérvés nem egyforma: az egyiknél a sérv a herébe, a másiknál az ágyékba ereszkedik. Van jobb és baloldali; a baloldali sérv a kényesebb. Amikor eső lesz, a sérv eloszlik, akkor nagy fájdalmakat érez a beteg. De ha tojás képződik, akkor nem fáj. Nagy köhögéskor, erős beszédkor megy ki. — Leginkább erőltetéstől, fáradságtól kapja. (K. 16, 78,* 99,* B. 86.)

Gyógyítása. Nagy sérvésnél az oláhok nagy szijút hordtak, hogy ne fájjon a sérvése. De tették az oláhok a nagy sérvést fazékkötőbe is (pétyejka). Kidén régebben egy magyar ember

is, akinek óriási sérvése volt, fazékkötőben hordta. (K. 78,* 99.)*⁷⁴

26. Csömör.

Leírása. *Ajkon kis buborizák szoktak kiütni.* — *Mind ki van sebezve az ajka, nagyon sebes az a gyerek, kisebzett az ajka, megcsömörlott.* — *Fiam csömörlik, kihányja az ajkát.* — *Pici hólyag az ajkon.* Soknak ha *kihólyagzik* az ajka, akkor nem beteg, ha nem hólyagzik ki, akkor nagy beteg lesz. — Némelyiknek *kisebzik* az ajka, alul-felül. — Szájon hólyag, ha láz is van. — *Kiüt az ajkán, ha megcsömörlik.* — Nyakon *csomók* keletkeznek, *meredtnek érzi a nyakát*, azt kenik. — Mint a törökbúzaszem, akkora *csomók* keletkeznek, *meg van állapodva a vér.* — *Megcsomózik a nyaka.* — Nyakon *mirigyek*, ezt sós vízzel dörzsölik, megnyomkodják. — *Nyakmerevedés* van, ezért az ereket a nyakon pálinkával megkenik. — Ha rohamkor megkenik, akkor nincs baj, de ha nem, akkor *elgyöz*, már estére a nyakán *megcsomózik.* — Megfájdul a feje, szédül, hányingere van. — Románul: *Mi s'a aplicat ciumurlit.*

Oka. Ha valami nagyon jól esik vagy ellenkezőleg nem esik jól, akkor *megcsömörlik, megcsomózik* a nyaka. Feje fáj, fázik, *háborog* a belső része. — Általában azt mondják, hogy attól kapja, ha valami igen jól esik vagy ha ellenkezőleg étel, ital nem esik jól, nem kívánja. Olyat evett, ami nem esett jól. — Ha *megcsömörlik*, még meg is lhal benne az ember. — (K. 1, 2, 17,* 22, 23, 34, 41, 45, B. 93.)

Gyógyítása. A csömör általánosan ismert gyógymódja a kenés. Kenni jóformán mindenki tud, mégis rendszerint csömörrel a megfelelő specialistát keresik fel. A specialista sós ecetes vízzel a beteg nyakát, girincit, karját feldörzsöli. — P. N.-né (K. 23.) ujjbegyével a beteg homlokát, fejét, nyakát megkeni. — K. J.-né (B. 93.) a homlokon, vakszemén ken,

⁷⁴ A gyomor és bél betegségeket általában racionális módon kezelik egybűt is. A régiségben is csak kevés természetfeletti gyógymódot ismerünk (pl. a Bornemissza-féle ráolvasás hasfájás ellen. Horváth C. 447). A **máttra (nádra)** betegség (v. ö. M O E. I, 353) a Borsa völgyében nem ismeretes. — A lenyelt kígyó történetében még ma is hisznek országszerte. (Ethn. 1907:221, M O E. II, 103). — Kiegészítésül megemlíthetem még, hogy **tífusz** alatt csak meningitist értenek, de sohse tífusz abdominális (B. 73.)

aztán lemegy és a nyakat, kezet, lábat keni meg; az ereket keni, mind lefelé (míg marjulásnál felfelé ken.) — J. I.-né (K. 5.) hasonlóképp sós ecetes vízzel a fejen, nyakon, karon, hátgerincén, lábakon ken, hogy meginduljon a vérkeringés. — M. Gy.-né (Bá. 42.) szerint a csömört sós vízzel kell maszírozni, dörzsölni, hogy *forrósdjék* ki. — Érdekes megjegyezni, hogy a sok kenéshez értő közül nem mindenki foglalkozik a csömörrel.

A csömör gyógyítására még két adatot jegyeztem fel. Ha fél, hogy megcsömörlik, iszik egy kis ecetet. (B. 91.) — Rán-tásos fakanalat megforrosít és keresztalakban a csömörös ajakra rányomja. (K. 41.)⁷⁵

27. Reuma, köszvény, hátfájás.

A köszvényt *hülésből* kapni. — A *dagadó köszvény* nemcsak fáj, de a betegnek a keze, lába meg is dagad. — Sokféle reuma van.

Reuma, köszvény gyógyítása történhetik elsősorban gőzőléssel, párolással. Tormát jól megtörnek, buzgó vízzel leöntenek, a vizet kádba öntik. A beteg széken ül, eléje helyezik a kádat (csebre), amiben a tormás vizet belehajigált forró békasókkal melegítik, a beteget jól betakarják. Ez jó *köszvény, fiatal reuma* ellen. (K. 41, 60.) — Hasonlóképp gőzöli magát a reumás beteg sós vízzel: sós *gérát* csinálnak és azt hevítik. Gőzölik még a reumás, köszvényes beteget szénamurvával, a reumásat büdöskővirággal, a köszvényest pukkantóval, a szalmás ház tetejéről levett muhával. Az ilyen muhával be is kötik a köszvényes beteget. Büdöskővirágból, tormából, szénamurvá-

⁷⁵ A leírás szerint kétféle tünet áll előtérben a csömörnél: az ajak kis hólyagai és a nyak csomói. Orvosilag e kettőből nehéz volna diagnózist felállítani, tény azonban, hogy már a régi leírások is csomókról beszélnek (pl. Csaplovics I, 234), de ugyanezt hallhatjuk sok mai népi leírásban is (pl. Veszprém megye, saj. gyűjt.) A csömör leggyakoribb és legrégibb gyógymódja a kenés (M O E. III, 194--5), de emellett sok helyen szerepel a beteg bőrének felszedése, a beteg megrázása, megropogtatása (Csaplovics I, 234, Népr. Ért. 1904:244, hasonló adatok Abaujból és Veszprém megyéből, saj. gyűjt.). Az utóbbiak azonban helyenként (és többek közt a Borsa völgyében is), a farzsábának jellegzetes gyógymódjai közé tartoznak. A gyógyeljárások alapján tehát e két betegség — csömör és farzsába — meglehetősen megközelíti egymást. (A csömörre vonatkozólag l. még M O E. II, 289, III, 194, M N y. 1940:192).

ból a reumás betegnek fürdőt is készítenek, nyirfalapú leveléből a köszvényesnek. (K. 16, 41, 60, 64, 78,* 84.)

Csomafája közelében sós árok van, abból iszapot hoznak haza, azzal a beteget jól bekenik, forró napra vagy rossz időben a kemence mellé ültetik. Ha megszáradt rajta az iszap, ismét bekenik. A *Sós árokból* még Újfaluba is vittek iszapot. (K. 41.)

Reuma ellen használatos a becsallányozás is. (Bá. 42.) Jó *becsojánozni csojányal a zsábát* is. (*Zsába* = zsibadt a test, afféle reuma ez is. Inkább a kezekben van. *Mintha rezegne*. K. 60.)

Patikaszereket is alkalmaznak (csontszesz, szappanszesz.) — Sós terpentinnel kenik a köszvényes testrészt. (K. 60.) — Belső nyilalástól jó a petróleum, állítólag megisszák. (K. 45.) — Köszvéynél alkalmaznak vérszipót is. (K. 64.) — Itt kell megemlékeznünk a *ventuzeról* (*vintuze*) is. A *ventuze* = köpöly, kis üveg harang, ami a régi hivatalos orvoslásban nagy szerepet játszott. A románok ismét divatba hozták, a hivatalos szerek közé tartozott, a borsai román orvosnő is használta. Úgy látszik, a ventuzét a nép is hamar átvette, talán, mert az egésznek valami népi orvosló íze van. Borsán egy román asszony gyógyítgat így vagy 20 év óta. Bukarestben tanulta, onnan hozta az üvegharangokat is magával. Spirituszba mártott ronggyal az üvegeket kitörli, meggyújtja, majd a láng ellobbanásával sorra a beteg meztelen hátára rakosgatja. Gyermeknél csak 2—3-t tesz fel,⁷⁶ felnőttél mind a 7 darabot. Akinek a háta, lába fáj, arra teszi. Sebre, kilisre nem. Adatközlő különben bábáskodik is a faluban (diploma nélkül).

Reuma, hátfájás gyógyítására e fizikális eljárásokon kívül ismerünk egyebeket is.

Amikor valaki nekifog aratni, búzaszállal kösse át a derekát, akkor nem fáj. (B. 85.)

Reumás ember a sírásáskor talált embercsonttal dörzsölje magát, utána a csontot tegye vissza helyére. (C. 122.*)

Hátfájásnál, derékfájásnál (*ceas rău* románul) a nézőnő napnyugta után seprűvel a beteg hátát kereken járja, közbe kilencszer román szöveget ráolvas, utána kilencszer köp. (C. 108.*)

⁷⁶ A mellékelt fényképen látható kis lányra csak a szemléltetés kedvéért rakták fel az összes *ventuzé*-t.

Reumánál (románul *mătrici*) is tudnak nézni a románok. Amikor a román pap búzaszentelőkor a határt járja, megszenteli, asztalt visznek ki és az alá burjánokat raknak, amiket *jertált* (már szűzen élő) *asszonyok* szedtek össze. A szentelés után a burjánokat haza viszik és otthon tartogatják. Reuma esetén a román nézőnő kilencféle burjánt vesz elő (búza, rozs, torma, stb.) és azzal a beteg egész testét háromszor kerekíti, váltakozó irányban (egyszer az óramutató járásával megegyezően, máskor fordítva) miközben románul ráolvas. (C. 70.*)

Borsán egyéb esetekben is (*gyepotk, je altyin* = nyilalás a hátban) tudnak nézni a románok.

28. Farzsába.

Románul: *mustye gye selj* — *Trazse mustye*.

G y ó g y í t á s a. A farzsába gyógykezelése specialisták dolga. A kezelés egyszerű formája a kenés. A hozzáértő a földön fekvő beteg hátát lefelé dörzsöli, *ha ropog, jól van*. — Kis Andrásné a ruhában lévő, fekvő beteget jól végig nyomogatja. (K. 30.) — De *felszedik a beteg bőrit* is, fejitől a lábáig. „*Fölszedem a farzsábádat, gyere, feküdj le.*“ (K. 41.)

A farzsába egy másik gyógy módja a beteg megtapostatása. Borsán az egyik román ember a beteget hasra fekteti, a betegen végig térdel, aztán fel és alá jár rajta. Állítólag Prágában tanulta egy kórházban. (B. 96.*) — Mondják, hogy gyerekekkel is megtapostatják a farzsábás beteget. (K. 30.) — Részben ide sorolhatjuk a következő gyógy módot is, ámbár ennél valószínűleg eredetileg ráolvastak. A beteg hasra fekszik és a gyógyító asszony kilencszer körbe jár körülötte az óramutató járásával ellentétes irányban. Minden fordulóban bal lábával a beteg derekára lép. Utána *felszedi* a beteg bőrét, hogy *pattanjon*. Egy román férfitől tanulta, csak az adatközlő ért hozzá a faluban, más nem tanulta meg. (C. 108.*)

Borsán van egy román ember (B. 95.*), akinek egészen sajátos gyógy módja van: a földön hasra fektetett beteget először megkeni, aztán a beteg lábához egy deszkát tesz és arra a balta fokával erős csapást mér, hogy jól megrázkódjon a beteg hátgerince. Állítólag a háborúban tanulta egy orosz orvostól.

Arról is hallottak, hogy farzsábánál két ember egymásnak hátatfordítva karjaival összekulcsolja egymást és váltogatva egymást felemeli. De ez nem jó, mert a másik is megkaphatja a farzsábát. (K. 17,* 30.)⁷⁷

29. A vese betegségei. Vizelet.

Vesebajosnak csikófarok teát, megyszár teát adnak inni. (K. 57, 60.)

Aki *nem tud húgyozni*, annak vadpetrezselymet, tökmagot főznek. (K. 62.) — *Pucájára* 3 tetűt tesznek, akkor megindul a vizelete. (K. 48.*) — Mikor *megreked a vizelet*, a beteg előtt egy edényből vizet csorgatnak; ez jobban megindítja, mint mindenféle orvosság. (A kidei bába adata, aki saját szavai szerint Kolozsváron hallotta ezt a kórházban K. 48.*)

Ágybahúgyozó gyerekeknek a seggit megtüzesített seprűvel megverik. (K. 64.)

30. Fehérfolyás.

Leírása, oka. „*Jönnek a fehérek.*“ Legtöbbször hülésből lehet kapni, pl. ha havibajjal a hideg vízbe megy. Akkor is meg lehet kapni, ha *elmúlik a vendége* és egy-két napra már *él az urával*. — Ha tojánhéjra lép a nő, akkor is megkaphatja. (K. 10, 63, 64.)

A fehérfolyás gyógyításánál majdnem kizárólag fehér színű növények szerepelnek. A következő növények teáját isszák: árva csallány fehér virágja, fehér akácvirág, fehér borostyán, fehér fuszulyka, fehér *szünzijere* (román szó), fehér üröm. — Isszák még a gyömbér főzetét, a kék sarkantyú virág teáját. Fürdőnek csak a fehér ragadály főzetét használják. (K. 10, 60, 48,* 78,* Bá. 42.)

Füstölik még a nőnél a trippert pókhálóval is. (K. 48.*)

A kimosás már orvosi tudomány. (K. 10.) — A kimosáshoz a bába székfűvirágot, kamilavirágot ajánlott. (K. 48.*)

A férfi a trippert álomban kapja vagy munka (aratás) közben. Trippert kap a be nem fejezett aktustól is. De soha még nem akadt férfi, aki az orvosnak bevallotta volna, hogy nőtől

⁷⁷ L. a csömör jegyzetét.

kapta. (B. 73.) — Csak egy gyógyszert sikerült feljegyezni: fehér fuszulykát főznek, annak levét isszák és azzal kötik be penisüket is. (K. 48.*)

31. Szellemi hibák, elmebaj.

A nem normális emberek: *eszelőkö, félkótya, kótyagos, háromkerekű, trifertályos, lüke, dilis, agyalágyult, dinyiló, nagy tránkáló. Hülye.* — *Balkezű.* — *Mula* = *ügyefogyott, buta, mafla, boldogtalan.* (K. 22.)

Bogara van a fejiben = *mániás.* Például van a faluban egy vén kisasszony (a leírás szerint *praecox*), erre nem nagyon mondják, hogy „bolond“, inkább azt, hogy *bogaras, nem teljes eszű.* Betegségének oka: nem engedték férjhez menni. (K. 10.)

Bolond. Egy lány szerelemből bolondult meg, egy asszony bánatában. (A leírás szerint *praecox*). — Egy asszony nagyon megijedt, attól bolondult meg. Ónyot is öntöttek, megmutatta az ólom, hogy kitől ijedt meg. (K. 6.)

Hülye az mást jelent. Olyan helyen születik a hülye, ahol részeges a férfi. (K. 10.) A hülye *ügyefogyott, boldogtalan.*

Mutuj = nem tud beszélni. Csak kacag. Így születik már. (K. 10.)

Az elmebetegeket így hívják például: *Bolond Lóra.* A gyerekek folyton csúfolják.

Egy református magyar legény Borsán késsel szaladt az utcán és közben kiáltozta, hogy tizenkét ördög van mellette. Válaszútról egy *babonás nőt* hoztak hozzá, az ráolvasott, mire meggyógyult. Azt mondták róla, hogy az *ördög szállotta meg.* (B. 129.)

Holdkórosnál egy vizes tekenyőt tesznek a ház elé. Ha beleesik, felébred, felijed, elhagyja. (K. 64.)

32. Fejfájás.

A fejfájás megelőzésére szolgál, hogy első menydörgéskor az ajtó félfába ütik a fejüket. (K. 23. Elmondó ebben nem hisz.) Gyakrabban az első menydörgéskor vashoz ütik fejüket, miközben a románok közismert versét mondják. (K. 19, B. 90.) Egy másik változatban első menydörgéskor vassal vagy késsel kell a fejet háromszor ütni. (C. 70.*)

A közönséges fejfájást empirikus szerekekkel gyógyítják: a fájós fejre reszelt pityókat, tormát tesznek, ecetes vizes ruhával dörzsölik, a fejre vérszipót raknak, lábukat meleg vízbe mártják. A kidei magyarok sűrűn szedik az ászpírint, a Beretvás pasztillát, de mindenekelőtt a Javolt. (K. 23, 63, Bá. 42.) — Látták, hogy más falvakban a románok ezüstöt hordanak a fülükben fejfájás ellen, de ez a mi vidékünkön nem szokás.

A fejfájások legnagyobb részét a napszúrással hozzák összefüggésbe. Ha napszúrás okozta a fejfájást, úgy a fej csak reggel, ahogy a nap feljön, 9—10-ig és délután, ahogy a nap kezd lemenni, fáj, napközben nem. „Nem rendes fájás, mert vagy délig fáj, vagy déltől fáj.“ (Bá. 42.) Az ilyen beteg napszúrást kapott.

A napszúrást ráolvasással gyógyítják, legtöbbször román szövegű ráolvasással, de elvétve magyar szöveget is ismernek.

Az egyik magyar asszony a következő rövid formában ismeri a gyógykezelést. A beteg lemegy a patakra, vesz kilenc forgácsot és azokat egyenként a vízbe mártja, majd a fején keresztül hátra dobja, miközben mondja: „Ami a vízbe, az a fejembe, ami a fejembe, az a vízbe.“ „Ami a homlokomban van, legyen a vízben, ami a vízben van, legyen a homlokomban.“ 9 reggel kell ezt ismételni napfelkelte előtt. Adatközlő az öregektől hallotta. (K. 38.) — Hasonlóképp mondotta el egy 68 éves református kidei asszony is.

Egy másik szöveget szintén magyarul mondanak, hasonlóképp a patak partján, 9 forgáccsal való merítgetés közben: „Ügy fájjon az én fejem, mintahogy ennek a forgácsnak fáj.“ (K. 23.) — De merítenek napszúrásnál 9 forgáccsal a pataknál minden szöveg nélkül is. (C. 69.)

A románok többféle ráolvasást ismernek a napszúrás ellen, egyik-másik román ráolvasást a magyarok is ismerik és gyakorolják. A ráolvasások egyik csoportját a patak, víz partján mondják. Napfelkelte előtt, szótlan, hátra se nézve a patak partjára mennek és ott 9 forgácsot a vízbe merítenek, majd azt hátrafelé (vagy váltogatva jobbra és balra) hajítják. A vízzel előzetesen homlokukra keresztet vethetnek. Az egyik változatban reggel és este különböző szöveget mondanak, a másik esetben visszafelé számolva hajigálják el a forgácsot. De lehet a patak partján a beteg fejét öntözni is, anélkül, hogy forgácsot használnának.

A román ráolvasások másik csoportját egy tál víz mellett mondják el. A beteg a tálba 9 fakanál vizet tesz, a tálát a térérdire veszi és egy vasnyelű bicskával a vízbe keresztet csinál, miközben a román szöveget mondja. Változatok: a csuporba kezdetlen vízre késsel keresztet vet a néző és románul ráolvas. — A néző felfordított veder vagy sajtár fenekére vizet önt, abba 9 széndarabot dob, a szénbe tút szúr, majd a vízzel a beteg homlokát letörli, miközben ráolvas. Utána kis vizet itat a beteggel, a maradékot az ajtó sarkára önti, akár a szenes víznél. (K. 39, 99,* Bá. 42, C. 70,* 107,* 109,* 117,* 122.*).

Nagy betegnél, aki nem tud kimenni, valaki más csinálja meg a fentebbieket csuporban, a csupor vízből aztán a beteg iszik. (C. 107.)⁷⁸

33. A szem betegségei.

A szem betegségei közül a következőket különböztetik meg: a) általában *szemfájás*, b) *árpa*, c) *vadször*, d) *farkashályog*, e) *hályog*, f) idegen test a szemben, g) vakság.

Profilaxis, jóslások. Amikor a tűzből szikra szökik, háromszor köpni kell: „phij, phij, phij, szökjön annak a szemibe, aki haragosan jön ide.“ (C. 113.) — A gyermeknek mondják: „Ne egyél pénteken zsírosat, mert megvakúlsz.“ (Ezt még a reformátusok is mondják.) — Jobb szem viszked: sírás. Bal szem viszked: öröm. (K. 63, 64.)

Szemfájás. A tanultabbja már szemgyuladásról beszél. — „Ilyenkor megpirosodik a szem, ég.“ Vizes ruhát tesznek rá. Ha nem kenik, akkor hályog keletkezik rajta („*hályog eresz-*

⁷⁸ Első mennydörgéskor másutt általában meghempergetődznek a földön, hogy derekuk ne fájjon, egészségesek legyenek (pl. Bakony, Ethn. 1908:288). Adataink szerint a fejnek kemény tárgyba, vasba való ütögetése csak Erdélyben ismeretes (Oláhlapád, Ethn. 1907:294; Aranyosszék, u. o.; Szatmár, Ethn. 1895:311; Máramarosi oláh, Ethn. 1891:364; Kalotaszegi oláh, Ethn. 1912:168; Jankó: Torda, 253; Haltrich 266, 316). — A fejfájás elleni ráolvasás is csak Erdélyben ismeretes („A vaknapot az újnap érje utól, hogy menyjen ki a fejiből“. — „Szaladj vaknap, mert jön az új nap“, stb. Udvarhelyszék, Népr. Ért. 1932:123. „Ami a fejemben, legyen a patakban“, stb. Oláhlapád, Aranyosszék, Ethn. 1907:294. Hasonló Jankó: Torda, 253. Fejfájás elleni ráolvasás, besztercevidéki oláh, Ethn. 1913:288).

kedik). — A beteg szem legegyszerűbb gyógyszere a víz. Volt Kidén az egyik udvarban egy kút, a telek tulajdonosa után *Pityula kútjának* hívták, azt régen szemvíznek használták. („Szemfájástul való víz.“) Hasonlóképp régtől fogva gyógyvíznek tartják szembajok ellen a *Csorgót* (bővízű forrás Kide szélén). — Sokan a szentelt vízzel mossák fájós szemüket, állítólag még több református, mint katolikus. — Szemcseppnek használják a csecstejet és a fehér liliom szirmának pálinkaszemes kivonatát. A fehér liliom virágot tiszta gabonapálinkában áztatják, kámmforral keverik. Ezzel mosogatják, ha a szem könnyezik, nagyon csipázdik, éjszaka beragad. Még a hályogot is *leszakítja*. (K. 10, 41, 60, 64, 80, 81, Bá. 42.)

Árpa. A szem árpája meglehetősen gyakori megbetegedés lehet, mert gyógymódját úgyszólván mindenki tudja. Valószínű azonban, hogy árpa alatt sok egyéb szembetegséget is értenek. Az árpa gyógyításának legegyszerűbb formája, hogy az árpát késsel háromszor keresztelik (K. 100.*) vagy a beteg az orsókarika kis lyukán háromszor belenéz a beteg szemmel (K. 29.*) — Az egyik adatközlő egy új korsó fenekére kilencszer köp, a köpetet egy másik új korsó fenekével kilencszer megdörzsöli, majd a köpetet az árpára keni. (C. 122.*) — Egyszerű, tapasztalati kezelés még, amikor az árpát jó meleg késsel megsütik. (K. 102.)

A szemárpának ráolvasással való gyógyítása általánosan ismert, a magyar ráolvasás szövegét majdnem mindenki tudja. Leggyakoribb alakja: a gyógyító személy az árpát sarlóval vagy fenkövel kereken aratja (háromszor megkerekíti), mondva: „Árpa, árpa learatlak, kévébe kötlek, kalangyába raklak, hazaviszlek, elcsépellek, malomba viszlek, megőröllek, hazaviszlek, megsütlek, megeszlek, kutyaseggibe vetlek.“ Utána háromszor leköpi az árpát. (Adatközlő, K. 19. szerint „tulajdonképpen románul megy, de lehet magyarul is mondani.“) — A szöveget többen csak rövidebb alakban ismerik. Változatok: 1. „...lóseggibe doblak.“ 2. „...kanca seggibe verlek.“ 3. „...papné seggibe beléverlek.“ 4. Kerekítés közben a fenkövel megnyomja az árpát. 5. Hideg vassal (pl. kulccsal) visszafelé kerekíti, közben megkeresztezi. 6. Puliszkával kerekíti körül, a ráolvasást háromszor mondja el („árpa, árpa ... tyúkseggibe duglak.“), utána a puliszkát tyúknak adja, hogy egye meg. 7. Sarlóval vagy késsel visszafelé kerekíti: „Árpa, árpa learatlak, marokba

nem teszek, kévébe se kötlek, kalangyába se raklak, csak a kutya seggibe csaplak.“ Utána háromszor köp. (B. 91.)

Ritkább ráolvasások a következők: este a beteg a szemét háromszor a kilincshez üti, miközben ezt mondja: „Árpa, árpa akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (C. 111.*) — Az utóbbi már teljesen megromlott, hiányos szöveg. Az egyik román asszony ehhez hasonlót mondott, de teljes román szöveggel.

Románok *urcsornak* hívják az árpát. Az egyik adatközlő öreg román asszony szerint reggel vagy este az árpát párna sarkával kell megkerékíteni,⁷⁹ közben kilencszer mondani a román szöveget. (Ha este nézi, reggelt mond és viszont.) Utána lefujja az árpát és köp. Adatközlő egy öreg román bábától tanulta, soknak megcsinálta már. De családtagjai mindaddig még nem tanulták meg tőle. (K. 100.*)

*Vadször.*⁸⁰ Általános hit, hogy a vadször szembetegség. „A jó szőrnek fehér a töve, a vadszörnek fekete. Befelé áll a szem felé, szúrja a szemet, hogy megvörösödik, könnyezik. Sokan álmatlanságtól kapják, mert szemük nem nyugszik.“ Kidén két szakorvosa van a vadszörkivételnek. K. 53. általában halott a vadszörrel, de a gyógyítást nem mástól tanulta. Szörszedő kicsiny csípővel szedi ki a szört, de kiszedheti a bicska hegyével is. Magyarok, románok egyformán keresik fel panaszaiikkal. — K. 51.* hasonlóképp írja le a vadszört. A vadször kivételt anyjától tanulta, vagy 12 év óta csinálja, mióta anyja meghalt. Szintén kis csiptetővel szedi ki. Magyart, románt egyformán gyógyít.

Van még Kidén egy román asszony, aki régebben bicskával szedte ki a vadszört, de most már nem gyakorolja, mert nem lát. Hasonló specialisták a szomszéd falvakban is vannak.

Farkashályogot alig ismernek. Az egyik adatközlő szerint: farkashályognál szép tiszta a szem, mégsem lát az ember. Ezt nem lehet megoperálni.

⁷⁹ Oláhlapádon a szempillák árpáit *korsónak* (*ulcior*) hívják, mert a gyerek törött korsónak a csecsin nézett keresztül (Eth. n. 1907:298). Kancsó szerepel árpánál a temesi szerbnél is (Eth. n. 1904:277). — Árpa gyógyításánál vánkos csúcs, kispárna egyebütt is (Ormánság, Eth. n. 1907:102). Az árpa irodalomt. 1. Berde 179.

⁸⁰ A vadször kétségtelenül megsértheti a szemgolyót, azonban sokkal ritkábban fordul elő, mintahogy azt a falun diagnosztizálják.

Hályog. Hályogot lehet kapni szemgyuladástól, véres szemtől, fáradságtól vagy ha huzatot kapott, megütötte a szemét. — *Gyógymódok.* Szárított tyúkzuza belsőt finomra törve, cukorporral keverve, jól megszítálva a szembe fújnak. — Semmi por a Csorgóról hozott fél liter vízben áztatva. (K. 26,* 64.) — Egy ráolvasás is ismeretes. Adatközlő dédanyjától tanulta, de ő még senkit sem tanított meg rá. Napnyugta után néz. Elővesz egy seprüt, egy kést, egy tejszűrőt, türeklözővel összeköti és az egészet a beteg szeme előtt forgatja, miközben mondja a román szöveget. (K. 26.*)⁸¹

Idegen test a szemben. A szembe került idegen testet az ahhoz értő kinyalja. Voltakép azonban a legtöbb esetben nem idegen testről van szó, hanem valamilyen sérülésről, kötőhártyagyuladásról, amit rendszeresen megnyaltnak. Csomafáján egy román nő (C. 112.*) a beteg szemhéját kifordítja és kinyalja az idegen testet. Egy ízben kislány szemét a bivaly farkával megütötte, föld ment be, *kis hályog csinálódott ott.* Három reggel megnyalta, *levette a hályogot.* Soknak segített így. — Borsán egy magyar asszony gyógyít hasonlóképp, aki különben többféle betegséget tud nézni.

Vakság. Akit a varasbéka szembe lehügyöz, az megvakúl. Ezért nem szabad a varasbékát megölni. (K. 64.)

Borsáról egy vak ember a maglaveti pásztorhoz ment és meggyógyult. (C. 112.*)

Vakság ellen a kígyózsír hasznos lehet, amit a következő mese bizonyít. Újfalun egy embernek a felesége vak volt. Hogy menekedjék tőle, gondolta, mérget hoz neki. Kígyót fogott, megölte, haza vitte, felvágta, mint a kolbászt, megsütötte, oda adta az asszonynak, hogy egye meg. Kérdi az asszony: „Mit csináltál?” — „Egy kis kolbászt.” Ett az asszony, jó volt, utána kezével (zsíros keze volt), megtörölte a szemeit. Másnapra mintha egy sűrű szitán át látott volna egy kicsit. „Mi volt az, amit ettem én?” — „Kolbász.” — „Aggyál még.” — Megint fogott egy kígyót, megsütötte, oda adta az asszonynak, aki evett belőle. Így tartott többször, amíg végre látott a feleség. Addig kente a szemét kígyózsírral, hogy meggyógyult. (Bá. 127.)

⁸¹ Hályog elleni ráolvasást ismerünk Göcsejből (Eth n. 1902:129), Szöregből (Eth n. 1891:70).

34. A fül betegségei.

Fülfájás. Fülfüvet megtörnek és levét becsepegtetik. — Csombort főznek és langyosan a fülbe engedik. — A fülbe vízben megáztatott puskaport töltenek. — Szentelt vizet öntenek. — Az ellenkező oldali fülbe egy cikk fokhagymát dugnak. — Ha a fül nyilalik, celler levéllel párolják, gőzölik. *Nagy békasót* (= kavicsot) megtüzesítenek és a celler levél főzetébe dobják, a támadt gőzt papírtölcséren keresztül engedik a fülbe, esetleg az edényt kendővel letakarják. (K. 8, 10, 21, 22, 60, B. 86.)

Bogarak a fülben. A fülbe bogarak is bemászhatnak. Ha a fülbemászó megy be, rág, zörög a fülben, erősen fáj. Ilyenkor tormaszeszt öntenek abba vagy az említett celler levél gőzöléssel hajtják ki. (Bá. 42, K. 45.)⁸²

35. A száj és a nyak betegségei.

Zabola.⁸³ A pendely aljával megtörlik. (K. 47.)

Papfalat.⁸⁴ A nyelven kis hólyag nő; a nyelv szélén, hegyén fáj. Gyógyítása: háromszor megköpik. — Mondás: „Falat nőtt a nyelvemre, nőjjön a papné seggire.“ (K. 10, 30.) — Háromfelé kell köpni: „Phü, phü, phü, papfalat nőtt a nyelvemre“ (— megint kiköp háromfelé —) „hogyan nőjjön a papné seggire.“ (K. 15.)

Valószínűleg ugyanez a román *ám pustye*, amikor a nyelven kis seb keletkezik. Gyógyítása: Háromszor kell románul ráolvasni, minden mondásra a beteg és gyógyítója kiköp. (K. 99.)*

Nyeldeklő leesik. Ha valakinek a nyeldeklője leesett, *kenéssel felveszik*. (K. 45.)

⁸² A *sempervivum tectorum* különböző név alatt ismeretes országszerte. A fent ismertetett gyógymódokat alkalmazzák egyetűt is. (Pl. a tölcserén való párolás, Göcsej, Ethn. 1902:131; Tiszacsege, Népr. Ért. 1935:28; Udvarhelyszék, Népr. Ért. 1932:123, stb.)

⁸³ A *zabola* szó ismeretes ugyan Erdélyben is (székely, Hétfalu, MTsz.), de gyakoribb előfordulása mégis inkább a Felvidék (Ipolyság, Hont, Szirák, MTsz., Abauj, Ethn. 1937:146, de Sopron is, MTsz., *zsébre* pedig Alföld, MTsz., Ethn. u. o.) A továbbiakban l. Ethn. u. o.

⁸⁴ A *papfalat* különböző név alatt ismeretes országszerte, Berde 195.

Torokfájás.⁸⁵ Legáltalánosabb, hogy torokfájásnál kis kalánnyal petróleumot adnak lenyelni a betegnek, tisztán vagy kis vízzel. — Fehér kutya faecest bodzafacsövön a torkába fujnak. Jó az édes tejbe áztatott fehér kutya-faeces a *torokba ereszkedett pokolvarra* is. Nyeljen belőle a beteg, de ne tudjon róla, hogy mivel gyógyítják. — Torokfájás ellen hasznos annak a keze, aki *két Szentgyörgy nap*⁸⁶ elevenen megfogott gyíkkal kente meg a torkát és utána a gyíkot elengedte. „Ha az én kezemmel megkenem, elmúlik, mert földi kutyát⁸⁷ fogtam.“ (Bá. 42, K. 45.) — A mezei tököt Keresztfelmagasztalása napján leszedik, elteszik. Szükség esetén megfőzik, ezzel kötik be a fájós torkot. (Román gyógy mód. K. 48.*) — A római katolikusok Balázs napján megáldatják torkukat, ez azonban Kidén nem nagy divat, alig néhányan kívánnak részesedni benne. (K. 98.) — A betegek szokták szentelt vízzel is öblögetni torkukat.

Golyva. Gyakran szüléskor keletkezik vagy víztől terem. A románok *gusáról* beszélnek (*gusa* = csomó a nyakon). — Azt is mondják, hogy aki fedőről eszik, az kap gusát. Gyógyítása: ha halott van, a halott kezével háromszor meg kell ütni a gusát, akkor a gusa elmegy a halottal. (C. 117.*)⁸⁸ — Különbözik ellene patikaszert használnak. (K. 10.)

36. A fog betegségei.

Fogfájás. A fogfájásnak meglehetősen változatos gyógyszerei vannak, kezdve az egyszerű meleghatástól. Párolják, gőzölik szénamurvával, kamillával, beléndekkel. A románok a *masalarita* nevű növényt (= *fogburjány*) használják. A rossz fogban féreg van, ha *masalarita* levelével füstölik, vagy a levelet

⁸⁵ A torokfájással kapcsolatban itt megjegyzem, hogy a XVIII. sz. második felében tonsillotomiát oláhok csináltak (M O E. I, 78.)

⁸⁶ **Kétszentgyörgynap:** a magyar és román szentgyörgynap közti idő. Más közlés szerint: Szentgyörgynap és húsvét közt kell találni a gyógyításra használatos kígyót. (K. 22.)

⁸⁷ A földi kutya az egyik közlés szerint *spalax typhlus*. Oláhlapád, Ethn. 1907:295.

⁸⁸ A golyva gyógyításánál halott szerepel Pápai Páriz-nál is. (Megholt ember koponyájából igyon a beteg. Pax Corporis, 355). V. ö. még Haltrich 308.

megfőzik és annak a levit a beteg a szájában tartja, a főzettel gőzölik, a féreg kihull. A féreg olyan, mint a hernyó, de „az értelmesebb ember tudja róla, hogy az ideg.“ A *masalarita* főzetéből és tengeri lisztből puliszkát is készítenek és azt a beteg arcára teszik. — Forró vasra ecetet cseppentének és azzal párolják. — A fájós fogra pálinkát tartanak, sósbórszesszel, levendula teával öblögetik vagy ha kihuzatták és a helye fáj, zsályával. — A lyukas fogba szegfűszeget, temjént, kámfort, izsóp levelet dugnak. Szentelt temjént még a román tanító is kért a kidei paptól. — A fogban lévő férget kígyófügyökérral vagy vitrom olajjal égetik ki. — Ha megdagadt valakinek az arca a fájós fogtól, akkor puskaporral összekevert színmézet tesznek rá. — Tesznek még a beteg ember fülébe foghagymát, kámfort, sósbórszeszes vattát. (Viszont fájós fognál foghagymát nem esznek, mert attól még jobban fáj.) — Tesznek még a beteg rész inyére vérszipót is. — Végül még egy gyógymód, a *türömfü és jajlevél*. (Egyszer türünk, egyszer jajgatunk.) (K. 9, 10, 12, 21, 22, 50, 60, 63, 64, 17,* 29,* 48,* 78,* Bá. 42.)

Pokolvar. Buba. A leggyakoribb fogbetegség, sőt úgyszólván az összes kórformák közt a legismertebb a pokolvar. Fáj a foga, a foghúzásra *szökik egy piros csomó, megdagad az egész orcája.* — *Odavetődött a pokolvar.* — Rossz fogtól kapni, dagad, fáj erősen. — *Megkél a fogfájás, csomó keletkezik ott.* — Kilencvenkilencféle a pokolvar.⁸⁹ (K. 10, 18,* 29,* C. 69, B. 76, 88.)

A pokolvart gyógyítják helyileg is, de ritkán. Színmézes puskaporral kenik be, kívül a mézre dohánylapot tesznek. — Tejbe főtt csombordot tartanak rá. — Kék votyintyát tesznek rá. — Alkalmazzák a vérszipót is (K. 16, 21, 41, 60.)

A pokolvarral a leggyakrabban nézőhöz mennek, hogy az *lehúzza* a pokolvart. Legegyszerűbb formája ennek, hogy a pokolvart borssal kevert kovászos foghagymával *lehúzzák*, kilencszer *kerekítik*, de közben semmit sem mondanak. (C. 69.) — De ez csak ritka gyógymód, általános az, hogy mondanak is közben valamit. — Kidén most a leghíresebb pokolvar specialista

⁸⁹ Ritkábban beszélnek a test egyéb részén keletkezett pokolvarról. Pl. Szeme meg van hibázva, odavetődött a szemire a pokolvar. — Elvágтам a kezem sarlóval, megkótt a forróságából, ezért ütött ki ott a pokolvar. (B. 88.)

egy román asszony. (K. 29.)* A nézést vagy 10 évvel ezelőtt tanulta egy román asszonytól. Szilvafa töviből kilencszer földet vesz egy kis tányérba, 9 szem borsot és 9 burját a macskanádrából (*frunza bubí*) ad hozzá. A beteg a fájós oldalán ingét leveszi és 3 ujját a tányérba teszi. A nézőnő földet vesz a tányérból, kilencszer *megkerékíti* a fájós rész előtt, majd a földet a beteg karján lehúzza a tányérba, miközben sutogva mondja a román szöveget. Utána a miatyánkot imádkozza, az egészet kilencszer ismétli, végül a földet visszateszi oda, ahonnan vette. Háromszor néz, este napnyugta után és reggel, napkelte előtt és ismét este. Másnak a szöveget nem szabad elmondani, mert akkor már nem használ. Magyarok, románok egyformán keresik fel, főleg azonban asszonyok. („Eljöttem, hogy *nézzessen*, mert fáj a fogam.“)

Hasonlóképp húzza le a pokolvarrt egy másik kidei román asszony, de ő rövidebb szöveget mond (vagy legalább is csak ennyit mert nekem elmondani). A nézést érdekes módon egy magyar asszonytól tanulta, aki viszont egy román faluból hozta a tudományt.

A pokolvarr nagyhírű gyógyítója volt Kidén egy református magyar asszony, dálnoki és belényesi Kovács Gergelyné, aki azonban négy évvel ezelőtt 72 éves korában meghalt. Amíg élt, csak hozzá jártak a betegek mind a pokolvarrral, bár más is csinálta akkor is a faluban, de annak nem sikerült úgy. Egyéb gyógyításhoz is értett, de a pokolvarban volt a legjobb. Háromszor kellett, hogy jöjjön a beteg, amikor harmadszorra jött, már teljesen *le volt lohadva az arca*. Még sajátmagának is megcsinálta, a lánya hozott akkor földet. Egy román asszonytól tanulta, gyermekei viszont nem tanulták meg (egyik fia különben jóállású állami tisztviselő), csak az egyik unokája, egy 33 éves ref. asszony. De az utóbbi sem gyakorolja, kineveti, még magyarra sem tudja a szöveget lefordítani. Sokan mondták neki, hogy *produkálja*, „mert hisz csak a legnagyobb leánygyermeknek hasznos a keze, ha utána fiúgyermek születik“, ő pedig az. — Kovács Gergelyné gyógyítása hasonló az előbbiekhöz, azzal a különbséggel, hogy a földhöz savanyú kovászt, foghagymát, borsszemet is tesz és abból 3 kicsiny csomót gyúr. Magyar, román egyformán járt hozzá, a gyógyításért fizettséget nem kért („ne fizessen semmit, csak jó szót“). Szintén román szöveget mondott.

Változatok (román ráolvasások): a néző napkelte előtt mondja, éhgyomorra, 3—5—7—9 ízben vagyis mindig páratlan számmal. (C. 70.*) — A néző kezében sót, kenyeret, parazsat tart, azzal kerekíti és ráolvas, a végén háromszor köp, a sót, kenyeret kutyának adja. (C. 122.*) — A néző egyik kezében seprű, a másik kezében kendő, kés van. A késsel a pokolvart 3... 9 ízben keresztezi, közben ráolvas, utána háromszor köp. (C. 70.*) — Van, aki ezüst pénzzel nézi a pokolvart. (C. 55.) — Pénzzel vagy gyűrűvel néz, a gyűrűre kenyeret, sót ragaszt. (C. 117.*) — Ezüst pikulával, ezüst ékszerrel kerekíti. (C. 109.*) — Kis rongyot összefacsar, meggyújtja és azzal kerekíti a pokolvart. A román szövegű ráolvasás egyik feléig az egyik irányban, a másik felében ellenkező irányban kerekíti, utána kilencszer leköp, a földre keresztet vet. (B. 91.)

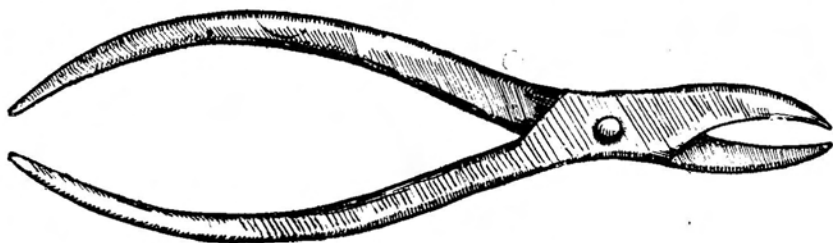
Rosace, rosáca. E román szó alatt valószínűleg a gingivitist értik. Az inyen kis fájdalmas hólyag keletkezik. — Csak az inyenben fáj, míg a bubánál fel is dagad. (K. 78.*)

Gyógyítása. Kidén egy román asszony *tud nézni neki*. Kis lapátra izzó szentet tesz, kezibe réznyelű kést vesz („mert csak réznyelű kés érvényes“), a beteg kitátott szájjal a füstölő szénre hajol, a néző a késsel a parázs felett keresztet vet, miközben románul ráolvas. A végén háromszor leköpi. Édes anyjától tanulta, aki nagyhírű gyógyító volt a faluban. (K. 78.*) A szomszéd faluban lakó bátyja teljesebb román szöveget tud. Szerinte kilencszer kell nézni ellene. (K. 97.*) — Egy másik néző csuporba három izzó szentet tesz és azzal kerekíti a beteg részt, miközben románul ráolvas. A mondás elején keresztet vet, a végén háromszor köp. (C. 70.*)

Foghúzás. A fájós fogú ember, ha már megpróbálkozott a különböző háziszerekkel, volt a nézőnél is, de fogfájása még mindig tart, elszánja magát, hogy kihuzatja a fogát a falusi fogorvossal. Ha felvilágosodott magyar ember a beteg, nem nézet, hanem egyenesen a foghúzóhoz megy. Foghúzással a hivatásos orvoshoz csak nagy ritkán mennek, Kolozsvárra pedig csak akkor, ha már a falusi foghúzás nem sikerült és az alveolus elgenyed. Kidében az idős J. S. a foghúzó, aki egyszersmint a környék állatorvosa is. (K. 16.) Öreg apósától tanulta a foghúzást, azt nézte, figyelte, de maga csak akkor kezdett a mesterségbe, amikor apósa meghalt. Körülbelül 40 év óta húz fogat. Apósa közönséges kovácsolt fogóval dolgozott, egy ideig

ő is azt használta. 1910-ben valódi fogorvosi fogót kapott állítólag egy kolozsvári orvostól. Kulcsa is van, de azt nem használja, mert nagyon durva szerszám. Fia már szintén megtanulta a húzást, ha az öreg nincs otthon, ő húz fogat. Sokan járnak hozzá, a szomszéd faluból is. „Jóságból teszem meg“, ahogy mondja. Sajátmagának is kihúzta már a fogát. Húzásnál „kicsit tekerni kell, hogy nyissuk meg.“ A vérzést édes tejjel csillapítja „annál jobb nincs.“ Ha a foghús meg van dagadva, gennyezik, nem húz addig, amíg meg nem gyógyult az inye.

Hosszúmacskáson is van foghúzó, akihez Csomafájáról jártak a betegek, de ma már nem húz, mert reszket a keze.⁹⁰

2. kép. Foghúzó fogó (K. 16). 16.5 cm.

37. Öntés.

Leírása. Piros foltokban üt ki a bőrön, tele hólyaggal a teste, meghólyagzik a teste. Tele volt a teste pattanásokkal, mint a kása. — Kis pattanásokat, sebeket, fekélyeket kap. — Hasán üt ki, apró buburuzás, aztán az egész testén. — Csupa seb volt derékig a lába, patikaszer nem használt. — Vereses fekete hólyagok, sebek keletkeznek a testén, olyan veres himlő, apró bibircsók vannak. — Viszked, szeme, ajka feldagad, fáj

⁹⁰ A fájós fognak országszerte igen változatos, de lényegében eléggé hasonló gyógymódja van, sok közülük igen nagy multra tekinthet vissza (pl. a *Hyosciamus niger*-rel való füstölés már megtalálható két babiloni receptben is, I. MOE. III, 262, vagy pl. még a **Türömfű** is régi dolog, XVII. sz. Ethn. 1915: 41). — De abban már különbözik vidékünk (és valószínűleg egész Erdély) Magyarország egyéb területeitől, hogy itt a periodontitist **pokolvarnak** hívják (L. a pokolvar lehúzását pl. Jankó: Torda, 253, vagy Jankó: Kalotaszeg, 199. Részletesebben Berde 227). A **pokolvar elleni burján** az egyik leírás szerint *Lysimachia numullaria* (Oláhlapád, Ethn. 1907:296).

a belső része, a belső részét gyötri az embernek, hogy étel se kell rula. (K. 3, 23, 32, 35, 53, B. 90.)

A fápt valószínűleg ugyanaz, románul.

Ok a. Öntésbe lépett, attól kapta, — Öntésbe volt. — Jön rá az öntés. — Paszulyt, kukoricaszemet, kásadarát, hamut keresztútra vagy az utcán keresztbe öntenek, abba lép. — Mint gyermek két összeragasztott krajcárt vett fel az úton; három nap múlva megbetegedett, stb. — Leggyakrabban az öntésben a fuszulykaszem szerepel. (K. 3, 23, 32, 35, 53, 78,* 99, Bá. 42.)

Gyógyítása. Az öntéseket orvos nem tudja gyógyítani. Legismertebb gyógymódja, hogy néznek ellene.

Kedden vagy pénteken, napkelte előtt kúthoz kell menni, a kútból 9 új fakalánnyal visszafelé számítva (9, 8, 7, 6, ... 2, 1.) egy felfordított veder fenekére vizet merni, majd a vizet csuporba önteni. A csupor vízzel az ajtó közé a küszöbre állított meztelen beteget le kell önteni, mondva: „Neked kalánnyal öntöttek, én most csak csuporral öntök.“ — Ezt 3 nap háromszor kell ismételni. Az adatközlő anyósának örökké volt 9 új fakalánnya, avégből tartotta, hogy mindig kéznél legyen. Kolozsváron is gyógyított így, ha szükség volt, akármikor, nem nézte, hogy milyen nap van. (K. 3.)

Napkelte előtt a kútra megy szóttlan vízért. A vizet 9 új fakalánnyal kétfelé méri: az egyik felét a felfordított veder tetejére, a másik felét edénybe önti. Minden kalánnyal kilencszer mer. A beteget csupaszon a küszöbre állítják, a néző az egyik kezében seprűt, a másikban az edény vizet veszi és a következőket mondja: „Te öntesz egyet, én öntök kettőt, te öntesz kilencet, én öntök egész vederrel“, azzal leönti a veder vízzel a beteget és lesepri a seprűvel. — Adatközlő egy román asszonytól tanulta, de ő maga sohsem csinálja. (K. 53.)

Napfelkelte előtt egy felfordított veder fenekére 9 új fakalánnyal kilencszer vizet mer, mondva: „Én merek eggyel, kettővel, ... kilencel.“ A vizet röstölőbe kiönti, majd azzal a küszöbre állított beteget leönti: „Ami a vízben van, az legyen a testeden, ami a testeden, legyen a vízben.“ Elmondó nagyban gyakorolja, magyarok, románok, katolikusok, reformátusok egyformán jönnek hozzá. „Én se nagyon hittem benne, de most lassan hiszem. Talán a hideg víz gyógyítja meg a betegeket.“ (Nénjétől tanulta, aki viszont a nagybátyjától. Mindegyikük római katolikus. K. 31.)

A nézőnő kedden, pénteken és ismét kedden napkelte előtt a patakhoz kimegy és a következő szavak kíséretében vizet merít: „Jó reggelt komámasszony, eljöttem az abrosz után, mert jöttek valamilyen vendégeim.“ A vizet haza viszi, kissé meglemelegíti és ezzel a vízzel a kádba állított beteget megmossa; a vizet a fejére tölti, mondva: „Uram Jézus, segély meg, hogy legyen az orvosság az Istentől és tőlem.“ Ezzel lehúzza rajta a vizet, vigyázva közben, nehogy szétfreckelje és valaki belelépjen. Tehát még a kádból is a beteg ruhára lépjen. A maradék vizet a néző visszaviszi a patakhoz, ismét köszöntve: „Jó reggelt, komámasszony, visszahoztam az abroszt, mert elmentek a vendégeim.“ — Adatközlő soknak nézte; ha szükség volt, rögtön éjjél után elment a patakhoz a vízért. Mondta magyarul is, ahogy fentebb lejegyeztem, mégis inkább románul mondja, mert magyarul nem talál oly jól. A nézésért általában 1 véka kukoricát kapott. (B. 90.)

Kide híres, de már nem élő gyógyító asszonya szintén 9 kalánnyal merített vizet a patakból kilencszer, a vízzel a mezítelen beteget leöntötte és szpurkált edénybe töltve a lecsorgó vizet, szóltan visszavitte oda, ahonnan hozta. A vizet azonban románul köszöntötte. Fia megtanulta anyjától, most is gyakorolja. (K. 32.)

Egy másik néző a pataknál 9 kis faággal forgácsot mer, homlokát megsimítja, majd hátrafelé dobja a forgácsot, miközben a román szöveget mondja. (B. 93.)

Bizonytalanabb értékű a következő adatközlés: búzakorpa főzetével kell mosni a beteget lefelé, utána, anélkül, hogy visszatekintene, keresztes útra kell kivinni a mosadékot, ott kiönteni, a fazekat a földhöz csapni. (K. 35.)

Az öntést románul *fáptnak* mondják. Mégis, mintha a *fápt* alatt valami mást értenének; a meghatározások szerint valamilyen kásaszerű pattanásokból álló kiütés (olyan, mint a kása), a beteg egész testét belepi. — *Kis kásaszerű pattanás, forróságtól kapja.* — *Apró sebek, mint apró himlő.* — Viszket a belső része, éjjel nem tud aludni. (K. 31, C. 70,* K. 97.*) — Megjegyzem, hogy a rüh nem tartozik ide, az ellen nem is néznek.

Az öntés és a fápt megegyezésére utalnak a hasonló gyógy módok. Az itt használatos gyógymód lényege szintén a patakról 9 faággal, kalánnyal merített víz használata, a test leöntése, megfelelő román szöveg kíséretében. Adatközlő a román szö-

veget egy magyar asszonytól tanulta. (K. 99.*) — Hasonló gyógymódot ismer K. 78.*

Ismerik azonban a fáptnak az öntéstől eltérő gyógymódját is: malomkerékről kell visszafelé vagy szótlán 9 cseppet meríteni és azzal a beteget lemosni, miközben románul ráolvasnak. (C. 70,* 117.*) Mondják azt is, hogy lóheveredésben hevert a beteg, attól kapta a fáptot. Gyógymódja: zabostarisznyával, gyapjutarisznyával a beteget megdörzsölik, utána a tarisznyát a tűzbe rázzák. Ezt kilencszer kell ismételni. (C. 107, 117.*)

38. Seb.

Levezett a seb = nedvezett. — *Mirigye* a sebtől van; addig van, amíg a seb tart.

Sebekre leggyakrabban növényképleteket tesznek, így hazug lapu, keserű lapu, uti lapu (kis pattanásos sebre) levelét nyersen teszik rá, Boldogasszony lapu levelét; katonacseresznye, vad-alma haja, vérehulló fű főzete levéllel mosogatják. — Lófing *vágástúl jó*, teljesen begyógyítja. — *Vágástúl, keléstül jó* az egérfarkú fű sótalan szalonnával. — A szerecsendióvirághaj minden sebre, kelésre jó. Kigyófű szerepel egy mesében: Derzsén egy sebes lábú embert el akartak tenni láb alól, titokban ételébe kigyófüvet adtak, de ettől csak a lába meggyógyult lassan, az embernek semmi baja sem történt. Nem mese ez, igaz történet. (Bá. 42.) — A vérehullófű azért jó a sebre, mert e burjánra csepegett Krisztus vére a keresztről. (B. 76.) — A növényekkel való gyógyítás keveredhetik patikaszerrel: egy kidei asszony fekélyes lábát Gulárd vízzel megmosta, majd utána zöld lapú levelet tett rá. Az *ulcus cruris*ra különben jó a fehér liliom levél, farkasalmafalevél. (K. 30.)

Ugyanitt megemlíthetjük a következő verset is:

*Elvágtam az ujjam, jaj de fáj,
Fügefalevelet tettem rá,
Fügefalevél éjjel harmatos,
Alacsony a babám, de csinos.*

(Kide, 12 éves kislány.)

Egyéb szerek sebre, sértésre: só (sós kenyérbél még a tövist is kiszívja), csizmadiaszurok, pálinkás, szeszes ruha (*ulcus cruris*ra, vakütésre), szappanos, pálinkás vizes ruha, patikából

kígyózsír, fülsár, (ha tövist akarnak lábukból kiszedni), takony (csizmasértésre), hügy (ha kihat a keze, lába bőre). — Friss vágást lisoformos vízzel esetleg kimosnak, utána a szalonna felső részével bekötik.

Szerepelnek szentelmények is: Mikola búcsúhelyéről virágot hoznak, azt megfőzik és a főzettel mosogatják a sebet. (C. 69.) — Mikoláról az oltár mögül sárga porondot hoznak, azt ecettel feláztatják és a fájós kezet, lábat kötik. (De sebről itt nincs szó. C. 69.)

Ebbe a csoportba sorolható az ujj felszállkásodása. — *Felszállkásodik* annak az ujjja, aki mást vizelni lát. — Ha kiszállkásodott a körömház, hámlik a bőre, úgy ujjait az ablakhoz dörzsölje, feltörölve így az ablakizzadtságot, ettől elmúlik. — Attól is, ha kemence szájába körmével oldalról besepri a hamut.

A sebeknek nincs külön gyógyító személye, legfeljebb az öreg unitárius papnéhoz mennek el, aki eléggé racionális módon, mosással, kötözéssel gyógyít.

Vérzéscsillapításra, elsősorban sarlóvágásra megtört kotáng virágot használnak. — Vérző helyre egyszerű főtt taplót (fűkullancs?) szorítanak vagy lófingot, pókhálót, meszet tesznek.

Az ismert gyermekvers:

*Gólya, gólya, gilice,
Mitől véres a lábod,
Török gyerek megvágta,
Magyar gyerek gyógyítja,
Sippal, dobbal, nádi hegedűvel.⁹¹*

Orrvérzés esetén erős ecetes ruhát tartanak a beteg orra alá vagy jól meglocsolják a feje lágyát, nyakcsigolyáját. — Arról is tudnak, hogy aranygyűrűt tettek a nyakcsigolyájára. (K. 50.)^{91, a}

39. Marás.

Akit a kígyó megmart, annak a harapott testrészét 3 napra és 3 éjjelre a földbe ássák. Állandóan a nedves földben kell lennie, így megszívja azt a részt, hogy olyan, mint a gyolcs.

⁹¹ E gyermekvers samanisztikus tartalmát különben nem Roheim vette észre először (ahogy pedig ez már lassan az irodalomba átment, l. pl. Berde 233) hanem E. P. (Erdélyi Pál), l. Ethn. 1901:42.

^{91/a} Túlnyomórészt kidei magyar adatközlők.

De tesznek a kígyócsípésre huygos sárt, földet is, akkor nem kél tovább.

Bogár-, darázscsípésre hideg vasat, huygos földet tesznek vagy petrezselyemmel dörzsölik meg. (K. 17,* B. 91, 129.) — Akit 9 mérges lódarázs megcsíp, az meghal. (C. 79.)

40. Égés.

Megégett vagy leforrázott testrésze a legjobb a reszelt krumpli. — Használják még a tón összegyűjtött békanyálat, sőt, aludt tejet, tintát, viasszal összeolvasztott faolajat, tejben megfőtt hársfa mezgét, áztatott málélisztet, ganéjt. — Hozatnak a forrázásra glétecetet a patikából is. (K. 45, 63, 77, 84, Bá. 42.)

41. Fagyás.

Fagyos testrésze sós káposzta lapit tesznek, az *kifagyasztja a fagyos részeket*.

42. Tályog.

Leírása. Inkább a fiatalok kapják a hajlásokban, ágyékban. A füle töviben, nyakon, álla, hónya alatt, lábon, ágyékban *megcsomózik, megkél, megdagad, kifakad. Magától csinálódik. Kinek kezdődik a tályog, meg van pirosodva.* (K. 30, 31, 53, 18.*)

Gyógyítása. Tályoggal a beteget a legtöbb esetben a nézőhöz viszik. „Megyek, mert az tud nézni.“ — „Legyen oly szíves, nézze meg a tályogot.“ (K. 18.*) A tályogspecialisták közt egyformán akad magyar, román; mindegyikük nő, a szöveget igen kis kivétellel románul mondják.

K. 9. — A tályogot fenkövel kerekíti, közben románul ráolvas. A végén megkeresztezi és leköpdösi.

K. 53. — A fenkö végit keréksárral besározza és azzal háromszor megkerekíti, háromszor megkeresztezi, háromszor megköpi. A szöveget is háromszor kell mondani. Kb. 18 éves korában tanulta egy román házaspártól, azóta is gyakorolja. Magyarok, románok, reformátusok, katolikusok egyformán jönnek

hozzá. A szöveget románul mondja, mert „románul jobban jön ki.“ A szöveget másnak nem szabad elmondani, különben nem használ.

B. 93. — A tályogot fenkövel kerekíti először az óramutató járásának irányában, aztán ellentétes irányban. A végén köp. (Román ráolvasás.)

Bá. 42. — *Fenkövel néz*, fenkövel kerekíti az előbbihez hasonló módon, a ráolvasás után keresztet húz a földön. Magyarul nem tudja, *mert nem talál a mondóka*. (Román ráolvasás.)

C. 69. — Anyósa híres nézőnő és bába volt Csomafáján, tőle tanulta a tályog elleni ráolvasást. Akármikor néz, ha ideje van rá (tehát a nézés itt nem napokhoz kötött). A tályogot fenkövel és tojással kerekíti kilencszer. Eddig csak családjának csinálta. (Román ráolvasás.)

C. 56. — A tályogot fenkövel vagy tojással kerekíti, közben magyarul mondja: „Te azt mondtad, akkora leszel, mint egy ökör, de ne legyél, oszolj el annyira, mint egy kis máknak a magja.“ — Ezt tudja, de nem gyakorolja.

K. 30. — Hideg vassal (fejszével, kulccsal) háromszor *visszafelé kerekíti* (= óramutató járásával ellentétes irányban), ráolvas, keresztet húz rá, végül háromszor leköpi. Románul mondja, mert románul jobban talál a szó. Egy vén oláhnétől tanulta, saját gyermekein produkálta. 22 éves lányát is megtanította rá, hogy tudja, ha tályog fordulna elő gyermekeinél.

B. 91. — A tályogot fejsze élével keresztetzi, a román szöveg végén fokával megnyomja. Anyjától, aki szintén magyar volt, tanulta. Románul mondja kb. a következőt: (saját fordítása) „Tályog, tályog, ne fájjál, ne teremjél, ne kelljél meg, térjél meg, a fejsze élével megkeresztetek, a fokával megütlek.“

C. 109.* — Fejszével kerekíti, a végén keresztetzi és háromszor köp. (Román ráolvasás.)

K. 18.* — Fejsze fokával a tályogot keresztetzi és kilencszer mondja a román szöveget, a végén háromszor köp. Román asszonytól tanulta, saját lánya még nem tanulta meg tőle.

C. 70.* — Háromféleképp tudja: tojással, fenkövel és fejszével. A háromféle módot különböző esetekben alkalmazza, így ha meg akarja *fakasztani*, tojással néz, ha *vissza akarja*

fordítani, fejszével. A tojással kerekíti, a fenkövel keresztezi, a fejszének először az élével, utóbb a fokával keresztezi. A végén köp. (Román ráolvasások.)

K. 31. — A kerékből kis keréksárt vesz és azzal keresztesen megkeni a tályogot, mondva: „Én megkenlek téged tályog, az Úr Jézus legyen veled, hogy távoztasson el téged.“ Kétszer mondja napkelte előtt, napnyugta után, akármilyen nap. Másoknak is megcsinálja, ha szükség van rá. „Ha nem használ, nem is árt.“ Egy magyar asszonytól tanulta, aki viszont egy román asszonytól sajátította el.

Egyesek szerint a tályoggal azonos a *jeluduta* nevű betegség (román szó). Itt a lágyékban, hajlatokban csomó keletkezik, kelés, vágás következményeképen. C. 70.* gyógyítása: talált csonttal keresztezi, románul ráolvas, utána a csontot megfordítva visszateszi.

A tályoggal kapcsolatban másfajta (román) nézésekről is hallottam, de szöveget nem sikerült megtudnom. — Bádokban egy román asszony laskanyújtóval tud nézni tályog ellen. Ugyanott egy másik asszony a tályogot, majd a földet megcsókolja, közben mond valamit. (Bá. 42. közlése.)

A fenti gyógymódok csökevényeinek kell tekintenünk a következőket:

A keréktengelyből keréksárt vesz, abba mártja a fenkövet és 3 reggel e fenkövel a tályogot háromszor megkerekíti (háromszor megnyomva a közepit), utána már a fenkövet nem használja, elrejtí. Szövegről nem tud. (K. 2.) — A tályogot hideg kulccsal visszafelé megkerekítik, kerék sárral bekenik. (K. 64.)

Férfi penisével visszafelé kerekítik. (K. 29,* 48,* 78.)*

Egérnek a bűrit ráteszik. (Kide.)

Lenmag tejbe főzve, rátéve megkeleszti, kifakasztja. (K. 18.* Borsa.) — Forti tapaszt is rátesznek. (Borsa.) — Fehér liliom levele színmézzel. (B. 76.)⁹²

⁹² Tályog és kelés közt itt különbséget tesznek. Általában a tályog és a ráolvasással való gyógyítása a legismertebb betegségnek illetve gyógy módnak számít. A meglehetősen bizonytalan értelmű kelevényt már régóta másutt is ráolvasásokkal próbálták gyógyítani (Pl. az egyik Bornemisza féle ráolvasás, Berde 210; 1656, M O E. III, 370; székely, Eth n. 1894: 324; Udvarhely, Eth n. 1901:33; Háromszék, Eth n. 1891:362; Szalonta, Eth n. 1914:321; Tápé, Eth n. 1891:37, stb.)

43. Kelés.

Leírása. *Kilis.* — *Fokadás, kifokad a kelés.* — *A kilisnek van teteje, csúcsa, míg a kelés a bőr alatt terjed, nagyobb helyet foglal el, de mégse oly mérges, mint a kilis.* (K. 2.) *Kifokatt, kifokasztotta.* Románul a kilis = *buboj*.

Megelőzés. Karácsony és újév közt nem szabad paszulyt főzni, mert kilises, sebes lesz. (K. 63, 64.)

Gyógyítása. Növényképleteket azért tesznek a kelésre, hogy szívja ki: bojtorján lapú, borzafalevél, farkasalmalevél (ennek levélvel mossák, ha valakinek keze, lába megkél és tele lesz nyúvel), egérfarkú fű, fehér lilium levele, jövötény (kelevényre, sebre), keserű lapu, kék adálya (kelevényre, sebre), lusorja, lósorgya levele, cikkája (cikáját összetörik, tejszínnel keverik, lapujába csavarva a kemencében megsütik és melegen a kelésre borítják), nagy jövötin (jövötény) lapu, sült hagyma csepp tejszínnel, kis lenmag vagy köménymag megtörve, tejben főzve.

Az utóbbiak már átvezetnek a nagyon népszerű *házi ír* készítéséhez. Kidén K. J.-né tudja a *házi ír* pontos összetételét, a receptet bibliájába találtam beírva. 1 pohár tejhez diónyi faggyút, 2 diónyi szappant, csipetnyi sáfrányt, 1 nagy hagymát, 5 leire faolajat, fél zsemlyét, diónyi sárga viaszt ad és összefőz, amíg ír lesz belőle. Egy zsidónétól tanulta. Mindenféle kelésre, kilisre, sebre jó. *Megkeleszti, sietteti*, de meg is gyógyítja, *meg is fokasztja, kitakarítja, begyógyítja.* Soknak használt, akinek megcsinálta a *házi irat*. (K. 4.) — Többekévesbbé hasonló formában mondta el K. 31, 41, 60. is. — Egyszerűbb, őszibb készítmódja: édes tejszinhez szappant, lisztet adunk, beleköpünk és megfőzzük. Utána kis gyolcsdarabra kenve a kilisre tesszük. *Keleszt, fakeszt, gyorsít, kiveszi a gyökerit.* A készítést azonban reggel, mosdatlan kell végezni. Adatközlő állítólag kisküküllői székelyektől hallotta, de itt mások is megtanulták tőle. (C. 119.)

Ha valakinek *az ujjá* kél, csicstejes tésztát tesznek rá. (K. 77.) — Végül gyakran hoznak a patikából Forti tapaszt.

Körömméreg: teljesen átkékül az ujjon a köröm, az ujjbegy. Oka: ütés, szúrás, tövis. (K. 14.) **Gyógyszere:** jövötény, ebszőlőlevél, keserű lapu. (K. 14.)

Egyéb, a helyi gyuladásoknál külsőleg alkalmazott szerek: rendes csizmabőr szurok, pálinkás rongy, vastag terpentín (*keleszt* és *fokaszt*), disznóoltó, vályog ecettel keverve borogtatásnak, nyúlháj, rongyra kent emberi faeces. — Eleven egeret is megnyúznak és a bőrit a kelésre teszik.

A természetfeletti módszereket kelésnél csak ritkán alkalmazzák. Pénzzel a kelésen keresztet kell csinálni és a pénzt napkelte előtt, szótlán keresztútra kell vinni és ott egy kerékvágásban hagyni. Adatközlő (K. 83.) maga nem hiszi, de a jelenlévők közt valaki akadt, aki komolyan vette. — A beteg rossz rostadarabot hordozzon a nyakán. Adatközlő megpróbálta, de nem múlt el. (K. 62.)

Egészen ritka jelenség, hogy sebészileg beavatkoznának a kelésbe. Állítólag sütik is: tüzes vassal kiégetik, jodonport tesznek rá, bekötik. (K. 2.) — Igen ritka, hogy valaki felvágna a beretvájával. (Kide.)⁹³

44. Kék pokolvar.

A testen kék hólyagok keletkeznek. *Kékhólyag*. — *A pokolvar szökik kézre, lábra is*. — Románul: *buba*. — *A buba vetődik fejre, kézre, lábra is, nem kél tojébb*. — *A szökés = pattanás (ez nem hólyagos)*.

Gyógyítása. Leggyakrabban kék fejtőt húznak belé.

Növényeket is tesznek rá: votyintya virágja, ebszőlő levele.

Anyatejből és lisztből tésztát csinálnak (vagy édes tejszínes tésztát) és azt ráteszik, jól megszívja.

Állítólag valamit mondanak is.⁹⁴

45. Szent Antal tüze.

Leírása. *Kicsattogzik az ember bőre, piros, sajog, fáj. A vérből üt ki, a bőr eltüzesedik*. — *Kiüt a bőrön, apró kása*. — *Megpirosodik akárhol a testen, nem üt ki egyszerre egy helyt. Elterül, tovább terjed, meg is dagad. Csomók is lesznek, ki is borulik*. (K. 3, 31, B.) — A románok *fogzsiunak* nevezik.

⁹³ Adatközlők: K. 2, 4, 10, 22, 31, 41, 45, 60, 77, 83, K. 17,* 29,* 78,* 99,* C. 119.

A kelésre vonatkozólag l. Berde 210.

⁹⁴ Adatközlők: K. 10, 14, 21, 47, 29,* 48,* 78,* Bá. 42, C. 55.

Fogzsiu: nagy pirosság képződik a testen, borzasztóan viszked. Piros foltok az arcon, másutt is. Megdagad, nagy hólyagok is keletkeznek. (K. 27.*) — Borsán az egyik esetben, amit láttam, juhhimlőt értettek *fogzsiu* alatt.

G y ó g y í t á s a. Általános hit, hogy annak a köpése gyógyít, aki a tüzes üstöt megnyalta. Szilvafőzéskor a kormos üstöt (új üstöt, amikor először főznek benne, amikor először *megforrósodik*) felfordítják és amikor még jól szikrázik, valaki megnyalja. 7 éves korban kell a szikrázó üstöt megnyalni háromszor, viszont az egyik borsai asszony úgy mondta nekem, hogy ő asszonykorában nyalta meg a szikrázó üstöt. Mondják, hogy szikrázik az üst, de nem forró. Fiú, lány egyformán megnyalhatja. Aki az üstöt megnyalta, *annak hasznos a leköpése*. Háromszor kell a beteget leköpni, korán reggel. Több asszonyról, férfiről hallottam, hogy tudtak és tudnak így köpéssel gyógyítani, mert forró üstöt nyaltak, sőt beszéltem is olyanokkal, akik ezt erősen állították magukról. (Adatközlők: K. 10, 27,* 78,* B. 91, 93, 98, C. 112.*) — Csomafáján jelen voltam szilvafőzéskor, amikor is többen megígérték, hogy 7 éves gyermeküket elhozzák üstnyalásra, a dologból azonban természetesen nem lett semmi sem.

A Szent Antal tüzét különben édes tejjel kenik be, amibe előzőleg hársfaszenet vagy málélisztet kevernek, esetleg vérenhullófüvet főznek meg benne. De moshatják tisztán az édes tejjel is. (K. 3, 10, 30, 31, 78.*)

A Szent Antal tüzének gyógyításában szerepelnek a szentelmények is, talán a névanalógia alapján. Így mosogatják szentelt vízzel. Ebben kicsit hisznek a reformátusok is, mert a református is eljön szentelt vízéért. (K. 3, 10, 27,* 31.) — Leszedik a templom zindelyét is, megégetik, hamuját tejszínben összezsínálják és azzal kenik a Szent Antal tüzét. Főleg a románok gyógyítanak így, de a magyarok is megcsínálják. (K. 27.*)

Úgy látom, hogy az *orbánc* (románul: *orbálc*) alatt valami mást értenek, legalább is annak másfajta gyógyítását ismerik. — *Orbánc: kiütés, seb az arcon, lábon. Sokáig fáj.* — Ha a veres himlő kezd elmúlni, hólyagok, *kis leves pattanások* képződnek. *Felforrósodik az ember vére, kiüt, kitüzesedik, kész az orbánc.* (K. 27,* Bá. 42.) — A *süjorbánc* már nem múlik el egyszerű kezeléssel. (Bá. 42.)

Az orbánc gyógyítása. Legjobb szeder-, somfa-, édes almafalevél főzetével mosogatni. — Behintik piros török búza lisztjével is. — Jó rá a kámfor ír. — Dohány főzetével is mosogatják, vagy az, akinek az orrán van, cigarettázik. (K. 27,* 47, Bá. 42.)⁹⁵

46. Sümölcs.

Leírása. *Sümölcs, sömölcs, sömörccs.* Románul: *mizsel.* A *buboriza* = valami sümölcs-féle. — *Volt sümölcsöm, de kiborult magától* (= kiment). — *Mint fájt darab ideig a sümölcsöm.* — (K. 1, 10, C. 124.)

Megelőzése. Ujjal nem szabad a csillagokat számolni, mert annyi sümölcs lesz a kezén. (K. 10.)

Gyógyítása. Legáltalánosabb gyógymódja a cérnával való jelképes lekötés. Selyemcérnával (kötővel) finoman átkötik, de úgy, hogy a kötés rögtön leszaladjon, mire a cérnán kis göb marad vissza. A cérnát az ablakban lévő virágcserepbe teszik, amit folyton öntöznek vagy a szemétdombba (eresz alá) elásák. Mire elrothad, akkorára eltűnik a sümölcs is. „Nem hittem babonaszóval, de ez valóra vált. Nem hittem, de ez sikerült, azóta hiszem.“ (K. 52.)

Végezhetik az előbbi vagy hasonló eljárást ráolvasás kíséretében.

K. 29.* — Újholdkor kimegy és egy cérnára vagy kötőre 9 görcsöt köt, miközben román szöveget mond. Utána a cérnát ereszcserébe ássa. Mire az elrothad, a sümölcs is elmegy. — C. 117.* — A holdvilágnál hajszállal mond (románul), de a hajszálat a sümölcsre kötve hagyja. — C. 70.* Holdvilágnál néz szümölcsnél. Szalonnabőrrel keresztezi, majd a szalonnabőrt megmutatja a holdnak román ráolvasás kíséretében. Végén a bőrt ereszcserébe ássa el.

Szalonnabőrrel lehet mondás nélkül is megkenni. Egyen pénteken egy kis szalonnát, azzal dörzsölje meg a sümölcsöt, utána ássa ganéjba. (C. 122.*) — Dörzsölje meg szalonnabőrrel és tüzze azt karóra, hogy vigyék el a csókák. (Bá. 42.) — Vagy egyszerűen csak az ereszcserébe ássa. (K. 10, 30.)

⁹⁵ A Szent Antal tüzeinek a forró üstöt nyalt ember köpésével való gyógyítását az irodalomban nem ismerem. Különben az orbánc, Szent Antal tüze gyógymódjait részletesen l. Berde 221.

Hasonló műveletet végeznek talált csonttal. A talált csontot háromszor a sümölcsökhöz kell odanyomni: „Sömölcs, sümölcs, akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (Ezt este mondja. Reggel fordítva kell mondani.) Utána visszafordítva vissza kell tenni helyére a csontot. (C. 111.*) — Egyszerűbben: a talált csonttal megkenik, a csontot a helyére visszateszik. (C. 122.*)

A sümölcsöt lehet különböző szerekkel is kenni. Leggyakoribb, hogy tyúkúzat (a zuza bőrit) teszik rá. De kenhetik a forró csirkevérrel is, vagy havibajos vérrel. (K. 1, 17,* 60, C. 122.*)

Szobában a porondot visszafelé az ajtótól seprik, felfordított rostán lerostálják, majd a poronddal a sümölcsöt bedörzsölik, végül a porondot keresztútra viszik. (C. 124.)

Patikaszert is használhatnak: szalicin zsírban, faggyúban keverve kiveszi. (K. 30.) — Vitrom olajba gombostűfejet mártanak és azzal kisütik. (Bá. 42.)

Végül van, aki egyszerűen hajszállal leköti, mire a sümölcs leszárad. (K. 23, 30.)

47. A bőr egyéb betegségei.

Bibircsó = a pattanás régebbi neve.

Brant. *Brantot kapott*. *Megbrantosodik valami testrésze*.

Cserepes kéz. Huggyal, tejszinnel, faggyúval megmossák. (K. 45.)

Cserepes száj. Tejszinnel kenik. (K. 45.)

Ekcéma. Van ekcéma, ami *levezik* (= lé folyik belőle). *Kide. Kilencféle az ekcéma*. Mert egynek elmúlt az orvosságtól, másnak ugyanattól nem múlt el. (K. 10.)

Hidegcsípés. (Románul: *obrintetura*). Akkor keletkezik, ha a bőrön egy kis seb, karcolás van és azt a hideg megcsípi, megdagad. *Gyógyítása*: a hozzáértő nézőnő kicsiny gyapjút vág le és azzal először az óramutató járásának irányában majd ellenkező irányban körülkeríti a hidegcsípést, közben románul ráolvas. Utána háromszor köp. 3 napon át háromszor kell nézni, napkelte előtt vagy napnyugta után. Öreg anyjától, aki magyar asszony volt, tanulta. Hangosan mondja. (B. 93.)

Hóttet. Hideg, kemény csomó. *Gyógyítása*: halott kezéhez háromszor hozzáverik. (K. 9, 17,* 47.)

Izzadástul (pl. a lábon) égetett timsó. (K.)

Lóheveredés. Nagyon vakaródzik, viszket a teste. Oka: odafeküdt, ahol a ló *megheveredett*. „Lóheveredésbe léptem.“ — Gyógyítása: Zabos tarisznyával megdörzsöli a testét és a tarisznyát keresztútra kirázza. Aki belép, megkapja. — Korszerűbb változatban: mindennap tiszta vízben megfürdetik, utána zabos tarisznyával megdörzsölik. (K. 16, 23.)

Pattanás. *Szökik egy kis pattanás. Meghal a kis szökésből.*

Pecsénzsiny (Román). Az ujjon piros, fehér hasadások keletkeznek, fáj, vér is hull belőle. Gyógyítása: kis darab óhajat lótetű testével összetörnek, azzal megkenik. Ki van próbálva. (K. 62.)

Pörseny. *Száraz vakarás.* Kis *domborodás* a bőrön, *kopás*. Nagyon viszked. Sokan vannak így a faluban, dugva vakarják. Ez nem rüh, mert a rüh kelevénnyel jár, *bomlik ki*. (K.)

Rogya. Himlőhely. Hólyagos himlő után a gödrök ott maradnak a testin. Az ember is *megrogyázik*, de általában inkább a zöldségről (pl. ugorka) mondják, hogy *megrogyázik*. (K. 63, 64.) — Átkokban: *Verjen meg a rogya. Hogy a rogya verjen meg.*

Rüh. Kilencféle rüh van: a *macskarüh* apró, mint a zsemlyekása. Más a *sebes rüh*. (Bá. 42.) — Gyógyítása. A rühest kenyérkiszedés után a kemencébe bujtatják. — Kutyzásírt rüh ellen megpróbálnak. (K. 16.) — A beteg testét kátrányszappannal megmossa, meleg fürdőt vesz, majd a következő kenőccsel bekeni magát: csupor bivalytejfelbe két evőkalán büdöskővirág, diónyi égetett, tört timsó, annyi égetett kékkő, mint egy fái mogyoró és az egészet másnapig kemencében kell hagyni, hogy éledjen. Tiszta ágyneműt váltson a beteg. (K. 31, 60.)

Sömör. Aki ott mosdik, ahol a lovak a vályuból isznak, sömört kap. (K. 63, 64.)

Tyúksegg. Arcan, kezen bőrkopás. Megfehéredik, felborzolódik, *felkosalódik* a bőre. Viszket a keze fején, néha az arcán is. — Arcan *tyúkseggnek* mondják, kézen *ekcémának*. — Oka: Aki tyúkölből megmosdik, *tyúkseggel megtelik*. — Attól kapni, hogy meleg tojás érinti az arcot. — Talán a szélkifúvás okozza. (K. 10, 30, 60, 62—64.) — Gyógyítása: a puliszkatörőről lekaparják a puliszkát, *keresztesen* jól megnyomkodják

vele a tyúksegget, aztán a puliszkát a tyúknak adják. — Forró puliszkát tesznek rá. — Sós mézzel kenik. (K. 60, 62.)

Tyúkszem. A tyúkszemes lábat egy óráig áztatni kell langyos vízben, majd erős ecetessenciával bekenni. — Faggyú szalicilporral. (Az első egy kidei asszony receptje, soknak tanácsolja.)

Urzikár. Apró kiütés. Gyógyítása: apró csollányt megfőznek és annak levével mossák. (C. 107.)

Vadhús. Vadalmafa, szeder, somfa levele összefőzve, ezzel kenni. (K. 47.)

Vaktetű. Erősen megfázik a lába, mindig viszked. — *Csinálódik, amikor elizzad a láb, kipálk az ujja közt*, mindig vakarja. Csak lábon van. — Akinek a lábujja erősen összeáll, megnedvesedik, nagyon viszked, az a vaktetű. *Ebből következik az ekcéma*, amit már nem lehet gyógyítani. (K. 10, 62, B. 91.) — Gyógyítása: meleg plattenhez tartják, megsütik. — Amikor mosás, szapulás van, a folyó lúgba tartják, biztosan elmúlik egy évre. — Petróleummal bedörzsölik. — Csipkebokor levelét megfőzik, azzal mossák. (K. 10, 62, B. 91.)⁹⁶

48. A bőr élődici. Bolha, poloska, tetű.

Tavaszi tisztálkodás. Jóslás: ha tavasszal, amikor a juhok bárányoznak, először fekete bárányt látunk, akkor a bolhák esznek meg, ha fehéret, akkor a tetűk. (K. 47.) — Március elsején, napkelte előtt csurdén egy lepedőt kell rázni, közben román szöveget mondani, akkor nem lesz bolha egész éven át a házban. (C. 70.*) — Változatok: március elsején seperje ki a házat, mondva közben az előbbihez hasonló román szöveget. (K. 63, 64.) — Márciusban újholdkor, amikor benn a szobában sepernek, valaki az ablakon át bekiáltja a román szöveget. (B. 88.) — Március elsején reggel fogjon a macskáról egy bolhát és azt vigye ki a házból, mondva közben románul hasonló mondókát. (K. 47.)

Nagypénteken az egész telket ki kell seperni, akkor sem kígyó, sem béka a házba be nem jön. (B. 129.)

Nagyboldogasszony napján, hogy a templomba menjenek a békák, rossz állatok, kiséprik a ház körül a helyet, mondva: „Seprem a békákat, nem a gazot.“ (K. 10.)

⁹⁶ A bőr betegségeinek irodalmát l. Berde i. m.

Bolha ellen az ágyba ürmöt, diófalaput, zöld paradicsomhajtást tesznek. (K. 22.) — Poloskát (palacféreg) paprikával, kénvirággal füstölnek. (K. 60, B. 129.) — Tetű ellen használják a petróleumot, lapos tetű ellen a huszárzsírt. (K. 10, Bá. 42.)⁹⁷

49. Kozmetika.

„Falun általában az az elegáns, ha fehér a lánynak az arca. Az urak közt a városban, ha barna.“ (K. 26.*)

A testi szépség varázslásának ideje a március. Márciusi hóban mosakodnak, hogy ne fogja meg a tavaszi szél, múltjon el a szeplőjük, fehérek legyenek az egész nyáron. (K. 60, K. 10.) — Aki nem akarja, hogy nyáron a szél megfogja, március elsején csurdé fenekével hátrafelé menjen ki az ajtón. (K. 10.) — Első fecske látásakor mondja a lány, miközben száraz kezével arcát mossa: „Fecskét látok, szeplőt mosok.“ (K. 30.)

Románoknál divatos a *marcisur*. Március közeledtékor a lányok a boltban zsinóron függő keresztet vagy Máriát vesznek. Március reggel nyakukba akasztják vagy a kezükre kötik, egész hónapon viselik, majd a hónap végén szilvafára kötik (gólya után dobják), nehogy megfeketedjenek a nyáron. (C. 117.*) — *Marcisur* a szűzességet jelenti. (B. 129.) — Csomafáján néha a magyar lány is hordta, a magyar bíró 11 éves lánya kezére kötötte, nehogy megbarnuljon, idősebbik lánya azonban csak pár napig viselte, aztán elhagyta.

Általános kozmetikai szer a vizelet, a „falusi gricerin“: „pisálj a markodba, azzal mosakodj.“ A kéz, láb bőrének kihasadását is vizelettel kenik (K. 10.), de akkor is, ha a szél kifújta az arcot, ezért foltos (= *picsinzsinya*). De használják az utóbbi esetben a tejszínt is. (B. 91.)

Régebben Kidén is *viricset szedtek*. A viricsben a lányok mosdottak, hogy finom legyen a bőrük, a szeplő ne üssön ki. Derzsén tavasszal a fiúk megfúrják a nyírfa kérgét, a lyukba borzafacsapot dugnak, alája edényt helyeznek vagy egyszerűen csak szalmaszállal kiszívják a viricset. A viricset kozmetikai szernek használják, esetleg megisszák, gyógyításra azonban nem használják. (K. 22.)

⁹⁷ A március eleji szokások úgy látszik csak Erdélyben vannak meg a bolhaűzéssel kapcsolatban. L. Berde 182. Jankó Torda, 254.

Növények szépítőszerként szerepelhetnek. Ami harmat, eső a kakukfű tölcséres levelében meggyűlik, azzal mosdanak a lányok, hogy szépek legyenek. — Kutyatejjel arcukat megdörzsölik, hogy a szeplő lemenjen. — Sarjuvirág vagy borzavirág főzetével mossák hajukat, hogy szépen nőjjön. — Ciberével fésülködnek. (B. 88.)

Szépítésre a patikából szűzlány tejet kérnek. (K. 80, 81.) Szeplő ellen rühzsírt is használnak. (K. 30.)

A lánynál fontos, hogy hosszú legyen a haja. — Ha halott van a háznál, nem szabad fésülködni, mert elhull a haja. Ép ezért nagypénteken sem szabad, mert akkor Jézus volt a halott. (K. 64.) — A kopaszok azért kopaszodtak meg, mert sok huncutság van a fejükben. (K. 10.) — Akinek a haja hull, diófalevéllal mossa. (K. 10.) Hajbetegségek közül csak egy adatot sikerült feljegyezni, mások erről nem is tudtak: ha valakinek a *moly eszi a haját* (= a hajszál vége többágú lesz), akkor elmegy egy olyan terheshez, akinek előzőleg az első gyermeke fiú volt és ez a terhes a beteg hajú fején három hajszálat 2—3 ágra hasít. (K. 10.)

A *kosz* orvossága a víz és a szappan. (B. 91.)

50. Marjulás.

Marjulást kapni, ha valaki például a lábával félrelép. A marjulás, de általában a ficamok, csonttörések kezelése kizárólag specialisták dolga. — Csomafáján J. M. (C. 122.*) helyrehúzza a marjulást. Ugyanő törést is tud lapickába helyezni. — Többen Kovácsiba mennek Csomafájáról egy emberhez, aki a marjulást helyre teszi.

De értenek a románok a marjulásnak ráolvasással való gyógyításához is, pl. C. 70.* a marjulást ujjával keresztezi, miközben a román szöveget mondja. K. 25.* kevéske zsírt kanálban a kezében tart, másik kezével azt döfködi, miközben románul ráolvas. Utána ezzel a zsírral keni meg a marjulást.⁹⁸

⁹⁸ Ficamodás elleni ráolvasást itt is már csak a román tud. De a magyarságnak is voltak a marjulás (**menyelés**) elleni ráolvasásai (Bagonyai ráolvasás, 1488-ból, Századok 1872:2, M O E. II, 304, Bornemisza-féle ráolvasás, 1578 kb., Horváth C. 439), újabb gyűjtésekben is találhatunk ráolvasást (Szeged környéke, Ethn. 1891:71; Népkönyv és Nyelvkönyv, 1929:189).

51. Csontrakó.

A környék leghíresebb csontrakója B. V., 57 éves román ember. Már anyja is híres gyógyító volt, sokmindent tudott, ámbár a csonttörésekkel nem foglalkozott. Apja marhabetegségekhez értett, herélt, stb. Csontrakó tudományát emberünk — saját bevallása szerint — egy öreg református magyar embertől tanulta, akinél hosszabb ideig szolgált. Az öreghez sokan jártak csonttöréssel, azokat gyógyította, B. V. segített neki, lassan maga is megtanulta. Az öreg viszont — állítólag — a huszároknál sajátította el ezt a tudományt. B. V. a háború alatt szanitéc is volt, ott is tanult.

Marjulást, ficamodást, inhágást, farzsábát, csömört tud kenni, de csak családtagjain gyakorolja. Törésekkel azonban távolabbi falvakból is eljönnek hozzá. A tört vétagot először megkeni, megkeresi, hogy *nincs-e roncsolt csont, a törést kiegyenesíti*, majd vizes ruhával beköti, ami ha megszáradt, újra locsolja. A kötést *falapickák* közé szorítja, amiket — a szükséges méretnek megfelelőleg — akkor faragja ki hamarjában. A lapickák közt a réseket ruhával kitömi, hogy egyenesen feküdjenek a lapickák. A lapickákat gyapjúfonállal (ami a szövésnél hátúl marad: *rostokkal*) kötözi össze. Spárga a lapickák összekötésére nem jó, mert szorít, de a gyapjúfonál enged, mint a gumi. Saját állatain is megcsinálja, ha egy csontjuk eltörik.

B. V. értelmes, ügyes ember, afféle ezermester, aki csizmát csinál, állatra a patkót felveri, jármot farag, kis kovácsműhelyéhez sajátmaga csinált bőrfujtatót. Vagy harminc év óta rakja a lapickák közé a tört csontokat, sokan felkeresik, munkájáért azonban legfeljebb pakk dohányt adnak, a kocsmában megkínálják pálinkával. „Vaszi bácsinak“ hívják, „Elmegyünk Tyifor Vaszihoz“, „Vaszi bácsinak *szerecsés keze van*“, stb., tehát nincs külön a gyógyítással kapcsolatba hozható elnevezése. Hat évvel ezelőtt eladta Kidén a két hold földjét és a pénzen távol, Újfalú határában 18 holdat vett, ott tanyát épített, most már sok marhája, állatja van, vagyonosodik. Ott is sokan felkeresik. (K. 97.*)

C) ÁLLATORVOSLÁS.

1. Állatorvoslás általában.

A beteg állatot úgyszólván kizárólag maguk kezelik vagy saját paraszt állatorvosokkal gyógyítatják. Hivatásos állatorvost csak nagy ritkán hívnak, legfeljebb alkalmilag, ha ép a közelben tartózkodik. Inkább a hosszantartó betegségekhez, emésztési zavarokhoz hívják, elsősorban szavatossági vizsgálatokhoz, oltáshoz. A jelenlegi állatorvos Hidalmáson lakik, a tárgyalt négy községtől 50 kilométer távolságban. Borsára minden héten egyszer jön el a hetivásárra. Kijelentése szerint egy év alatt a kerületéhez tartozó 46 községbe összesen alig hívták háromszor, négyszer.

Általában tehát a parasztorvosokkal gyógykezeltetnek,⁹⁹ azonban ezekben sem hisz mindenki egyformán. Egy józan gondolkodású csomafáji, 53 éves református magyar ember nem hívott soha senkit a beteg marháihoz, mert „az egyik paraszt annyit ért hozzá, mint a másik“, „lépfenére, hályogra, lyukas nyelvre nincs orvosság. Érvágásoknak nincs értelme. Ha nehezet húz a marha, nehezíti a járom, *megfojlódik*, attól lesz rosszúl, de vére nem melegszik fel.“ Ugyanő nem is tudja, hogy a helybeli parasztállatorvos mit csinál a marhával lépdegadás esetén.

A parasztállatorvoslás általában empirikus és természetfeletti erőket csak a legritkább esetben vesz igénybe.¹⁰⁰ Néha megpróbálkoznak a vallásos gyógyítással is. Egy református

⁹⁹ A parasztállatorvosok még szerte az országban működnek és nagy becsük van mindenütt. Úgyszólván minden falunak megvan a maga állatorvosa, ezekről rendszerint a környékbeli hivatásos állatorvosnak is tudomása van. (V. ö. Ethn. 1938: 52 kk.)

¹⁰⁰ Napjainkban legalább is nálunk (kivéve a tehen tejhasznának megrontását) természetfeletti erővel állatot alig gyógyítanak. Másutt azonban más a helyzet, így pl. azt olvashatjuk, hogy Svájc egyes területein még igen elterjedt a ráolvasással való állatgyógyítás (L. pl. Richard Weiss: Das Alpwesen Graubündens. Erlenbach-Zürich, 1941).

asszony Szent Antalt kéri, ha nincs szerencséje az állatokhoz. (K. 63.) — Szent Antal ájtatosságot (9 keddet) tartanak böjtölve, ha például döglük a bivaly, disznó, csirke. (Bá. 42.) — Egy református asszony, mert nagyon döglöttek disznói, Mikolára ment misét szolgáltatni. (Kide.)

2. Paraszt állatorvosok.

Kide paraszt állatorvosa a 72 éves, református vallású J. S. (K. 16.). Értelmes, megfontolt ember. Saját szavai szerint mindig hajlama volt az állatok kezeléséhez. 1910-ben húsvizsgáló tanfolyamon vett részt Kolozsváron, előzőleg már kitanulta a mézsáros mesterséget. A kolozsvári tanfolyamon — elbeszélése szerint — kezdett érdeklődni az állatorvoslás iránt. Gyógymódja azonban jellegzetes falusi állatgyógyászatot árul el. Többször hivatkozott előttem egy állatgyógyászati tankönyvre (Monostori Károly: Állatgyógyászat, 1902.) és egy régi orvosi könyvre (A Néma Mester feljegyzései A Betük Rendszerént), kijelentései azonban láthatólag csak azt célozták, hogy tudományának tekintélyét emeljék, mert különben gyógykezelésének semmi köze sincs az említett könyvekhez. Végeredményben amit csinál, azt a falun látta másoktól és tanulta el (talán egy bizonyos gyógyítani tudó személytől). A gyógykezeléshez fűzött magyarázatai tudálékos, egyéni rögtönzések és nincsenek semmiféle kapcsolatban sem az egyes eljárásokkal. A falusi gyógyítók általában szeretik tudományukat hitelesíteni és azt hivatásos orvosoktól eredeztetni.

J. S. tudományára büszke, „csak ránézek az állatra és már tudom, mi baja van.“ Az állatorvoslás mellett az ember gyógykezelésével is foglalkozik: fogat húz.

A falu kétségtelenül igénybe veszi segítségét, átlagban két-három beteg állat mindennap akad. Távolabbi, 8–10 kilométerre eső faluból is hívják vagy hoznak onnan Kidére beteg állatot. Ellésnél igénybe veszi a kidei pap is. Gyógykezeléséért valami szerény díjazást kap. Legnagyobbbrészt marhát, bivalyt gyógyít, disznót ritkábban. Beteg juh inkább a juhászok dolga, ló alig van a faluban, lovakhoz különben sem ért, ha erre kerül a sor, „megnézi a könyvben.“ — Gyermekei már valamit elsajátítottak mesterségéből: az egyik fia tud eret vágni, herél, emberen fogat húz. („Hajlam kell erre.“) — De úgy látom, hogy

nagyban csak apja halálával fogja mesterségét folytatni. A nép inkább hisz az öreg apának, ha annak a kezében már megleghe-
tősen reszked is a herélő kés. (Gyógyító tudományát l. a kö-
vetkező fejezetekben részletesen.)

Csomafáján egy román ember a parasztállatorvos. (C. 115.*)
Mesterségét apjától tanulta, de volt bács Zsukkon, ott is tanult
valamit. Jelenleg marha pásztor. Fő segédeszköze az ár, amivel
a nyelvalatti vénát szúrja meg, vagy állítólagos lépfenénél a
lépet. Ellésnél segédkezik, kötőfékkal azonban nem húzza a
borjút. Ellentétben a kidei orvossal, érvágót nem használ. Az
ármorárt kivágja.

Borsán többen értenek az állathoz. A magyar K. Gy. inkább
a lovakhoz, mint a marhához ért. De öreg ember már, ezt is
lassan elhagyja. A lépet ő is árral szúrja meg, ha a lépnek
valami baja van. A ló egerét harapófogóval szorítja meg. Eret
nem vág. (B. 94.)

Jó híre van Borsán R. P. román embernek, aki eret is vág,
a *deszplinát* árral gyógyítja.

A környék leghíresebb állatgyógyítója egy Derzsén lakó
román ember, K. S. Hívják őt Csomafájára, sőt Kidére is
gyakran, ahol pedig helyben van már egy parasztállatorvos.
Derzsére is visznek beteg állatot. Ha a marha ki van melegedve,
meghült, *Isten után* meggyógyítja: benyúl a marha hátsó fe-
lébe, kitakarítja. (Általában sokan dicsérik ennek a kitakarítá-
sának hasznosságát.) Nehéz elléskor segédkezik. Ha a marha
nyelve *lyukas*, begyógyítja. (K. 14.)

G. J. 60 holdas magyar gazdaember Esztényben a juho-
kat gyógyítja: ha nem megy a gyomruk, madzagon göcsöket
csinál, amik kioldódnak. De Kidéből oda ezért nem járnak.
(K. 1.)

A kidei származású, most Borsaujfalun lakó B. V. (K.
97.*) az állat törött csontját is *megcsinálja*, akár az emberét.

3. Állatszaporítás, ellés. Herélés.

A tehén *folyatik, folyat*, a disznó *rühetik*, a juh *berreg*,
a kecske *purcsál*, a kutya, róka, nyúl *bagzódik*, (a kutya *koslat*
= jár utána). A kutyák *bakalódnak*, a nőtény kutya *bakalodik*,
Macska, nyúl, róka is. A kakas *kokosál*, *megkakasolja*, *meg-*
kokosálta, a réce *meggácsérol*, a gunár *meggunárooz*. (K. 78.*)

Tehénnek, disznónak *megy-e* van („tudományosan: *pérája*“). — *Jár a kan után, nagy a megye.* (Románul: *fătătără*).

Ha *nem folytatik meg* a tehen, három pénteken egymásután sőt adnak neki, hogy a bika után járjon vagy havibajos asszony inge aljából ad sőt enni a tehennek. (K. 81.)

A tehen *bornyúzik*, a juh *bárányozik*, a ló *csikózik*, a koca *malacozik*, a kecske *gidozó*, a kutya *megkölyökezik*.

A parasztállatorvos segítségét leggyakrabban elléskor veszik igénybe. Faluhelyen többé-kevésbé mindenki ért az elléshez való segítéshez, biztonság okából azonban az elléshez jobban értőt elhívják. Ha a falusi szemlélet az állattal kapcsolatban, különösen a betegségeit illetőleg, eléggé racionális, az állat szaporodásához már több mágikus cselekedetet tapaszt. Egy Amerikában huzamosabb ideig dolgozó visszavándorolt kidei magyar református embert figyelhettem meg, aki egy ellés alkalmával, ahányszor csak dicsérni kezdtem a születendő borjút, mindannyiszor azonnal köpködni kezdett, nehogy a borjún fogjon az igézet. A jelenlevő többiek a köpködést hüén ismételtették.

Az ellő állathoz elhívott gyógyító (adott esetben K. 16.) megtapogatja az állatot, belenyúl, hogy észlelje: rendes-e a szülés. Rendbehozza a *szülőutat*. („A vízhólyag jön először, a szülésre az az utat megnyitja.“) — Ha nehezen jön a borjút, istrángot, kötelet visz be az anyába, sőt kerékkel is húznak: a tehenet a jászolhoz láncolják, a borjúra kötelet kötnek, másik végét a földhöz erősített kerék küllőire kötik és annál fogva egyenletesen húzzák a borjút.

Előfordúl, hogy ellés után kijön teljesen a tehennek a *bornyútartója* (= uterus). Ilyenkor J. S. (K. 16.) rúddal alátámasztja a tehenet (nehogy rúgjon) és visszateszi a borjútartót a helyére.

Rendes körülmények közt borjuzás után az anya *elbányja a poklát*, ami a *kutya része* vagy a *ganéjra* kerül. (Sok helyen a poklát oda ássák az istállóba, ahová leasett, ahová *leszotyogott*, mert akkor a tehen is jobban *leereszti a tejet*. K. 80.) Ha bennmarad a pokla (*oda van sülvé a méhhez*), sokan szomjajztatják a marhát, hogy elvesse a poklát, de ez — J. S. szerint — nem ér semmit. (Egyesek zabbal, kendermaggal füstölik, hogy elmenjen. K. 29,* 48.*). J. S. ilyenkor belenyúl és kiszedi. Eljárása alatt a marha hasát rúddal alátámasztják, nehogy rug-

dalózzon. J. S. különben kiveszi a poklát, ha bennmaradt, a kocánál, juhnál is.

Ellés közben, valahányszor valaki dicséri a borjút, kiköpnék. (Kide.) — A kis borjú nyakát meghuzogatják, hogy jó nagy, *ügyes szügye* legyen („*a szüknyakú marha nem piacos.*“ K. 80.) — A borjú körmeit ellés után kivágják és tejben az anyának beadják, nehogy *teletalpú* legyen a borjú, ne fájódúljon meg a lába. (C. 106). — Ha a borjú *köddökes* (vagyis két, három *zsinórja* = köldökzsinórja van) és ha nem gyógyítják, akkor belepusztúl, mert a köldöke *megkél*, megdagad. A *köddökös borjút* naponta kétszer *fűzfa putregájjal* (= korhadt fűzfa) füstölik. Edényben parázsra putregájt tesznek és a borjú alá tartják (K. 80, 99.*). Gyógyítják úgy is, hogy a *köddökes borjút* fülénél, farkánál fogva a pajta küszöbén háromszor végig húzzák. (K. 80.) — Általában azonban a *köddökes nem nagyon marad meg.* (K. 16.)

Megborjuzás után a tehenet megfejik, a tejet teknőbe öntik, korpát, sót adnak hozzá és az egészet a tehénnel megitatják. Később, a második fejésnél nyert tejet megfőzik. Ez öszszemenve adja a *gurásztát*, amit a gyerekek isznak meg. A gyerekek fejére különben vizet öntenek, mondva: „Ügy csorogjon a tehén csöcsiből a tej, ahogy csorog a gyerek fejről a víz.“ (K. 80.)

Amelyik nap megborjuzott a tehén, semmit sem adnak ki a házból, nehogy elvigyék a tejét. (Kide.) — Ha legelőször megellik egy fiatal tinó, az első tejből liszttel pogácsát készítenek és elteszik. Ezt használják majd a tej visszavételékor. (K. 81.) — Amikor a tehén először kimegy a borjazás után, egy veder vízzel leöntik: „Ügy csorogjon a teje, mint csorog a veder víz.“ (K. 80.) — Ha *leelődzött* a tehén és *nem áll a borjúnak*, hogy már *meg is kövesedett a tőgye*, fiatal *gyertyánfanyövésből* fagúzt csinálnak és a hátulso lábára húzzák, hogy ne rúgjon. Másik módszer: hét éven aluli fiúgyermek gatyájával a tehén tőgyit megdörzsölik. (K. 81.)

Herélés. Kidén J. S. a herélő, ámbár mások is értenek a heréléshez. Borjút 6—12 hónapos korában (esetleg 2 éves koráig) herélnek, de mindenesetre 6 hónapig várnak, hogy addig jól kifejlődjék. Malacot 2 hónapos korában, bárányt 6 hetes korában, tavasszal. Csikót Derzsén egy román ember herél. Kutját nem nagyon herélnek. Ez különben is a tulajdonos

dolga, aki rendszerint kutyánál levágja a tökit a zacskóval együtt. Kappanherélést az asszonyok végzik.

Borjúherelésnél a borjút két istránggal megkötik, földre döntik, felfordítják. J. S. késével (Olaszországból hozott anatómiai kés) két metszést ejt a *zacskón* (tehát mindegyik testisnek külön) és jól kihúzza a *tököt*. Fontos, hogy minél jobban kihúzza, nehogy visszamaradjon valami, mert akkor *rinkáló marba* lesz a herélt (= féltökű, jár a tehén után). Kifejti szépen a herének az *imát*, jó alúl elmetszi. A *hártya* visszamarad a tökről, azt nem veszi ki. Lekötés, bekötés nincs, mindössze kevés zsírt dug be a zacskóba, de régebben hideg vízzel is kimosták. Nagy kan disznó herelésénél a disznó lábát összekötik, szájába nyársat dugnak, mert harapós, gödröt ásnak a földbe és abba teszik. Különbözik a többi állatnál is így végzi a herélést.

A herélést J. S. fia is megtanulta már és végzi a faluban. (K. 16.)

Csomafáján többen herélnek, „nem nagy mesterség az, kis bátorság kell hozzá.“ (C. 116.)

Herelés után a *bornyú zacskója* meglehetősen feldagad, amit *fisz putregály*-lyal (= fűz rothadt torzsa) füstölnek meg, vagy száraz trágyával, hogy a légy ne járja. (K. 99,* C. 106.) Herelés után nem kötik meg a borjút, hogy járjon egy kicsit. (K. 99.*)

Régen herelés után nagy ivásokat rendeztek; nagyobb herelésnél a heréket a herélő elviszi és pörköltnek megcsinálja. Kidén volt egy öreg magyar herélő, aki herelés után nyárssal két hosszú lyukat szúrt a földbe és abba tette a két tököt, hogy akkora szarva legyen az ökörnek, mint ez a nyárs. (K. 16.)

4. A tehén tejének elvitele.

Általános hit, hogy a tehén tejének elmaradását rontás okozza.¹⁰¹ A tehén *el volt rontva, el volt véve a teje*. (K. 13.) — A boszorkány veszi el a tejet a tehenektől. (Bá. 42.) Van, aki el tudja venni a tejet, de ezt nem teszi, mert az nagy babona, az állat el is pusztulhat benne. (B. 89.) — Zsukon

¹⁰¹ A tehén tejének megrontásában még országszerte sokan hisznek.

valakinek egy fejős tehene volt, egy liter tejet adott naponta, mégis sok baj volt nála. „Valami boszorkányságot kellett csinálnia, mert egyszer, ép kedd este meztelenül jött ki az istállóból.“ (K. 62.) — Kidén egy boszorkányos asszony a kapuban állt és varázsvesszővel ráütött az előtte elhaladó tehenekre: „Ettől egy litert, ettől két litert, stb.“ És elvitte mind egy másik tehénhez, *akire szerződött*. (K. 14, 81.) — A tejet úgy viszi el az ahhoz értő, hogy friss tehén ganéjt gyűjt össze, megszáritja, megégeti és annak porával csinál valamit (K. 81.). Elviheti a tehén ganéját és azzal bekeni a tőgyét, miközben mond valami *broszkonyát*. (K. 5.) — Elviheti úgy is, hogy egy liter tejet kér, elviszi és azt *megbabonázza*. (K. 5.) — Ebben a tehénrontásban van valami igaz. (K. 17.*)

A tejelvitel megelőzése. Piros rongyot könek a tehén farkába. (C. 106.) — Amelyik nap a tehén megborjazott, semmit sem adnak ki a házból. (Kide.) — Bádoki adat szerint három napig nem adnak ki semmit sem a házból. — Ha valaki tejet kér, kis sót tesznek belé, nehogy elvigyék a tejét. Ugyanis a legtöbbször az ilyen tejjel vihetik el, amit majd más tejjel kevernek össze. (K. 83.) — Fejés után az, aki fejt, az ujját bemártja a tejhabba és azzal keresztet vet a bivalyra. (K. 83.) — Amikor legelőször megellik egy fiatal tinó, akkor az első tejből liszttel pogácsát készítenek, jól kiszáritják, hogy a penész meg ne egye és félre teszik. Ha valaki a tehén tejét elvette, a pogácsát meleg vízben *felengesztelik* és a tehénnek korpában vagy kásában beadják. Akkor *rendre vissza jön a tej*. (K. 81.)

Tej visszavétel. A tejet leggyakrabban úgy hozzák vissza, hogy nézőhöz mennek és azzal *nézetnek*. (*Visszahozza a tejet. Nézetek néked*. Bá. 42.) — Jellemző erre, hogy egy kidei református magyar asszony (K. 5.) borjúzás után, amikor a tehénnek leapadt a teje, először a helybeli parasztállatorvost (K. 16.) hívta el, aki korpás ciberét rendelt, és hogy ez nem használt, nézőnőt (K. 68.) hívott. — Borsáról egy ref. asszony (B. 91.) Hosszúmacskásra ment a nézőhöz, ámbár helyben is akadtak nézők. — Egy kidei református nő a román nézőhöz ment, de nem sikerült a visszavétel. „Nem hiszem ezeket a boszorkányságokat.“ (K. 62.)

Kidén D. J.-nét (K. 68.) többször hívják a tej visszavételre. A nézést vagy harminc évvel ezelőtt tanulta Derzsén egy magyar

asszonytól. Vasárnap, kedd, péntek kivételével akármelyik nap nézet. Legjobb, ha korán reggel megy a tehénhez. Ha rúg a tehén, akkor lábasba korpát önt és azt ujjával, villával vagy késsel keveri és úgy néz. Különben a tehén csöcsit simogatja és a következő szöveget mondja magyarul: „Na X (a tehén neve), na, ha elvitte valaki a tejedet, ha ebben a faluban van, ha másik faluban van, ha harmadik faluban van, ... ha kilencedik faluban van, ha tejül, ha túróul, ha vajul, ha tejfelül, ha szamatyisáúul, ha pócon, ha lakat alatt van, annyi nyugta ne legyen, mint a kicsiny bornyúnak az anya hasában.“ Három nap kell mondani, *három versben* (= háromszor) vagyis összesen kilencszer. Ha korpával csinálta, utána beadja a tehénnek. *Megcsendesedik* a tehén a nézéssel. — Adatközlő másokat is megtanított erre, hogy legalább tudják a sajátjukat segíteni. Jellemző, hogy adatközlő románul nem tud.

Aránylag ez a leghosszabb szöveg, amit magyarul tudnak. Mások már inkább töredékekben ismerik, így például egy magyar asszony, aki az előbbi adatközlőtől csak ennyit tanult meg: seprűt, lapátot, korpát tesz le a földre és mondja: „Aki elvitte a tejet akár téj által, akár tejföl, akár ecet, akár széna, akár só, akár víz, akár szalma, stb. által...“ Többet nem tanult meg. — Egy másik adatközlő csak annyit tud, hogy málélisztbe kell nézni napnyugta után háromszor, utána a lisztet a tehénnek adják.

Más tartalma van a következőnek: attól, akire gyanakszunk, kicsiny kenyérbelet, sót kell elvinni, mondva közben magunkban: „Nem ezt a kenyérbelet és a sót viszem, hanem a mi tehenünknek a tejét és tejfelét.“ Háromszor kell így kenyérbelet, sót hozni és a tehénnek beadni. (B. 92.)

Egy kidei 53 éves református magyar ember (K. 65.) a következő módszert hallotta egy magyar nézőtől Kolozsváron. Aki tehenének tejét elvették, az napkelte előtt kilenc patakából szedjen egy-egy bikasót, miközben kilenc miatyánkot, kilenc hiszekegyet mondjon. Hozza haza, az egyes bikasókat nevezze meg a napok után hétfőnek, keddnek, szerdának, stb. Napnyugta után főzze fel fazékban a bikasókat, utána tegye ki hűlni hideg vízben. Amelyik napra elnevezett bikasó sír, azon a napon vasvilla ágára mosórongyot szúrjon és kimenet az istálló szemöldökfájába üsse, mire a *mosó* (= a rongy) odaragad. Közben mondja: „Nem a mosót csapom, hanem azt, aki a tehenemnek

elvitte a tejét.“ Akkor vegyen egy járom palcát és azzal a mosót folyton üsse, mire a megrontó eljön, mert vergődik és kéri, hogy már ne üsse, mert nem bírja. — Megpróbálta többször és segített (ámbár saját szemeimmel láttam, hogy az ő tehenükhöz más nézőt hívtak!). A faluban ezt nem ismerik.

A legtöbb szöveg román nyelvű. Egy borsai ember (B. 89.) állítólag Szamosujváron tanulta a nézést. Három nap néz. Aki akarja, megtanulhatja, de azért nem mindenkinek sikerül. Magyarul a nézés nem érvényes. Korpával és késsel néz, a tehen nevét kikiáltja, három nap, kedden, pénteken és ismét kedden éjszaka. Utána vassal farba üti a tehenet, a vasat kiviszi a mé-tába és ott hagyja. Muszáj, hogy visszahozza a tejet, mert különben a nyavalya töri a megrontót.

M. Gy.-né (Bá. 42.) korpába sót tesz és villával, késsel abban *boszkorogyál*, miközben román nyelvű szöveget mond. A szöveget mindig románul mondja, sohse magyarul. Utána a korpát kiteszi, hogy a harmat szálljon belé, mert a harmat-cseppekben jön vissza a tej. A korpát aztán odaadja a tehennek. Kilencszer néz egymás után, keddtől fogva minden este. Erdő-háton tanulta egy román asszonytól, tizenkét éves korában,, egyszeri hallásra.

Kolozskovácsi származású nagyanyjától tanulta egy román asszony a következő nézést: kedd, péntek reggel néz kilencszer, éhgyomorra. Otthon is nézhet, csak a tehen nevét kell tudni. A szöveg mondása közben korpát, sót keresztez késsel, utána a sós korpát a tehennek beadja. (C. 109.*).

Csomafáján két román asszony (C. 70,* 117.*) az első részben említett nyomtatott ponyvából tanulta meg a nézés szövegét. Leül, csupor vízbe három szenet tesz, késsel keresztezi, a csuprot a földre maga elé leteszi, miután a földet is keresztezte, majd elmondja a szöveget. Utána a vizet korpában vagy moslékban a tehennek beadja. A könyv előírása szerint különben fazékba töltött vizet kell késsel keresztezni, majd a vízből keveset tűzre frecskelni, végül a vizet a tehenel megitatni.

Egy román ember kedden, pénteken és kedden nézett románul, korpával és sóval. A korpát a néző visszaadta, azt haza hozták és oda tették, ahová reggel először sütött a nap. Reggel megnézték, járt-e valaki benne. Ha igen, akkor már nem lehetett a rontáson segíteni. (K. 13.)

5. A marha betegségei.

Felfuvódás. Zöld lucernától, lóherétől kapja a marha. **Gyógyítása.** Elsősorban, ha nem sürgős, 1 liter vízben tojásnyi meszet kell feloldani és azt az állat szájába tölteni; az állatot vizes lepedővel takarjuk le, hideg vízzel öntözzük. Az ahhoz értő ember a marha hátuljába belenyúl és ganéját kiszedi, felvágott veres hagymát tól a seggibe. Ha mindez nem használ, a kidei állatgyógyító bicskáját a tehén *horpaszába* veri, sőt (— *ha nem fuj*, nem jön a levegő —), jól meg is forgatja abban. Más ugyanezt nem meri megtenni a faluban. Esetleg még nagy konyhakést is bedöf a sebbe. Ugyanő trokárt nem használ, mert a trokár csövét — szerinte — a faeces, a gyomortartalom eldugaszolja, nem jó. (K. 16.) — Általában megjáratják, vizes lepedővel letakarják, oltatlan meszet, trágyalevet töltenek belé, de sokak szerint a legjobb, ha fát kötnek a szájába. Ha mindez már nem használ, megsúróják.¹⁰² (C. 106.) — A csomafáji gyógyító felfuvódásnál meszet, petróleumot ad, vastag fát köt az állat nyakába, szájába. De a petróleumos állat húsa már nem ehető. (115.*)

A marha nem eszik. *A vérerek pontosan vernek*, láz nincs. **Gyógyítása.** Félmarék köménymagot megpörkölünk, fél liter ecettel és egy tojással elkeverve a marhába öntjük. (K. 16.)

A marha nem kérődzik. Kormos szalonnát vagy hájat adnak be, akkor *megindul a kérője*. (K. 46.*) — Ha nem kérődzik, nem ganéjlik, sózott avas hájat adnak. (K. 78.*)

Csömör lehet marhánál, ha túlétetik. **Gyógyítása:** kiéheztetik. (K. 16.)

A százzrét meg van rekedve. *Ha a kérő gyomor meg van akadva*, akkor hajtót adnak be. Legkitűnőbb hajtó: fél liter fehér paszulyt

---

¹⁰² Az egyik fuvódási esetnek tanuja voltam. Kétségtelen, hogy J. S. akár egy biztoskezü sebész, határozottan lépett fel annyi tehetetlenül siránkozó és jajveszékélő ember közt, parancsokat osztogatott, az egyikkel hagymát hozatott, a másikkal a meszes tejet csináltatta, a harmadikkal a felfuvódott ökröt locsolgatta stb. Valószínű, hogy a biztos, határozott fellépésben rejlik a parasztyógyítóknak vetett bizalom titkának egyik kulcsa, hisz végeredményben a parasztorvos gyógykezeltése — ahogy esetünkben, a fujódásnál is — közismert, minden kis gyerek tudja, mit kell a fuvódott marhával cselekedni. Mégis, adott esetben, nem mernek az állathoz nyúlni, hanem a gyógyítóra bízzák az egészséget.

meg kell főzni, két deci olajban megpergelt hagymát keverni és az egészét a marhába tölteni. (K. 16.)

A ganéj belesül, megszárad a marhában. Belenyúl és kivessi. (K. 16.)

A marha fosik, megy a gyomra. Egy marok tölgyfahéjat megfőznek, leszűrnék, kevés timsóval keverve beöntik. (K. 16, C. 106.) — Jó az apróra tört téglapor is. (C. 106.)

Métely. A marha nagyon *lerongyosodik*. Distolt adnak neki. (K. 16.)

Lépfene. A másutt már említett népies orvosló könyvben olvasta J. S. a következő eljárást: árral lyukat fúrnak az állat lépébe és abba varrógép olajozóval terpentín olajat fecskendeznek. Egyszer meg is próbálta, a marha jobban lett. (K. 16.)

*Szplina, szpline line.*¹⁰³ Lépdaganat (lépfene?). A marha nem eszik jól, hamar lefekszik, beteg a lépe. Csomafáján, talán

3. kép. Ár a lépdaganat gyógyítására (C. 115*). 13 cm.

mert D. J. (C. 115.*) gyógyító tudományának legfontosabb része tartozik ide, igen ismert, Kidén viszont nem. A csomafáji gyógyító műtéte: a marha harmadik bordájánál árral beszúr és azt vagy öt percig benn tartja. Ugyanezt esetleg ismétli a keresztcsontnál. De Csomafáján mások is meg tudják ezt csinálni. (C. 115.*) — Borsán egy magyar ember szintén árral szúrja meg a marha lépét. (B. 94.), ugyanott mások is meg tudják csinálni. (B. 86.)

*Hirtelen béka.*¹⁰⁴ A marha fejében vagy szájában a nyelv alatt keletkezik és az állat egy óra alatt megdöglik benne, ha észre nem veszik. Tünete: a marha szeme, végbele kidagad, nyakán a bőr keményebb lesz, mint a bőrtalp. A nyelv alatt

¹⁰³ A *szplina* talán *lépesség*. L. Ethn. 1938:62.

¹⁰⁴ A gyors beavatkozás emlékeztet a *szeménvalóra* (Ethn. 1938:63), amit különben a Borsai völgyében nem találtam meg. De az elnevezés után közelebb áll a nyelvvalatti békához (M O E. II, 286) és összefüggésbe hozható (ha nem is mint kórforma) az ember zabolájával (l. *zabola* alatt).

akkora hólyag, mint a tojás, keletkezik, amit bicsakkal azonnal fel kell vágni. Sárgás, gennyes lé van benne. Ha a szájában ilyen hólyagot nem találtunk, akkor a hólyagnak az orrában kell lenni. Tehát a két orrlyukon át felszúrnak egy pálcát a szeme irányában, kereken facsarják egész durván, hogy az ottvaló hólyagot kilyukasszák. Piszok, *rusnyaság* (= genny) folyik ki abból. Utána az orrlyukon keresztül két deci langyos ecetet kell feltölteni, hogy a bennmaradt mérget megsemmisítse. (K. 16.)

A román nép épp így ismeri a hirtelen békát (*braszke gravnyike*), a csomafáji gyógyító szintén az orrlukba vezetett pálcával gyógyítja. Fontos, hogy rögtön vért eressenek így. (C. 115.*) — Borsán nincs külön specialistája, itt maguk is megcsinálják. Körmükkel fakasztják ki a *mérges vízhólyagot* az állat farka alatt, a nyelve alatt. Az orrban lévő pedig ronggyal körültekert pálcával fakasztják ki. (B. 86.)

A nyelv békája. Brosca de limbă. A marha nem eszik, mert nem tudja nyelvével a füvet megfogni, a nyelve vastag. D. J. árral eret vág a marha nyelvén (C. 115.*). — Ha a nyelve alatt meg van keményedve a hús és olyan, mint a fog, akkor beretvéval, harapófogóval levágják és só, máléliszt, kékkő keverékével bekenik. (Kide.)

Deszkanyelv. Ritka betegség. Ellene Kidén J. S. egy írt receptet használ (Rp. kalii jodati 10, Aqu. dest. 150.) K. 16.

Lupárice. Ha a marha farkasnyomból evett, ivott, a nyelvén lyuk, seb keletkezik. Gyógyítására farkas csontot vesznek a patikából, azt megtörik, és porával behintik a sebet. De krispán is jó rá. (K. 16, C. 115.*)

A marha szája tele van zabbal. Ollóval leszedik, utána besózzák, nehogy a vére folyjon. (K. 16.)

*Sü.*¹⁰⁵ Daganat van a tehén pofáján. Csak a pofacsonton üt ki. Ha mozgatható, akkor kivágják, ha nem mozgatható, akkor gyógyíthatatlan, mindig folyik. (K. 16.) — A *sűj* az állat állán különös daganat, kipróbálják vágni, de nem sikerül. (C. 106.)

Szemfájás. Egy román asszony a patikában repülőzsírt kért marha fájós szemére. (K. 22.)

Hályog. Disznóepével kenik, akkor *lebúzódik*. Ezért disznóöléskor üvegben félre teszik a disznóepét. (K. 16.) — Kigyózsírral kenik. (K. 80, 81.) — Üvegport, cukorport, sót fujnak

bodzacsövön a marha szemébe. (K. 16, C. 106.) — Tehénhályogba bagót köpnek. (C. 111.*) — Vad muszkátli cukorporral keverve. (K. 60.) — Kékkő. (C. 106.) — Régi hályognál libalábú füvet megszáritanak, megtörik és cukorporral keverve a marha szemébe fujják. (Kide.) — Égetett timsóval összekevert tojássárgáját fújnak a marha szemébe. (K. 86.) — Ellenkező oldali fülbe timsót dugnak, még ronggyal is betömik. (K. 16.) — Egy román ember a marha ellenkező oldali szarvára kötötte az orvosságot. (B. 129.) — Kicsi békát tesznek a szemibe; az odahugyozik, lekaparja a lábával a hályogot. Ismeri K. 16, és C. 106. is, de ezt nem teszik, mert sokkal jobb ennél a kígyózsír a patikából. (C. 106.)

*Havivakság.*¹⁰⁶ Egyik hónapban lát, a másikban gyengébben. A szem tiszta, hályog nincs rajta. Gyógyszere nincsen. (K. 16.)

Napszúrás. Hidegvizes borogatást adnak. (Kide.)

A marha ki van melegedve. Savót adnak be, az meghajtja. (K. 78.*). Sokkal általánosabb gyógymód azonban Kidén az *ervágás*. J. S. (K. 16) leghatásosabb, leggyakrabban alkalma-

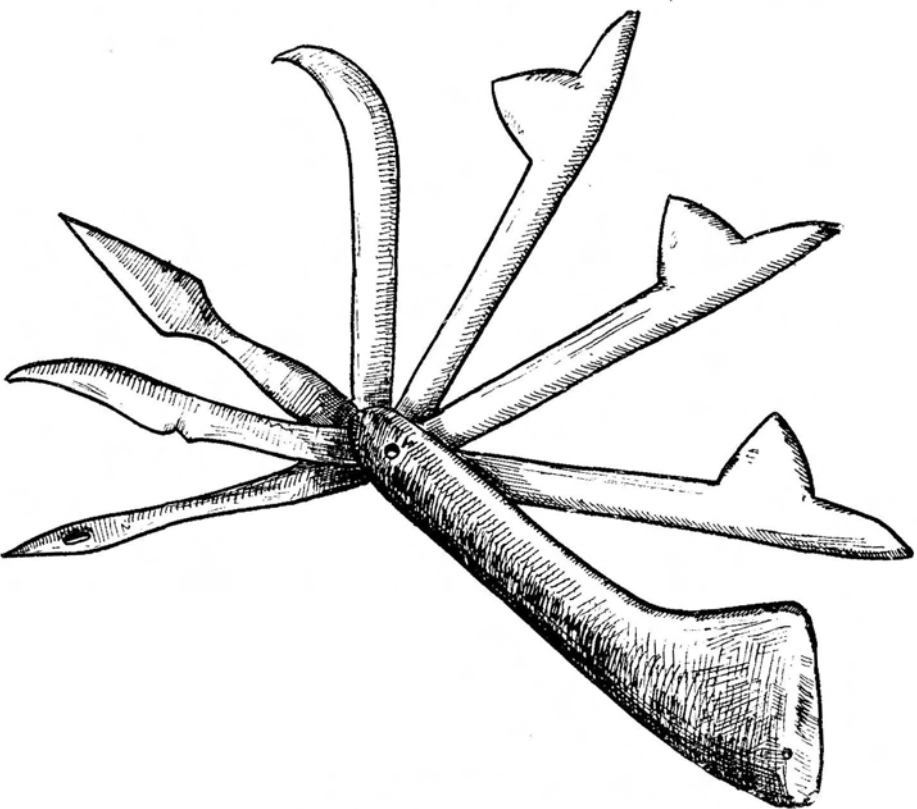

+ kép. *Ervágó* (K. 16). 19 cm.

zott gyógymódja az *ervágás*. Majdnem minden beteg marhán, bivalyon, de még a kis borjún is, eret vág, ha az állat rossz állapotban van, de különben a betegségnek semmiféle jellegzetes tünete nincsen. J. S. így magyarázza: „Nagy meleg van, az állat hideg vizet iszik, a szívburoknál a kövérség megoldvad. Úgy képelem, mint az emberen a tüdőgyuladást. A *vérc keringés kezd csendesedni*, nagy lesz a láza, az *ütőerek* nagyon vernek. *Vértojulást* kap a forróságtól. Az ilyen marha elgyengül, étvágya nincs, nem eszik, nem kérődzik, a teste *merett*.” Sok van, hogy nem is tudják J. S.-hez elhajtani, ott fekszik az istállóban. „Nem kérdezek semmit, csak ránézek az állatra, tudok mindent. Már hozom is az *ervágót*.”

¹⁰⁶ L. Ethn. 1938:58.

J. S. műszere az *ervágó*, amit kaszadarabból maga csinált. Ezt mindenhová magával viszi, „anélkül nem érek semmit sem.“ Az *ervágó ütő* részére különben fiatal marhánál bőrdarabot tesz, nehogy mélyebbre menjen. Van készen vett, több késsel ellátott gyári *ervágója* is, ezt azonban nem szereti használni, nem is használja, ahogy láttam, egész be van rozsdálva. A felszereléshez hozzátartozik a *szorító spárگا*, amivel az állat nyakát szorítja le és az *ervágó ütője*.

5. kép. Gyári *ervágó*. (K. 16).

J. S. az *ervágást* kétségtelenül igen ügyesen és biztosan hajtja végre. Az állat nyakát a *spárgával* áthurkolja, a *spárgát* meghúzza, majd kitapintja a kidagadó nyaki vénát, az *ervágót* ráhelyezi és ügyesen ráüt az *ütőfával*, mire a megnyitott érből hosszú sugárban „*puskálni*“ kezd a vér. Az eret mindig eltalálja, több *ervágását* megfigyelhettem, de mindig

pontosan megtalálja a vénát. A vért edényben fogja fel, egy nagy állatból 1—2 iltert enged ki. A vérbe ujját bele-mártja és abból állapítja meg a vér minőségét. Szerinte a rossz vér könnyen lefolyik az ember ujjáról, nem ragad, ha földre öntjük, elissza a föld. Ha elegendő vért engedett ki, a spárgát ellazítja és a vágás helyét ujjával kis ideig összeszorítja, esetleg kevés ganéjt ken rá, hogy a legyek ne járják. De ezután „vérnek egy könnycseppnek sem szabad kijönnie.“

Legtöbbször nyakon vág eret, ritkábban másutt is, például a lábakon, a körömház felett körömgyladáskor. Ha a marha a csiklóban megkapja a körömgyladást, sántítani kezd, eret vág, másnap már nem is sánta. Ezt a járombafogott marhán is megteszi.

Érdekes, hogy a szomszéd faluban, Csomafáján az ottani állatgyógyító ervágóval nem tud vért eresztteni. Régebben itt egy magyar nagy gazda ember *erelt*: a marha homlokából vésővel vért eresztett, ha jármozás közben a marha *kiforrósodott*. (C. 106.) Csomafáján most D. J. (C. 115.*) árral ereszt vért a nyelv alatti vénából. A marha nyelvét kihúzza és oldalt, ahol a három ér összeszalad a nyelv alatt, a középső eret megszúrja, vért ereszt, utána sót hint rá.

Bádokban ha kimelegszik a marha, vért eresztenek. Több magyar és román ember meg tudja csinálni, őket hívják a beteg állathoz. (Bá. 42.)

Régebben ervágás után a marha farkából kihúzott, túbé fűzött szőrrel kötötték át állítólag az eret. A szőrt 3—4 nap mulva kihúzták. (K. 43.)¹⁰⁷

Nagyon beteg a marha. Paptökéből keveset megfőz és azt beadja. (K. 6.)

Kehe. Büdöskővirág, szódabikapor, torma savóban, vízben beadva. (K. 16.)

Köhög a marha. Huszonnégy óráig ecetben egy tojást tartanak, azt beadják. (B. 88.)

*Vért húgyozik a tehén.*¹⁰⁸ Eröltetéstől kapja. (C. 106.) Kétféle lehet: az egyiknél a húgy véres, a másiknál nem véres, hanem csak olyan, mint a füstölt szalmalé. Pipiraga gyökerének főzetét töltik a marhába. (K. 16.) Régebben piros ku-

¹⁰⁷ Ervágást Dunántúl (Veszprém, Zala) nem gyakorolják.

¹⁰⁸ Vérhúgyás másutt **erdei betegség**. L. Ethn. 1938:62.

koricát megfőztek és a lisztet vízben beadták az állatnak vérhúgyás ellen. (Kide.)

A marha nem húgyozik. Erölködik, de nem húgyozik. Fél marék vadpetrezselymet meg kell főzni és az állatba tölteni. (K. 16, C. 106.)

Kankó. Nagy ritkán a bika hímvesszején kankó lehet. Geyesen éldagad, akkor nem tud üzekedni. (K. 16.)

A tehén tőgyének betegségei. A tehén tőgyén törés, nyomás; *sebes csics.* Zöld kenderbogát jól összetörnek, édes tejszinnel vegyítik és a tőgyre kenik. Ha fakad, seb van rajta, akkor is begyógyítja. (K. 16.) — Ha meg van dagadva a tőgye, sós ecetes *vájkot* (= sárga föld) teszünk rá. (K. 16.) — Ha a tőgye megkövesedett, zabos tarisznyával megdörzsölik. (K. 81.) — A kígyó kiszívhatja a tehén tejét. (C. 106). Ha megmarta valami a tehén tőgyit, vér folyik belőle, de ez elmulik magától. (K. 84.). Ha a tehén tőgyét megmarta a menyét, menyétbőrrel, ha kígyó marta meg, kígyóbőrrel súrolják meg. (K. 14, 80, 81.). Szentgyörgy nap előtt egy kígyót megölnek, a bőrét fára felhúzzák, megszáritják. Ha a kígyó a tehén tőgyét megharapta és a tőgye *meggyöcsösedik* (= két göcs marad a harapás helyén), a kígyóbőrrel megdörzsölik. A kígyó tóban, vízben harapja meg a legtöbbször. Például a bivalypocsolyában fekete kígyó van, így tehát a legtöbbször nem is látják, hogy megharapta. Rendszerint tudják már, hogy kinél van a faluban kígyóbőr, attól kölcsönkérlik. (K. 10.). — Véres tejet ad a tehén, ha fecske repül el alatta.

Seb a marhán. Állatsebre a tölgyfalét használják. (Elkészítését l. a hasmenésnél. K. 16.) — Ha a marha nyakát a járom feltörte, hogy *csupa pecsenye a nyaka*, húggyal mossák meg. (K. 84.)

Nyü. *A marhában nyü van.* Ha a tehén *meggye*, segge tele van nyüvel, kékkővel hintik meg, a nyü kiesik. (K. 78.)* Kékkövet tesznek be, az kitakarítja. (K. 16.) — Általános a bodzafenyegetés,¹⁰⁹ ebben még a különben racionális gondolkozású kidei állatgyógyító (K. 16.) is hisz. Napkelte előtt késsel a kezében a kertbe megy és ott egy bodzafa előtt megáll, egy ágát lehúzza, követ vagy doroncsot tesz rá, letemeti, közben mondja: „Bodzafa, bodzafa, bodzafa, N. N.¹¹⁰ állatból huszonnégy óra alatt

¹⁰⁹ Bodzafenyegétést l. Ethn. 1937:151.

¹¹⁰ Jellemző, hogy betűszerint így mondta: N. N.

a férget takarítsd ki, mert ha nem, leváglok.“ Ha másnapra a nyüvek kitakarodtak, visszajön napkelte előtt és feleereszti az ágat. J. S. (K. 16.) állatgyógyító másoknak is megteszi, így nem kell az állathoz nyúlni. De ha az állatot megfoghatja, akkor kékkövet tesz belé. — Magyar emberek is komolyan hiszik. (K. 14, 81.)

A román szövegű ráolvasás valamivel vallásosabb színezetű. Napkelte előtt, étlen, senkihez se szólva megy a földi borzához (bozia) és bicsakkal vagy sarlóval fenyegeti, ráolvas, majd egyik ágát lehajtja, követ tesz rá. Háromszor csinálja három reggel, a harmadik nap elveszi a követ és visszahajtja a borzafát. (K. 20.*)

*Imely.*¹¹¹ A marha bőre alatt a hátán féreg van. Imely az egészség jele. Ha megérik, kinyomkodják. (C. 106.) — Fia-tal marhánál üt ki, mint a rosta, olyan a háta, kilyukad a bőre. Erős sós vízzel vagy sós ecetes vízzel mossák a hátát, attól a férgek megdöglenek. (K. 16, 82.)

Rü. Ellene Kreolin. (K. 16.)

Tetves marhát zsírral, olajjal kennek be vagy kéneső és zsír keverékével. (K. 16, 23.)

Kosz marhánál nem igen van. (K. 16.)

Kopasztó sümör. Szopós állat ebbe belepusztúl. A hídlás alatti erős, mérges istállótrágyával kell egyszer megmosni, utána olajjal bekenni, akkor meg van gyógyulva. (K. 16.)

Farkas tályog. *Ármorár* vagy másképp *sercegő üszök.*¹¹² Csak fehér marhán fordul elő. Jól ki kell vágni, a sebet kimosni, ecetet, sót belétölteni, nincs akkor semmi baj. (K. 16.) — A *külső ármorárt*, aki ért hozzá, kivágja, a *belső* nem gyógyítható. Borsán egy román ember a külsőt ki tudja vágni. (B. 86.) — Vannak azonban, akik közelebbről nem ismerik. (Pl. C. 106.)

Darázscsipésre jó sós ecetes *vájkot* (= földet) tesznek. (K. 16.)

Körömgyladás (= *sarjazás*). Eröltetéstől kapja a marha. A köröm a két csikló közt megdagad, az állat sántítani kezd. A körömházat a bicsak peneciilusával megvágják, vért eresztenek belőle. (K. 14, 81.) — Eret kell vágni, ezt még a járombafogott marhán is megteszik. Másnapra már nem is sánta. (K. 16.) — Árva-

¹¹¹ *Hypoderma bovis*. L. Ethn. 1938:64.

¹¹² *Armurär* (Kapnikbánya, M T s z.). Veszprémben a sercegő üszköt *rögé-nek*, *rögény-nek* hívják. Ethn. 1938:64.

csollyányt megtörnek, tojássárgájával, kékkővel keverik és rongyra kenve a körme közé teszik. (K. 29.*) — Nyomát kés-sel megkerékítik, kivágják, visszafordítják. (K. 14, 80, 81.)

Szarva letört egy marhának, visszatette, beforrt rendben. (K. 16.)

Kígyófügyökér kúra. Tavasszal, amikor kimegy a fűre a jószág, kígyófügyökér kúrát csinálnak. Nyers tojásba a tojás héján keresztül két kígyófügyökér dugnak és abban huszon-négy óráig állni hagyják, utána a gyökereket eltávolítják és a tojást beadják a marhának. Nagyon jól *kitakarítja a marhát, vére tisztul*, jobb étvágya lesz. (K. 16, 82. J. S. vagy harminc éve csinálja.)

6. A disznó betegségei.

A disznó betegségeit kevésbé gyógyítják. Ennek oka részben az, hogy a disznó alig tűri meg azokat a beavatkozásokat, amelyekkel a marhát gyakran ép eléggé megkínózzák. Legelterjedtebb gyógymód itt a kígyófügyökérnek az állat fülibe való húzása. Ha a disznó szomorú, étvágya nincs, nagyobb láza van, beteg, akkor árral a fület átlyukasztják és a lyukba egy kis darab kígyófügyökér (= paptöke) helyeznek. A gyökér daganatot húz, *odahúzza a rosszat*, a disznó füléből egy kis darab kiesik, a disznó jobban lesz. Jó azonban a sebbe helyezett gyökér körül árral *megkerékíteni* a fület, mert akkor nem esik le az egész fül, hanem csak a megkerékített rész. Kígyófügyökér a kidei állatgyógyító (K. 16.) állandóan készletben tart. Ezt a gyógymódot nagyban alkalmazzák. Megfőzve moslékban is beadják. (K. 6.)

Szorulás. Ha szorulása van a disznónak, ha *megsül benne* a ganéj, akkor hajtót adnak tejben, amit megiszik a disznó. (Betölteni nehéz). Seggibe szappancsapot dugnak. (K. 16, 78.*)

Szívfogás. A *disznónak szívfogása van*, vinnyog, habzik a szája, földhöz veti magát. Az ilyen disznót szépasszony gombával (kisasszonygomba) megfüstölik. Rostába fűsüt (fésüt) tesznek, alája tartják lapátban a szenet, a gombát és így füstölik. (K. 81.)

Dögvész. Ha nagy dögvész van a disznók közt, akkor éjfélkor *visszafelé hajtják a csordát* (a legelőről visszafelé), hogy térjen meg a dögvész. (K. 78.*) Adatközlő az apjától hallotta. —

Ha pusztúlnak a disznók, levostyán-t tesznek az ólba, akkor nem pusztúl. (K. 78.*) — Sertésvésznél oltás. (K. 16.)

Brinkája van a disznónak. (Magyar nevét nem tudja.) Daggad a nyaka, feje, *hortyog* az orrán. Ilyenkor a nyaka bőre alá kígyófügyőkeret dugnak, hamarébb kifakad. (B. 86.)

Dagadt a lába, beteg. Ecetes, sós vájokkal kenik. (K. 16.)

Nyü. Bodzafenyegetés. (K. 14, 81.)

Vegyes. Disznónál hályogot nem ismernek. Érvágást se gyakorolnak. (K. 16.)

7. A juh betegségei.

Beteg a juh. Ki van melegedve, felpuffad, hátra marad a legelésnél. Bicsakkal kicsiny vágást csinálnak a fülin, megvérezik. (K. 46,* 78.*)

Nem ganéjlik. Ha nem ganéjlik, meleg vízben keserűsót vagy olajat töltenek belé. (K. 46,* 78.*)

Puffadás. Száját egy kis fadarabbal kipeckelik. (K. 46.*)

Káptyi. Káptyij. „*A juhom megkáptyijodott.*“ *Forog ke-reken*, elvesztette az esztét, nem megy a többiek után. Az ilyen juhok a fejben féreg van. A kivágásához nem értenek. (K. 16.)¹¹³

Mételyes. A juh gyengül, *szárad el*, szemhéja belül sárga, álla alatt *gusa* van. Ellene sárga distolt használnak. (K. 46.*)

Nem tud húgyozni. Vadpetrezselyem főzetét adják. (K. 46.)

Tögye megkövesedik. Nincs gyógyszere.

Körömfájás. Sózott vájokkal kötik be. Ha lehullott a körme, kékkövet tesznek rá. (K. 46,* 78.*)

Veszettség. Ha a dühös kutya megharapta, a kutyát megölik, azzal füstölnek, a füstön a juhokat keresztül hajtják, nehogy megdühödjének. (K. 46.*)

Ellés. Amikor lebarányozik a juh, addig nem adnak neki vizet inni, amíg *el nem hányja a poklát.* (K. 78.*) — Elléshez különben J. S.-t is hívják.

Csonttörés, seb. Ha kitörik a juh, a bárány lába, akkor lapockákba teszik. (K. 78.*) — Ha a kosok verekednek, homlokuk megsérülhet, seb keletkezik. Ha a seb megnyüvesedik,

¹¹³ A juhbetegségekről általában keveset tudnak, ellentétben pl. Dunántúllal (L. Vajkai Aurél: A szentgáli juhászat. A Magyarország-tudományi Intézet Évkönyve. I. 1942. A másutt ismeretes ker-gesség-műtétet sem tudják a Borsá völgyében.

oltatlan meszet tesznek abba vagy a csomafája (románul: csu-mafája) levelit összetörik és a levét betöltik. (C. 106.)

8. A ló betegségei.

A ló betegségekhez alig értenek, legtöbbet tud még a kidei kovács. Természetesen ért valamit a lovakhoz a vagyonosabb, 50 holdas, tanult, nemes gazda ember is. Viszont a kidei marhagyógyító alig ismer valamit is a ló betegségei ellen.

*Havivakság.*¹¹⁴ Sebes járású lovaknál fordul elő. Cukrot, üvegport *fúnak* a szemébe. (C. 106.)

*A lónak egere van.*¹¹⁵ Fáradságtól kapja. Daganat az áll alatt a nyakon. (C. 106.) — Zöld lucernától kaphatja, ha mohón eszik. (B. 88.) — Árral megszúrják, az ár nyelével eldörzsölik. Elég, ha két-három csepp jön ki. A kovács bicsakkal kiszúrja, kivágja. Fülibe sós ecetet öntenek. Utána *kereken járatják* az udvarban. (B. 88, C. 106.) — Borsán egy román ember árral megszúrja, harapófogóval jól megszorítja és ecetet vagy sós vizet tölt mindkét fülbe. (B. 94.) Ha nincs más hamrjában kéznél, két bikasóval törik össze az egeret, kása jön ki abból. (B. 86.)

A ló nem tud húgyozni. Ha nem tud húgyozni, akkor a juh gyapja alatt mászkáló élősdit, a *capusa*-t megfogják és a húgycsövébe dugják, mire vizelni kezd. (C. 106.) — Birkaistállóba viszik. (K. 46.*) — Egyszerűen megcsutakolják a lovat. (C. 106.)

A ló szájpadlásán az *inak megtelnek vérrel, a ló szája megtelik.*¹¹⁶ Nem tud enni. A kovács egy patkószeget megélez és azzal kihalítja, kitakarítja. (K. 101.)

*Nyilazás.*¹¹⁷ Patkolásnál a szög *elevenjébe* megy vagy gyuladásba jön a pata. A kovács gyógyítja: hideg vízzel megtisztítja, kivágja, amíg elér a gennyig, vattával kitörli, pedidrófot tesz belé, majd vastag terpentinnel, meleg vassal kiégeti. (K. 101.)

Tyúkszem. Rövid patkótól kapja. A kovács kivágja, amíg vér jön és az előbbihez hasonlóan kezeli. Tyúkszemes patkó jön rá. (K. 101.)

¹¹⁴ Eth n. 1938:58.

¹¹⁵ Eth n. 1938:58.

¹¹⁶ Eth n. 1938:58.

¹¹⁷ Eth n. 1938:60.

Kapca.¹¹⁸ Csontkinövés a lábfejen. Örökletes, nem lehet gyógyítani. (C. 106.)

A ló különböző lábtartásának elnevezései. *Francia* (*francia állása van*) = kifelé áll a lába. — *Lőcslábú* = hátsó lába görbe, mint a lőcs. — *Ökörlábú* = hátsó lába, mint az ököré. (C. 106.)

Rozsféreg.¹¹⁹ Zöld fűtől van. Zabot megpergелnek és enni adják, akkor *elhányja*. Pergelt zabot adnak, ha a féreg a ló meggyiben van. (B. 82, C. 106.)

Zabálás. Nem tud enni.

Kebe. Tormát reszelnek és zabban beadják. Könnyíti, nem fullad akkor annyira. (C. 106.)

Rühes ló. Kátrányszappannal, patikaszerrel kezelik. (C. 106.)

9. A baromfi betegségei.

Hull a majorság, vész. Ha hull a majorság, vész, akkor csípős paprikába szalonnát mártanak és este beadják a tyúkoknak. (K. 16.) — Vassalakot hoznak a kovácstól, állítólag vizet is és azt a tyúk vályujába teszik. (K. 83.) — Rozsdás szeget, vasat tesznek a vályuba, hogy ne pusztuljon. (K. 14.) — Egy történet szerint a *csuma* is pusztította a majorságot. (B. 129.)

Pípje van a baromfinak, megpípasodik a tyúk. Mondják, azért, mert nem kap vizet, de ez nem igaz. (Szomjas ember is szokta mondani: „Adj vizet, mert megpípasodok.“) — Tüvel szedik le a pípet. (K. 16.)

Torokfájás. Petróleumos tolluszárral kenik be a torkát, ha fáj. (K. 16.) A Magyar Nép c. folyóirat tanította az embe-
reket erre egy tanfolyamon.

Meszes láb. A baromfi száraz lába (= térden aluli rész) varas lehet. Az ilyen baromfit eladják. (K. 16.)

Kappanozás. Kappanozás az asszonyok dolga. Kidén egy magyar asszony végzi a kappanozást. Akkor végzi, ha a kakasnak ötven filléres nagyságú a szakálla. Meg kell jól fogni, a lábát a szárnyához húzni, nehogy vergődjék, hátára fekteti, hasát felvágja és mutatóujjával szedi ki a kakas heréjét. Ép azért csak az tud jól *kappant csinálni*, akinek vékony,

¹¹⁸ Másutt *kapta*. Eth. n. 1938:60.

¹¹⁹ *Gastrophilus equi*. Eth. n. 1938:57.

hosszú ujjja van. Tüvel, fehér cérnával a sebet bevarrja, zsírral bekeni, nincs semmi baja többé a kakasnak. Mások is hoznak hozzá kakast, még a szomszéd faluból is. Többen megtanulták tőle a faluban. (K. 103.) — A kappan taréjából egy darabot levágnak, hogy hegyes legyen. (C. 116.) — Csomafáján kokasból a volt bába csinált kappanyt.

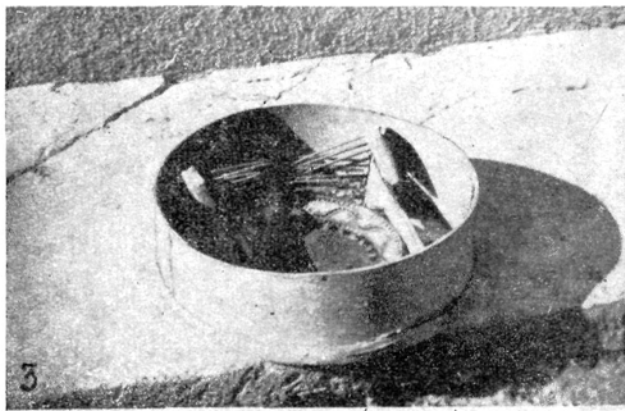
Hogy a szomszéd tyúkjá megdögljék, szterevoja (őszi kökörösín) gyökerit tesszük kenyér, puliszka közé és a tyúkoknak hányjuk. (K. 78.*)

10. A kutya betegségei.

Dühödés. A veszettség ellen kőrisbogarat adnak. (A veszettséget részletesen l. az ember betegségei alatt.)

*Zsigoráj.*¹²⁰ A kutya, macska betegsége. Az eb vonít, élesen vinnyog, sír. — *Zsigorás* volt a kutya, mint *forgott kereken*. Meglőttük. (K. 22.) — A kutya rázza magát, veri magát a földhöz. Fial kuttyák betegsége. Kiütés nincs rajta. Beledöglik. (C. 128.) — A *zsigoráj a belső részét észli*, a rüh a külsőt. Csak kutya betegség. (K. 16.). Előfordul *žatokban is: a zsigoráj egyen meg*. — A gyógyítására vonatkozólag egy adatot halottam csak: a kutya farkából, füliből kicsit levágnak, hogy a vér kijöjjön. (K. 81.)

¹²⁰ A *zsigoráj* talán *szopornyica*, de semmiesetre sem köszvény, ahogy a M T s z. állítja.

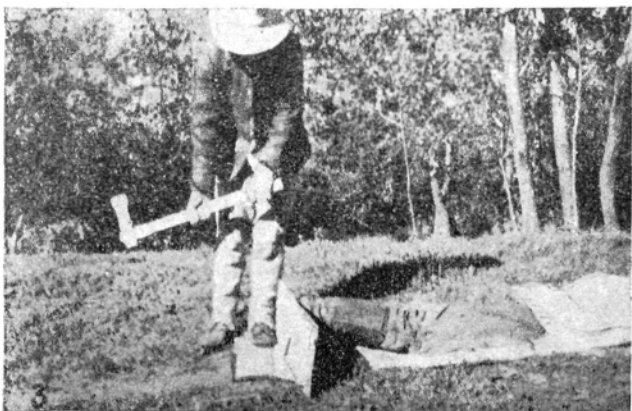
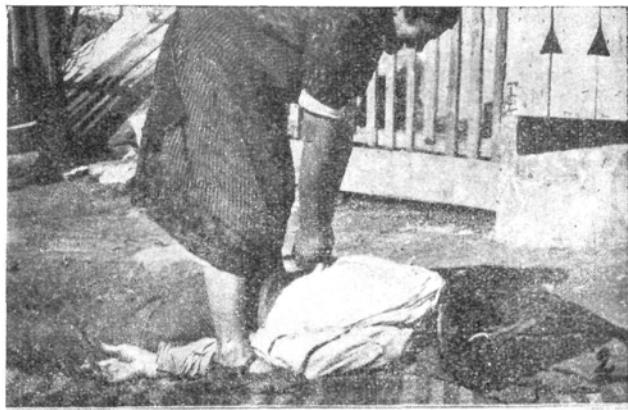

1. Terhes kéztartása megcsodálás ellen. (Bá. 42).
2. Szülőnő helyzete (Bá. 42).
3. Önöntés ijedtség ellen. A rostába gerebent, fésűt, ollót, tányér vizet tesznek (K. 64).
4. Önöntés ijedtség ellen (K. 64).

1. Az ijedtség gyógyítása. A néző seprűvel, bordával, késsel a kezében ráolvas (C. 109*).
2. A hideglelés gyógyítása. A beteg fát ráz, közben ráolvas (C. 70*).
3. A csömör gyógyítása. A beteg megkenése (K. 5).
4. A fájós láb megkenése (K. 23).

1. A farzsába gyógyítása. A beteg megkenése (K. 30).
2. A farzsába gyógyítása. A beteg bőrének felszedése (C. 107).
3. A farzsába gyógyítása. A gyógyító a beteg gerincoszlopára baltával ütést mér (B. 95*).
4. Hátfájás gyógyítása ventuzé-val (B. 87*).

- 1—2. A reuma gyógyítása. A néző_burjánokkal kerekíti a beteget, közben ráolvas (C. 70*).
3. Szemárpa körülkerítése hideg vassal (K. 30).
4. Szemárpa körülkerítése a párna sarkával (K. 100*).

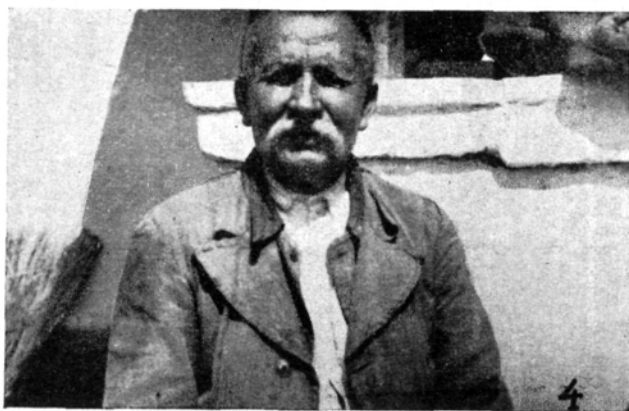
1. A szemárpa gyógyítása. Két korsóval kilenc köpetet összedörzsölnek és azt a szemre kenik (C. 122*).
2. Vadszőr kitépése a szemhéjből (K. 53).
3. Idegen test eltávolítása a szemből (C. 112*).
4. Fogfájós arc füstölése. A néző késsel keresztezi a szemet (K. 78*).

1. A pokolvar gyógyítása. A néző föld, bors, burján keverékével kerekíti a pokolvar, közben ráolvas (K. 29*).
2. At chén tejhasznának visszavétele. A néző teknőbe öntött korpát keresztvez késsel, közben ráolvas (C. 117*).
3. Az öntés gyógyítása. A néző veder fenekére 9 fakanállal vizet mer, közben ráolvas (K. 31).
4. Az öntés gyógyítása. Az öntéshez szükséges víz elkészítése (K. 99*).

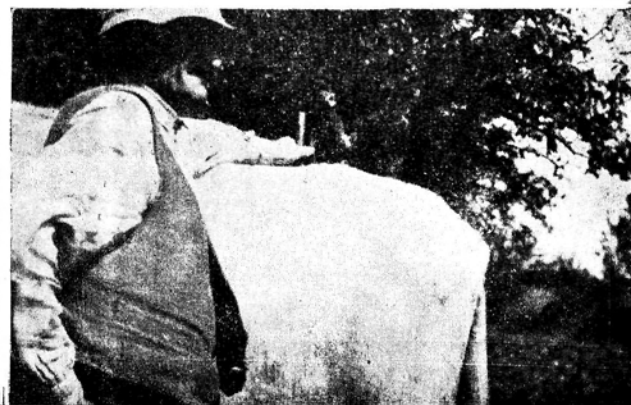
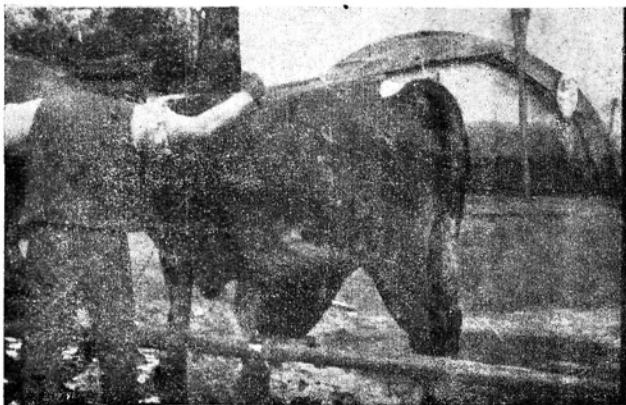
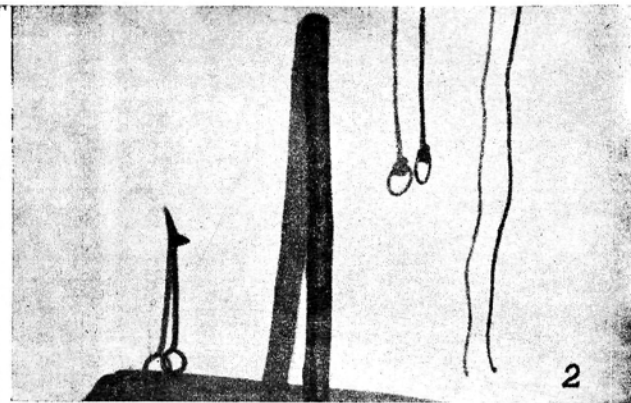
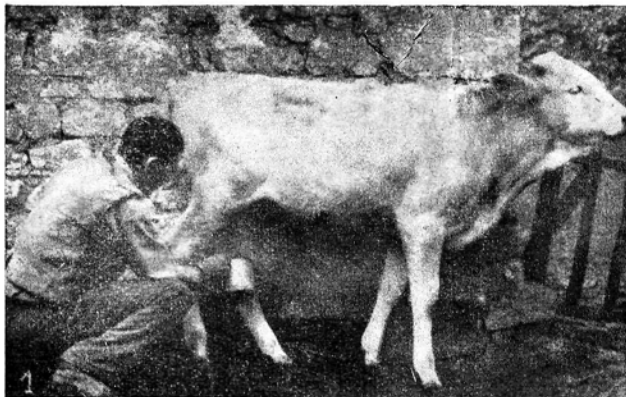

1. Az öntés gyógyítása. A beteg mosdatása (K. 99*).
2. Sebes lábra kötözött lapu levél (Kide).
3. A tályog gyógyítása. A néző fenkével kerekíti a tályogot, közben ráolvas (K. 53).
4. A tályog gyógyítása. A néző tojással kerekíti a tályogot, közben ráolvas (C. 69).

1. A marjulás gyógyítása. A néző zsírt keresztetz késsel, közben ráolvas. Utána a zsírral megkeni a marjulást (K. 25*).
2. Borsan László csonttrákó (K. 97*).
3. A csonttörés gyógyítása. A tört végtagot lapickák közé teszik (K. 97*).
4. id. Jakab Sándor állatgyógyító és fogorvos (K. 16).

1. A borjú füstölése herélés után (Kidei román).
2. Az érvágás eszközei: érvágó, érvágó ütőfa, szorító spárpa (K. 16).
3. A felfuvódott marha megszúrása (K. 16).
4. A marha lépdaganatának megszúrása árral (C. 115*).

Adatközlők.

B = Kolozsborsa, Bá = Bádok, C = Csomafája, K = Kide.
A csillaggal (*) jelölt számok román adatközlőket jelentenek.

- K. 1. Jakab Istvánné, 44 éves, református.
- K. 2. Bakó Miklós, 53 é. ref.
- K. 3. Láposi Andrásné, 46 é. róm. kat. 1 hold birtok.
- K. 4. Kovács Józsefné.
- K. 5. Jókus Istvánné, 48 é. ref.
- K. 6. Sárközi Sándorné, 53 é. ref. — h.
- K. 7. Elek Ágnes, 12 é.
- K. 8. Boros Ilona, 12 é.
- K. 9. Forrai Sándorné, 63 é. ref. 4 h. (Alsótökön szül.)
- K. 10. Veres Andrásné, 23 é. róm. kat.
- K. 11. Forrai Jánosné, 35 é. ref.
- K. 12. Horai Sándor, 75 é. ref.
- K. 13. Elek Sándor, 4 h.
- K. 14. Bakó János, 50 é. 3 h.
- K. 15. Jakab Farkasné, 44 é. róm. kat. 3 h.
- K. 16. id. Jakab Sándor, 72 é. ref. 22 h.
- K. 17.* Moldovan család, gör. kat. 5 h.
- K. 18.* Şandor Mihályné, 68 é. gör. kat. 8 h.
- K. 19. Csákány Józsefné, 63 é. ref.
- K. 20.* Şandor Mariska (Lepusanné), 72. é. gör. kat. 5 h.
- K. 21. Két református és egy róm. kat. magyar asszony.
- K. 22. Sárközi Gergelyné, 54 é. ref. (Derzsén született.)
- K. 23. Pál Náciné, 63 é. róm. kat. 20 h.
- K. 24. Angyalosi Erzsébet (Besztercéről jött).
- K. 25.* Lepuşan Juliska, 82 é. gör. kat. 8 h.
- K. 26.* Ávrám Julia, 21 é. gör. kat.
- K. 27.* Bodocan Lászlóné, 47 é. gör. kat. — h.
- K. 28. Török Károly, 35 é. ref. Kerékgyártó.
- K. 29.* Şandor Demeterné, 40 é. gör. kat. 10 h.

- K. 30. Kis Andrásné, 56 é. ref. 13 h.
- K. 31. Bakó Miklósné, 52 é. róm. kat. 6 h.
- K. 32. Szabó Elek, 70 é. ref. — h.
- K. 33. Oláh Ferencné, 34 é. ref. (Tordaszentlászlón szül.)
- K. 34. Oláh Károlyné, 60 é. ref. — h.
- K. 35. Deák Károly, 68 é. ref. 1 h.
- K. 36. Sárközi Margit, 18 é. ref.
- K. 37. Dénes István, 63 é. ref. 12 h. Kántor.
- K. 38. Sárközi Árpádné, 27 é. róm. kat. A szűcs felesége.
- K. 39. Rác Gyuláné, 53 é. ref. 1 h.
- K. 40. Veres Józsefné, 33 é. ref.
- K. 41. Jakab Sándorné, 32 é. róm. kat.
- Bá. 42. Mészáros Györgyné, 65 é. ref. 4 h.
- K. 43. Református és unitárius magyar férfiak.
- Bá. 44. Cégeni Anikó, 56 é. ref.
- K. 45. Elek József, 65 é. róm. kat. — h.
- K. 46.* Bodocan Mihály, 23 é. gör. kat. 6 h. Pakulár.
- K. 47. Asszonyok, főleg:
 Jakab Józsefné, 4 h. (Töki származású).
 Csákány Elekné, 22 h.
 Horvát Juli, 6 h.
 Jakab Istvánné, 10 h.
 Şandor Mátyásné, bába.
- K. 48.* Şandor Mátyásné, 62 é. gör. kat. 8 h. Bába.
- K. 49.* Şandor Jánosné, 72 é. gör. kat. 8 h.
- K. 50. Elek Irma, ref. 35 é.
- K. 51.* Marosan Györgyné, 46 é. gör. kat. 2 h.
- K. 52. Veres Erzsébet, 38 é. róm. kat.
- K. 53. Beke Andrásné, 37 é. ref. 20 h.
- K. 54. Kis Károlyné, 61 é. róm. kat., most baptista. 15 h.
- C. 55. Bántó Domokos, 33 é. ref.
- C. 56. Bántó József, 72 é. ref. 50 h.
- K. 57. Jakab István, ref.
- K. 58. Veres Sándorné, 62 é. róm. kat. 5 h.
- K. 59. Bíró Károlyné, 45 é. ref.
- K. 60. Csákány Györgyné, 65 é. ref. és
 Csákány Elekné, 43 é. ref.
- K. 61. Csákány Erzsébet, 19 é. ref.
- K. 62. Horvát Ábelné, 53 é. ref. 20 h.
- K. 63. Horvátné, 27 é. ref.

- K. 64. Boros Jánosné, 38 é. ref. — h.
 K. 65. Jokus István, 53 é. ref.
 K. 66.* Szép Lászlóné, gör. kat. 4 h.
 K. 67. Beke Berta, 45 é. róm. kat.
 K. 68. Deák Józsefné, 62 é. ref. 6 h.
 C. 69. Bántó Józsefné, 22 é. róm. kat. (Szarvaskenden született).
 C. 70.* Sotelecan Mária, 50 é. gör. kat. 15 h.
 B. 71.* Costané, 64 é. gör. kat.
 B. 72.* Costané lánya.
 B. 73. Lázok György dr. körorvos.
 B. 74. Pacchiaffo Artur patikus felesége.
 B. 75. Pacchiaffo Artur patikus.
 B. 76. Tamásné, a boltos felesége. 8 h.
 K. 77. özv. Fülöp Mózesné, 70 é. unit. lelkész özvegye.
 K. 78.* Bodocan Simonné, 50 é. gör. kat. 1 h.
 C. 79.* Román kis lány, 7 é.
 K. 80. Kovács Gáborné, 45 é. róm. kat. 5 h.
 K. 81. Balogh József, 57 é. ref. 4 h. Mezőcsász.
 K. 82. Jakab Ferenc, 16 é. ref.
 K. 83. Kis Andrásné, 38 é. ref.
 K. 84. Jakab Mária, 48 é. róm. kat.
 B. 85. Máté Sándorné, 58 é. ref. — h. Bába.
 B. 86. Kallós György, 56 é. ref. Pásztor volt.
 B. 87.* Dochica Tamásné, 62 é. gör. kat.
 B. 88. Varga Mihályné, 42 é. ref. 50 h. (Válaszúton szül.).
 B. 89. Varga György, 58 é. ref.
 B. 90. Kallós Györgyné, 65 é. ref. (Bonchidán szül.).
 B. 91. Kallós Istvánné, 60 é. ref.
 B. 92. Kallós Zsuzsi, 21 é. ref.
 B. 93. Kispál Jánosné, 65 é. ref. (Alsótökön született).
 B. 94. Kallós György, ref. A jelenlegi bíró apja.
 B. 95.* Câmpian János, 75 é. gör. kat.
 B. 96.* Banca János, 51 é. gör. kat.
 K. 97.* Borşan (Chifor) László, 57 é. gör. kat. 18 h.
 K. 98. Ádám Imre, kidei róm. kat. plébános.
 K. 99.* Şandor Mátyásné, 28 é. gör. kat.
 K. 100.* Bodocan Istvánné, 70 é. gör. kat.
 K. 101. Szabó István, 32 é. ref. Kovács.
 K. 102. Ilyés Lenke, 17 é. ref.

- K. 103. Kis Miklósné.
 C. 104. Rác Farkasné, 60 é. ref. 3 h.
 C. 105. Szabó Ilona, 27 é. ref. — h. (Kolozskarából jött).
 C. 106. Berecki Elemér, 36 é. ref. 50 h.
 C. 107. Jakab Jánosné, 43 é. ref. 30 h. A bíró felesége.
 C. 108.* Szilágyi (szül. Foitoş) Ludovica, 54 é. gör. kat. 4 h.
 C. 109.* Curtin Mária, 46 é. gör. kat. 2 h. (Kolozskovácson szül.).
 C. 110. Berecki Eleméerné. (Középiskolát végzett).
 C. 111.* Rus László, 63 é. gör. kat. 2 h. (Kidei származású).
 C. 112.* Cehoci Mária, 44 é. gör. kat. 2 h.
 C. 113. Jakab Klári, 17 é. ref. A bíró lánya.
 C. 114. Balog család, ref.
 C. 115.* David Juon, 74 é. gör. kat. Pásztor.
 C. 116. Balog Zsiga, 53 é. ref.
 C. 117.* Ghedelan Anna, 46 é. gör. kat.
 C. 118. Balog Antiné, 59 é. ref. (Sólyomkőn született).
 C. 119. Török Miklósné, 39 é. ref.
 C. 120. Csoma Ervin, 56 é. ref.
 C. 121. Dorogi Istvánné, 30 é. ref.
 C. 122.* Jecan Mina, 35 é. gör. kat.
 C. 123. Székely Ferencné, 54 é. ref.
 C. 124. Balog Lajosné, 53 é. ref.
 C. 125. Balog Lajosné (szül. Bántó Lujza), 38 é. ref.
 K. 126. Sárközi Gergely, ref.
 Bá. 127. Mészáros György, 73 é. ref.
 C. 128. Székely Ferenc, 17 é. ref.
 B. 129. Tamás István, 43 é. ref. Boltos.
 B. 130. A hidalmási állatorvos.
 B. 131.* Märsian Mária, 46 é. gör. kat.

Irodalom.

- Barbul Jenő: Az avasvidéki nyelvjárás. Budapest, 1900.
- Berde. — vitéz Berde Károly: A magyar nép dermatológiája. Budapest, 1940.
- Csaplovics. — Johann v. Csaplovics: Gemälde von Ungern. Pesth, 1829. I.—II.
- Erdély. — Turistasági, fürdőügyi és néprajzi folyóirat. Kolozsvár, 1892—.
- Ethn. — Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata.
- Ethn. Mitt. — Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.
- Etim. Szt. — Magyar Etimologiai Szótár.
- Fronius. — Fronius, Fr.: Bilder aus dem sächsischen Bauernleben in Siebenbürgen. Wien, 1879.
- Gerando. — A. de Gerando: Siebenbürgen und seine Bewohner. 1845. Gyógyászat.
- Haltrich. — Haltrich, J.: Zur Volkskunde der siebenbürger Sachsen. Wien, 1885.
- Hipp. — J. H. Cardilucio: Der neuen Stadt- und Land-Apothecken... Nürnberg, 1684.
- Horváth C. — Horváth Cyrill: Középkori magyar verseink, 1921.
- Hovorka Kronfeld. — O. v. Hovorka u. A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin. Stuttgart, 1908.
- Ipolyi. — Ipolyi Arnold: Magyar mythologia. II. kiad. Budapest, 1929.
- Jankó: Kalotaszeg. — Jankó János: Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892.
- Jankó: Torda. — Jankó János: Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Budapest, 1893.
- Jungbauer. — Jungbauer, G.: Deutsche Volksmedizin. Berlin u. Leipzig, 1934.
- Kolumbán. — Kolumbán Lajos: A hétfalusi csángók a multban és jelenben. Brassó, 1903.
- Komáromy. — Komáromy Andor: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Budapest, 1910.

- Liszt. — Liszt Nándor: Babonák és népies gyógymódok Hajdumegyében. Gyógyászat, 1903.
- A Magyarságtudományi Intézet Évkönyve.
- MNy. — Magyar Nyelv. Budapest, 1905—.
- MOE. — Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Budapest, I.—II. kötet 1929, III. kötet 1931.
- MTSz. — Szinnyi József: Magyar Tájszótár. Budapest, 1893—1901.
- Népr. Ért. — A Néprajzi Múzeum Értesítője. Budapest.
- Népünk és Nyelvünk. A szegedi Alföldkutató Bizottság közérdekű folyóirata. Szeged, 1929—.
- Nyírő József: Isten igájában. Budapest, Révai. VII. kiad.
- Nyr. — Magyar Nyelvőr. Budapest.
- Orbán. — Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Budapest, 1868—73.
- Orbán: Barcaság. — Orbán Balázs: A barcasági tíz magyar falu leírása. Budapest, 1873.
- Pápai Páriz Ferenc: Pax Corporis. Kolozsvár, 1747.
- Schullerus. — Schullerus, A.: Siebenbürgisch-sächsische Volkskunde im Umriss. Leipzig, 1926.
- Századok. Budapest, 1867—.
- Temesváry: Előítéletek. — Temesváry Rezső: Előítéletek, népszokások és babonák a szülészeti körében Magyarországon. Budapest, 1899.
- Term. Közl. — Természettudományi Közlöny.
- Weiss, Richard: Das Alpwesen Graubündens. Erlenbach-Zürich, 1941.
- Wlislocki: Volksleben. — H. Wlislocki: Aus dem Volksleben der Magyaren. München, 1893.
- Wlislocki: Zauberei. — H. Wlislocki: Zauberei und Besprechungs-Formel der transilvanischen und südbanatischen Zigeuner. Budapest, 1887.
- Zauberarzt. — Valentino Kräutermann: Der Curieuse und vernünftige Zauber Arzt... Arnstadt und Leipzig, 1737.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés — — — — —	5

A) A GYÓGYÍTÁS ÁLTALÁBAN

I. A beteg ember.

1. Testrészek leírása, testi hibák — — — — —	15
2. A halál előjelei. Halálokok — — — — —	16
3. A beteg ember leírása. Haldoklás. Halál — — — — —	17

II. A betegség oka.

1. Isten büntetése — — — — —	19
2. Lidérc — — — — —	19
3. Prikolics, fehér ember — — — — —	20
4. Ördög — — — — —	20
5. Csuma — — — — —	21
6. Boszorkány — — — — —	21
7. Csinálmány — — — — —	23
8. Igézet — — — — —	24
9. Ráböjtölés — — — — —	24
10. Átok — — — — —	25
11. Féreg — — — — —	28
12. Lelki okok — — — — —	29
13. Testi megerőltetés, erőművi okok — — — — —	29
14. Közvetlen érintkezés, átragadás — — — — —	30
15. Vegyes okok — — — — —	30
16. Az állatbetegségek okai — — — — —	31

III. Gyógymódok.

1. A gyógyítás általában — — — — —	32
2. Tiltott cselekedetek. Betegségek elhárítása. (A terhes tiltott cselekedetei. Gyerekágyas és kis gyermek. Jeles napok. Megelőzés. Tiltott cselekedetek. Halott. Vegyes.) — — — — —	34

3.	Ráolvasás. (Szerelemkeltés. Asszony tejének elapadása. Elválasztás. Gyerekágyas látogatása. Szőrös gyerek. Ebagos gyerek. Gyermek rossz sírása. Gyepotk. Szpurkálás. Ótvar. Tejfog. Igézet. Ijedtség. Hideglelés. Sárgaság. Hátfájás, derékfájás. Az ördög megszáll valakit. Fejfájás, napszúrás. Szemárpa. Hályog. Papfalat. Pokolvar. Rosáca. Öntés. Tályog. Sümölcs. Hidegcsípés. Bolha irtás. Kosmetika. Marjulás. Tehén tejének haszna. Nyüves marha.) — — — — —	36
4.	Vallásos gyógyítás. (Fogadalom. Balázs áldás. Ima. Szent Antal áhítatosság. Júdás Tadeus. Búcsú. Szentelt víz. Szentelt tömjén. Virágvasárnapi picus. Templom zsindeye. Szentelt csengetyű. Harang. Búzaszentelő. Románok vallásos gyógyítása.) —	42
5.	Cselekedetek, természetfeletti gyógymódok. (Betegségek átvitele. Similia similibus. Amulett. Vegyes. Halott.) — — — — —	47
6.	Gyógyító személyek. (Néző. Javasszony. Tátos. Bába. Román pap. Kovács. Patikus. Magyar és román gyógyítók Kidén, Bádokon, Borsán, Csomafáján. Kenők.) — — — — —	49
7.	Ember-, állattestrészek, váladékok. (Vér. Havibajos vére. Méhlepény. Tej. Köpés, nyál. Takony. Fül-sár. Bélsár, vizelet. Háj, zsír. Tojás. Állatok, állati testrészek. Egyéb.) — — — — —	56
8.	Hideg-meleg hatás, fürdők, párolás, gőzölés, füstölés — — — — —	57
9.	Vegyí anyagok. (Ecet. Higany. Iszap. Kámfor. Kékkő. Kén. Mész. Olaj. Patika szerek. Petróleum. Puskapor. Só. Szesz, pálinka. Szurok. Terpentin. Timsó. Tinta. Üvegpor. Vályog, por. Vas. Víz.) — — — — —	59
10.	Sebészi és külső erőművi beavatkozások — — —	61
11.	Növények — — — — —	62
12.	A gyógyszerész mint gyógyító — — — — —	68
13.	A hivatásos orvos a falusi betegekről — — —	70
14.	Orvosi könyvek a nép kezén. (A Néma Mester. A mezőgazdák kincsháza. Román ráolvasó könyv.)	73

B) BETEGSÉGEK ÉS GYÓGYÍTÁSUK.

1.	Szerelemkeltés, sexualia — — — — —	80
2.	Havibaj — — — — —	82
3.	Magtalanság — — — — —	83
4.	Magzatelhajtás — — — — —	83

5. Terhesség. (Megcsodálás. Tiltott ételek. Tilos cselekvések.) — — — — — — — — — —	85
6. Szülés. (Szülési helyzet. Szülés ülve. A bába. A szülés. Teendők a szülés után. Teendők a gyermekkel a szülés után.) — — — — — — — — — —	87
7. A kis gyermek gondozása. (Fürdő víz. Szoptatás. Elválasztás. A mellbimbó betegségei.) — — — — — — — — — —	90
8. A gyerekágyas viselkedése — — — — — — — — — —	92
9. Váltott gyerek — — — — — — — — — —	92
10. Abagos gyerek — — — — — — — — — —	94
11. A kis gyermek betegségei. (Rossz sírás. Gyepotk, gyepotka, potka. Szpurkálás. Ótvar. Kosz. Kis sebek, pattanások. Veres himlő. Törődés. Anyajegy. Kipállás. Zabola. Fogzás, a fog betegségei. Gyomor- és bélmegbetegedések. A kis gyermek gondozása.) — — — — — — — — — —	96
12. Igézés — — — — — — — — — —	100
13. Ijedtség — — — — — — — — — —	105
14. Hideglelés — — — — — — — — — —	106
15. Sárgaság — — — — — — — — — —	109
16. Sü — — — — — — — — — —	110
17. Franc — — — — — — — — — —	111
18. Csuma — — — — — — — — — —	112
19. Veszettség — — — — — — — — — —	113
20. Iszákosság — — — — — — — — — —	114
21. Szívfogás — — — — — — — — — —	115
22. A tüdő betegségei. (Tüdőbaj. Köhögés.) — — — — — — — — — —	118
23. Nátha — — — — — — — — — —	119
24. A gyomor betegségei. (Gyomorfájás. Gyomorsérvés.) — — — — — — — — — —	119
25. A bél betegségei. (Gyomormenés. Hashajtó. Vérhas. Giliszta. Akinek a kígyó belemászik a szájába. Sérvés.) — — — — — — — — — —	120
26. Csömör — — — — — — — — — —	121
27. Reuma, köszvény, hátfájás — — — — — — — — — —	122
28. Farzsába — — — — — — — — — —	124
29. A vese betegségei, vizelet — — — — — — — — — —	125
30. Fehérfolyás — — — — — — — — — —	125
31. Szellemi hibák, elmebaj — — — — — — — — — —	126
32. Fejfájás — — — — — — — — — —	126
33. A szem betegségei. (Szemfájás. Árpa. Vadszőr. Farkashályog. Hályog. Idegen test a szemben. Vakság.) — — — — — — — — — —	128
34. A fül betegségei. (Fülfájás. Bogarak a fülben.) — — — — — — — — — —	132
35. A száj és a nyak betegségei. (Zabola. Papfalat. Nyeldeklő leesik. Torokfájás. Golyva.) — — — — — — — — — —	132
36. A fog betegségei. (Fogfájás. Pokolvar. Rosace. Foghúzás.) — — — — — — — — — —	133

	Oldal
37. Öntés — — — — —	137
38. Seb — — — — —	140
39. Marás — — — — —	141
40. Égés. — — — — —	142
41. Fagyás — — — — —	142
42. Tályog — — — — —	142
43. Kelés — — — — —	145
44. Kék pokolvar — — — — —	146
45. Szent Antal tüze — — — — —	146
46. Szemölcs — — — — —	148
47. A bőr egyéb betegségei. (Bibircsó. Brant. Cserepes kéz. Cserepes száj. Ekcéma. Hidegcsípés. Hóttet. Izzadás. Lóheveredés. Pattanás. Pecsénzsiny. Pörseny. Rogya. Rüh. Sömör. Tyúksegg. Tyúkszem. Urzikár. Vadhús. Vaktetű.) — — —	149
48. A bőr élősdiei. Bolha, poloska, tetű — — —	151
49. Kozmetika — — — — —	152
50. Marjulás — — — — —	153
51. Csontrakó — — — — —	154

C) ÁLLATORVOSLÁS.

1. Állatorvoslás általában — — — — —	155
2. Paraszt állatorvosok — — — — —	156
3. Állatszaporítás, ellés. Herélés — — — — —	157
4. A tehén tejének elvitele — — — — —	160
5. A marha betegségei. (Felfuvódás. A marha nem eszik. A marha nem kérődzik. Csömör. A szászrét meg van rekedve. A ganéj belesül, megszárad a marhában. A marha fosik. Métély. Lépfene. Szplina, szpline, line. Hirtelen béka. A nyelv békája. Deszkanyelv. Lupárice. A marha szája tele van zabbal. Sü. Szemfájás. Hályog. Havivakság. Napszúrás. A marha ki van melegedve. Nagyon beteg a marha. Kehe. Köhög a marha. Vért húgyozik a tehén. A marha nem húgyozik. Kankó. A tehén tőgyének betegségei. Seb a marhán. Nyű. Imely. Rú. Tetves marha. Kosz. Kopasztó sümör. Farkas tályog. Darázscsípés. Körömglyulás. Szarva letört. Kígyófügyökér kúra.) — — —	164
6. A disznó betegségei. (Szorulás. Szívfogás. Dögvész. Brinkája van a disznónak. Dagadt láb. Nyű. Vegyes.) — — — — —	172
7. A juh betegségei. (Beteg a juh. Nem ganéjlik. Puffadás. Káptyi. Métélyes. Nem tud húgyozni. Tőgye megkövesedik. Körömfájás. Veszetség. El-lés. Csonttörés, seb.) — — — — —	173

8. A ló betegségei. (Havivakság. A lónak egere van. A ló nem tud húgyozni. A ló szájpaplásán az inak megtelnek vérrel. Nyilazás. Tyúkszem. Kapca. A ló különböző lábtartásának elnevezései. Rozsféreg. Zabálás. Kehe. Rühes ló.) — — — — 174
9. A baromfi betegségei. (Hull a majorság. Pípje van a baromfinak. Torokfájás. Meszes láb. Kappanozás. Hogy a szomszéd tyúkjá megdögöljék.) — — 175
10. A kutya betegségei. (Dühödés. Zsigoráj.) — — 176

*

Adatközlők — — — — — — — — — —	177
Irodalom — — — — — — — — — —	181